

התוצר לענפיו והביקושים

1. קווי ההתפתחות העיקריים

בשנת 1992 נמשכה הצמיחה המהירה של התוצר העסקי, זו השנה השלישית, וזאת תוך כדי עלייה נוספת של רמת האבטלה הגבוהה וירידה משמעותית של האינפלציה. גידול הפעילות ניזון השנה הן מגידול רב של היצוא, לאחר ירידת מה בשנה שעברה, והן מהמשך גידולם של הביקושים המקומיים, אם כי קצב גידולם הואט במידה רבה בהשוואה לזה של 1991. האטת גידולם של השימושים המקומיים (ללא יבוא ביטחוני ישר) משקפת ירידה קלה של ההשקעות בבנייה למגורים וגידול מתון של ההשקעות בענפי המשק, לאחר עלייה רבה של רכיבי השקעות אלו בשנתיים הקודמות. לעומת זאת נמשך הגידול המהיר של הצריכה (הפרטית והציבורית, ללא יבוא ביטחוני) ושל ההשקעה במלאי. למרות האטת קצב גידולם של השימושים המקומיים — 7 אחוזים לעומת כ־12 אחוזים בשנה הקודמת (לוח ב'–1) — נותר שיעור גידולם דומה לזה של התוצר המקומי הגולמי. במשקל עודף היבוא האזרחי בתוצר לא חל אפוא שינוי משמעותי, לאחר שעלה מאוד בשנה שעברה. מחירי היבוא והיצוא יחסית למחיר התוצר העסקי (המשמשים אינדקסורים לשער החליפין הריאלי) ירדו מעט, לאחר ירידה גדולה בשנת 1991 (דיאגרמה ב'–1). לעומת זאת במהלך השנה הסתמנה תפנית מסוימת בשער החליפין הריאלי, ובמחציתה השנייה היה פיתוח ריאלי (דיאגרמה ב'–1א').

התוצר המקומי הגולמי גדל ריאלי ב־6.6 אחוזים, והתוצר העסקי גדל ב־7.9 אחוזים, בדומה לשיעור גידולם בשנתיים הקודמות.¹ קצב גידולו של התוצר העסקי לנפש הוחש, והוא עלה ב־4.3 אחוזים, לאחר עלייה בת 2.7 אחוזים בממוצע בשנתיים הקודמות. הצמיחה השנה נשענה על האצת גידולו של מלאי ההון, ובמיוחד על גידול רב של תשומת העבודה. הדבר התבטא באי שינוי משמעותי בפריון הייצור הכולל ובפריון העבודה, לאחר שבשנתיים הקודמות הם עלו בשיעור רב, הקרוב לממוצע של שנות השישים (לוח ב'–3). הצמיחה לא היתה אחידה בכל ענפי המשק; בענפים הסחירים — תעשייה, חקלאות, תירות והובלה בינלאומית — היה גידול רב, בשיעור שמעל לממוצע, תוך עלייה של פריון הייצור, ואילו במגזר הלא־סחיר, ובמיוחד בענף הבנייה, היה שיעור הגידול איטי מהממוצע, תוך האטה של גידול הפריון, וזאת לאחר גידול רב אשתקד.

למרות הגידול הרב של תשומת העבודה, עלה מספר המועסקים הישראלים בכ־4 אחוזים בלבד; יתר הגידול נובע מעליית מספרן של שעות העבודה למועסק ומגידול רב של מספר המועסקים מהשטחים. הצטרפותם המהירה של העולים לכוח העבודה התבטאה בגידול מהיר של היצע העבודה (4.7 אחוזים), תוך כדי עליית שיעור האבטלה ל־11.2 אחוזים. שיעור האבטלה הגבוה והמתמשך פעל גם השנה לירידת השכר הריאלי לשעת עבודה, הן מנקודת ראות העובד והן מנקודת ראות המעביד; זאת בשיעור של כאחוז אחד בלבד, לאחר ירידה של 2.4 אחוזים בשנת 1991. ירידת השכר הריאלי בכלל הסקטור העסקי אינה משקפת ירידה בכל ענפיו: במגזר הסחיר היתה ירידה, תוך גידול הפריון, והדבר התבטא בעליית שיעור התשואה ליחידת הון; ההתפתחות במגזר הלא־סחיר היתה, כנראה, הפוכה. בכלל הסקטור העסקי לא השתנה שיעור התשואה ליחידת הון, לאחר עלייה בשלוש השנים הקודמות (לוח ב'–5).

¹ התוצר העסקי שאנו מתייחסים אליו כאן, וברוב הניתוח, מתבסס על נתוני החשבונאות הלאומית, ונמרד מצד השימושים (לוחות ב'–1 וב'–3). לפי אינדקסורים להתפתחות התוצר מצד ענפי המשק (לוח ב'–2) — שמהימנותם הסטטיסטית פחותה — שיעור הגידול השנה גדול יותר במידה משמעותית.

קצב האינפלציה הואט במידה משמעותית: שיעור עליית המחירים נע בין 9 ל-12 אחוזים, בממוצע שנתי, על פי המדדים השונים. (במשך השנה היתה ההאטה רבה עוד יותר.) בקצב עלייתם של מחירי התוצר העסקי והתוצר התעשייתי הסתמנה התמתנות משמעותית כבר בשנת 1990 — אולם זו התהפכה בשנת 1991, עקב הגידול החריג של הביקושים המקומיים, שהתמקד כענף הבנייה.

* * *

צמיחת התוצר העסקי בשנת 1992 היא תוצאת התרחבות רבה של הביקוש המיצרפי, שהובלה על ידי גידול הביקוש של חו"ל, במקביל להרחבת ההיצע הפוטנציאלי וניצול של עודף כושר הייצור, שהצטבר בענפים הסחירים בשנתיים האחרונות. (פירוט ראה בסעיפים 2 ו-3.) גידול הביקוש של חו"ל הוא בחלקו פיצוי על ירידתו בשנת 1991, עקב מלחמת המפרץ, ובחלקו האחר משקף את התרחבות הסחר העולמי, ואולי גם חרייה לשווקים חדשים. (ראה פרק ו.) השינוי בביקוש ובהיצע של התוצר העסקי היה מאוון למדי. ביטוי לכך ניתן למצוא באי שינוי משמעותי במשקל עודף היבוא בתוצר (דיאגרמה ב'-1) — בעוד שהייסוף הריאלי (בממוצע שנתי) אינו מתיישב עם טענה זו, וטעון הסבר². (ראה דיון להלן.) לעומת זאת בשנה הקודמת נבע כל הגידול של הביקוש המיצרפי מעלייה רבה מאוד של הביקושים המקומיים (בעיקר לדירור); ההיענות מצד ההיצע היתה חלקית, והיא לוותה בעלייה ממשית של מחיר התוצר יחסית למחיר היצוא, ועוד יותר — יחסית למחיר היבוא (כלומר ייסוף ריאלי) — תוך עלייה ניכרת של משקל עודף היבוא בתוצר.

נדגיש, כי אל ההתרחבות המאוונת של הביקוש וההיצע בשנת 1992 חבר שינוי בהרכב הביקושים — עליית משקל הביקושים למוצרים הסחירים והיענות מהירה בהתאמת הרכב הייצור. ואכן, שיעורי הגידול של השימושים והתוצר במגזר הסחיר היו דומים. התפתחות דומה היתה במגזר הלא-סחיר (לוח ב'-4). הגמישות הרבה בהסטת הייצור לענפים הסחירים בשנת 1992 התאפשרה כתוצאה ממספר גורמים: קיומו של עודף כושר ייצור בענפים אלו; עודף ההיצע של עובדים, שכישוריהם של רבים מהם מתאימים לענפים במגזר הסחיר יותר מאשר במגזר הלא-סחיר; הגידול הרב של ההשקעות בשנתיים הקודמות, שהחישו במידה משמעותית את קצב גידולו של מלאי ההון; ירידת היקף הבנייה של הסקטור הציבורי או ביזמתו; ולבסוף — ההוזלה היחסית של התשומות המיובאות, ששיפרה את תנאי הסחר של המגזר הסחיר, ותמכה במגמת השינוי בהרכב היצע התוצר³.

הייסוף הריאלי בשנת 1992 היה, בממוצע שנתי, קטן בהרבה מזה של שנת 1991, והוא מקפל בתוכו התפתחות לא אחידה במהלך השנה — המשך הייסוף בראשית השנה, ולאחר מכן (החל מהרביע השני) פחות ריאלי (דיאגרמה ב'-1 א'), שנתמך בהצטמצמות הפעילות בענף הבנייה. אשר לגורמים המסבירים את הייסוף בממוצע שנתי, נראה שהם אינם מבטאים עודפי ביקוש, כמו בשנת 1991, אלא בעיקר את הירידה הלא-צפויה במחירים העולמיים של היבוא והיצוא (במנחי סל המטבעות); התפתחות זו, על רקע המשכה של קשיחות נומינאלית מסוימת בקצב עליית המחירים של המוצרים הלא-סחירים, התבטאה בהמשך הייסוף⁴.

² המשמעות של התרחבות מאוונת בביקוש ובהיצע של התוצר העסקי הכולל היא למעשה איוון במגזר הלא-סחיר, שכן אחרת ייווצרו כוחות לשינוי במחירו היחסי. לעומת זאת עודף ביקוש במגזר הסחיר יתבטא בעיקר בהגדלת עודף היבוא ופחות — בלחץ לשינוי במחירו היחסי.

³ בהנחה שמשקל התשומות המיובאות בייצור של המגזר הסחיר (בעיקר בתעשייה) גבוה מהממוצע בכלל הסקטור העסקי.

⁴ משום כך ייסוף זה יכול להתיישב עם הטענה, כי גידול הביקוש וההיצע של התוצר העסקי היה מאוון — למשל, בהנחה שהתגובות של צד ההיצע להתפתחויות בלתי צפויות (כמו ירידת מחירים בחו"ל) איטיות יותר מן התגובות מצד הביקוש.

לוח ב' - 1

המקורות והשימושים, 1981 עד 1992

השינוי לעומת השנה הקודמת									
במחיר		בכמות							
					ממוצע -1990	ממוצע -1988	ממוצע -1986	ממוצע -1981	במחירים שוטפים 1992
1992	1991	1992	1991	1990	1992	1989	1987	1985	
(אחוזים)									(מיליוני ש"ח)
11.6	21.3	6.6	6.2	5.8	6.2	2.2	5.1	2.9	161,279
7.7	9.7	9.8	16.1	9.0	11.6	-4.0	14.0	3.6	72,352
7.5	9.0	13.0	15.4	8.3	12.2	0.1	13.5	4.4	67,652
10.3	17.4	7.7	9.3	6.9	7.9	-0.1	8.3	3.2	233,631
10.7	17.7	8.3	7.4	5.3	7.0	2.3	11.7	4.4	98,513
13.2	20.8	-0.7	4.2	4.6	2.7	-5.0	3.4	1.1	45,180
12.9	21.5	3.3	1.5	2.7	2.5	2.4	0.8	1.6	40,480
9.4	15.9	7.6	42.4	26.2	24.6	-2.0	6.7	-0.2	39,814
10.0	15.7	4.9	40.1	22.4	21.6	-2.1	6.6	0.2	37,580
10.9	18.1	7.0	12.2	8.1	9.1	1.6	8.0	2.7	178,807
7.9	15.1	14.4	-1.5	2.5	4.9	1.1	8.4	5.0	50,124
10.2	17.5	8.6	8.9	6.6	8.0	1.5	8.0	3.4	228,931
10.3	17.4	7.7	9.3	6.9	7.9	-0.1	8.3	3.2	233,631
									3,157
									158,122
11.2	19.7	7.9	7.6	7.2	7.6	2.1	7.3	3.4	111,964

(1) היבוא על בסיס סי"פ; אינו כולל תשלומים לגורמי ייצור בחו"ל ותשלומי ריבית של הסקטור הציבורי לחו"ל.

(2) למעט השינוי במלאי.

(3) היצוא אינו כולל תקבולים מגורמי ייצור בחו"ל ותקבולי ריבית של הסקטור הציבורי מחו"ל.

(4) התוצר המקומי הגולמי, למעט תוצר השירותים הציבוריים, המלכ"ר ושירותי הריור.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

פרק ב' התוצר לענפיו והביטוחים

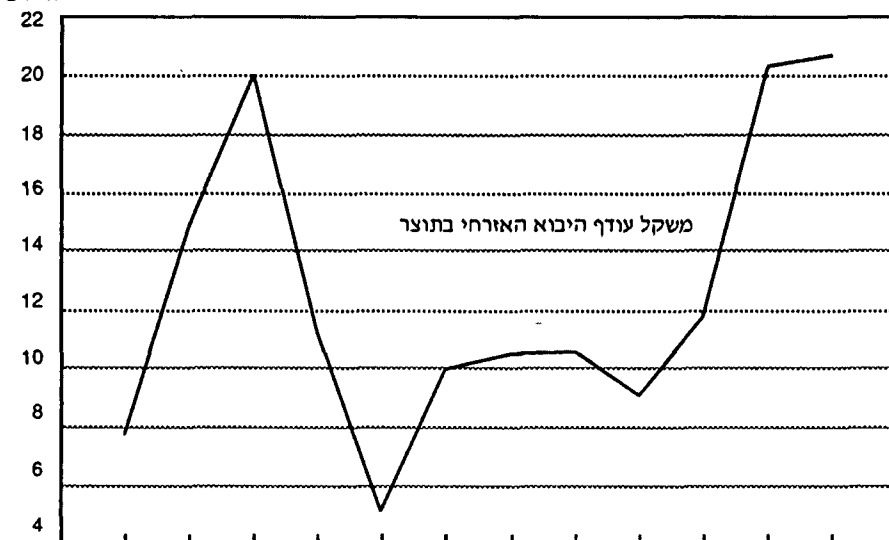
15

דיאגרמה ב'-1

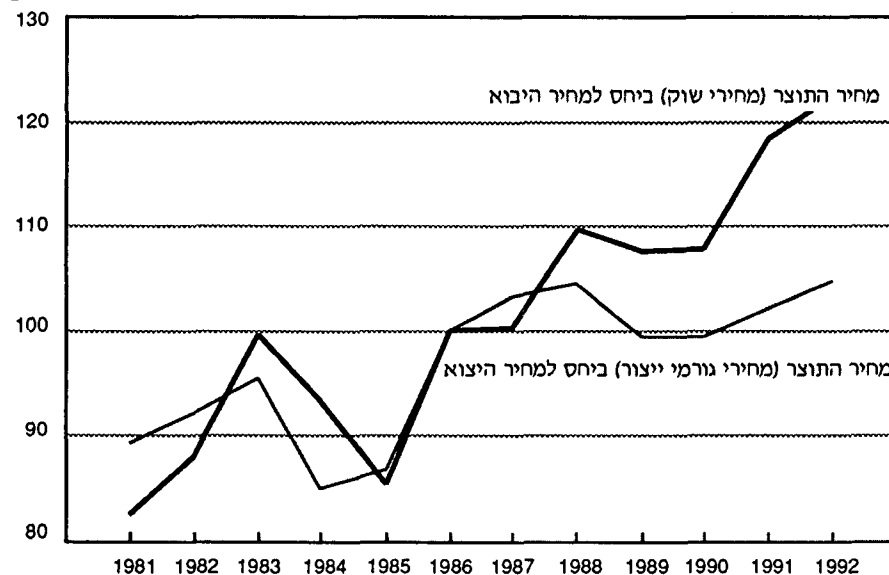
התוצר העסקי - משקל עודף היבוא האזרחי
והמחירים היחסיים - נתונים שנתיים,

1981 עד 1992

אחוזים

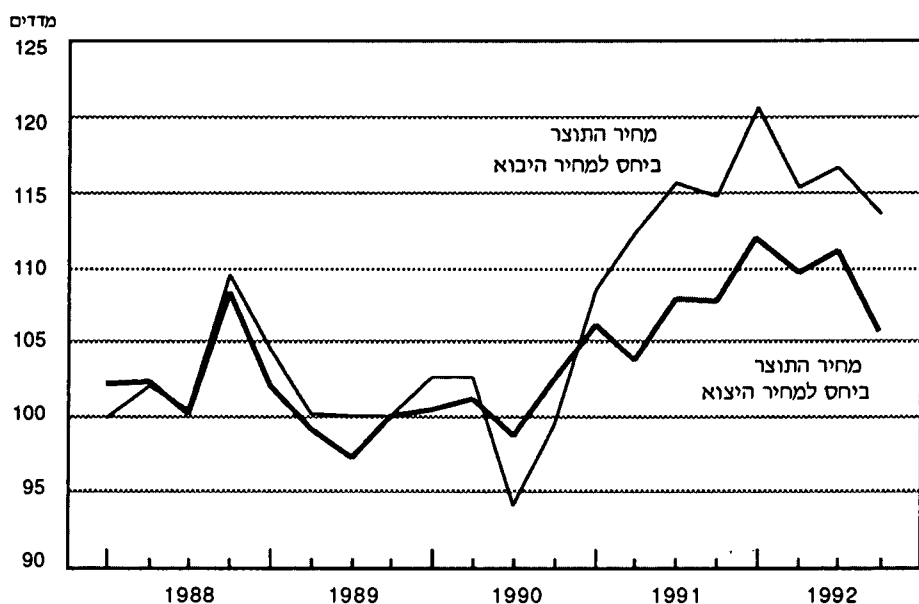
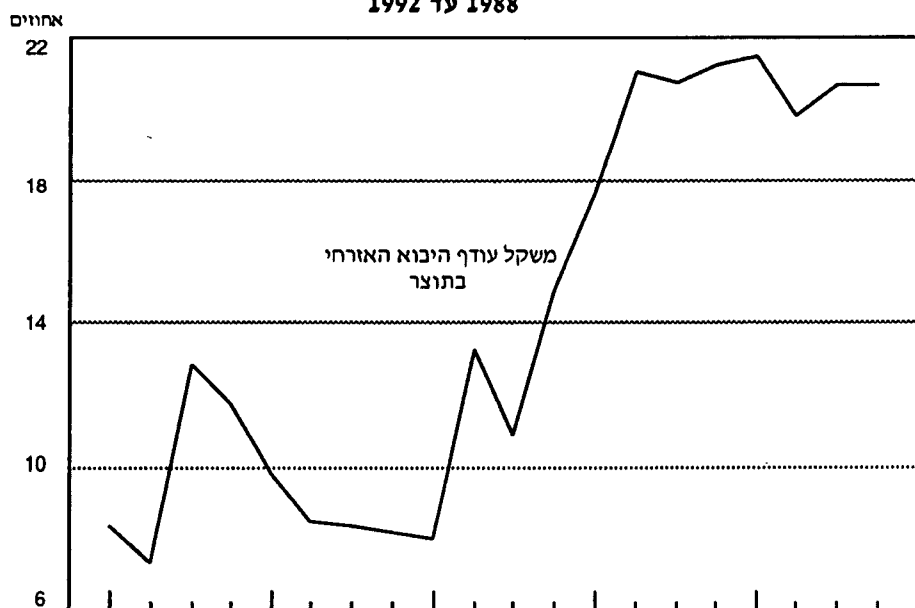

מדדים

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

דיאגרמה ב'-נא'
 התוצר העסקי - משקל עודף היבוא האזרחי
 והמחירים היחסיים - נתונים רבעוניים,
 1988 עד 1992

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

הן הייסוף הריאלי של 1992 והן הייסוף הריאלי של 1991 שונים באופיים מזה של השנים שלאחר תכנית הייצוב (במיוחד 1986 עד 1988); אז שיקף הייסוף במידה רבה את השימוש בשער החליפין הנומינלי כמוביל מרכזי לבלימת האינפלציה, וזאת תוך עלייה רבה של השכר הריאלי, שפגעה במיוחד ברווחיות הענפים הסחירים. ואכן בשנים הנ"ל שיעורי הגידול של הביקושים ושל התוצר בסקטור הלא-סחיר היו דומים. עליית מחירים היחסי לא שיקפה אפוא בשוליים לחץ של עודפי ביקוש, אלא בעיקר לחץ מצד עלויות השכר, שעלו מאוד, כאמור, בשנים 1986 ו-1987, ופעלו להעלאות מחירים; זאת בעיקר בענפים הלא-סחירים, בעוד שהסקטור הסחיר הוגבל ביכולתו להעלות מחירים על ידי התחרות עם היצרנים מחו"ל. (ראה דיון בסעיף 3.)

הגידול הרב של ביקושי חו"ל שהופנו השנה למשק הישראלי, והתבטאו בהחשה רבה של גידול התוצר הסחיר, היה אמור לפעול גם לירידת משקל עודף היבוא בתוצר. בפועל היתה אמנם החשה רבה של גידול התוצר הסחיר (לוחות ב'-4 וב'-34), אך השפעת גידולו של היצוא על התוצר קווצה בחלקה עקב הסטה ליבוא של חלק מגידול הביקוש המקומי, ומשום כך לא ירד משקל עודף היבוא בתוצר. ההסטה ליבוא בשנת 1992 לא נבעה מהיווצרות עודפי ביקוש, אלא מגורמים אחרים: היבוא הוזל במידה ניכרת בשנתיים האחרונות (1991 ו-1992), יחסית לשימושים המקומיים. עיקר ההוזלה היחסית היתה בשנת 1991, והשפעתה ניכרה כנראה גם השנה. גם בשנת 1992 היתה ירידה במחיר היחסי של היבוא (ריאגומה ב'-1), אם כי בשיעור הרבה יותר קטן מאשר בשנת 1991. ירידתו משקפת בעיקר את הירידה הבלתי צפויה של המחירים בחו"ל (במונחי סל מטבעות); נוסף על כך נמשך הגידול הרב של הביקוש המקומי למוצרים בעלי אופי נכסי, גידול הנובע מגורמים שונים, שהם מעבר להשפעת ההכנסה ושער החליפין הריאלי — למשל שינויים דמוגרפיים, שינויים בשיעורי המס ושינויים שחלו בהרכב תיק הנכסים, בין השאר כתוצאה מהמדיניות התקציבית והמוניטרית (כמוסכר בסעיף 2). מאחר שרוב המוצרים האלה אינם מיוצרים במשק הישראלי, גדל היבוא מאוד. ייתכן גם, שתהליך החשיפה של המשק הישראלי ליבוא (שהתבטא בעיקר בהחלפת מכסות במכסים) הביא גם הוא להסטה מסוימת של ביקושים ליבוא.

ירידת הפעילות בענף הדיור במשך השנה, תוך ירידת מחירו היחסי, החל מרמה גבוהה מאוד של הפעילות והמחירים. תהליך ההצטמצמות היה הדרגתי, ומשום כך בהתפתחויות הממוצעות השנה נרשמה עדיין עלייה של פעילות ענף הבנייה, תוך אי שינוי משמעותי במחירו היחסי. התפתחות זו מתיישבת היטב עם ההתפתחות המאוונת של הביקוש וההיצע בכלל המשק (בממוצע שנתי), כפי שתואר לעיל.

לסיכום, המשק הישראלי בשנת 1992 היה משק פתוח יותר, הצומח במהירות. הצמיחה התבססה על גידול רב של היצוא ועלייה של רווחיות הענפים הסחירים (כמוסבר בסעיף 3), בעוד שבכלל הסקטור העסקי לא השתנתה הרווחיות. עם זאת עליית הרווחיות בשנים האחרונות, שהתבטאה בשיעור התשואה ליחידת הון, שבה והעלתה את הרווחיות הממוצעת של השנתיים האחרונות אל הרמה הממוצעת שלפני תכנית הייצוב.

חלק מהצמיחה המהירה של הסקטור הסחיר הוא, כנראה, פיצוי להשפעות השליליות של מלחמת המפרץ על הפעילות הכלכלית בשנתיים הקודמות, והאטת גידולה של הפעילות בענף הבנייה תמכה בתהליך זה. עם זאת נראה, שהיתה גם החשה מסוימת של גידול פוטנציאל הייצור של המשק, כולל המגזר הסחיר, וזו התבטאה בעיקר במלאי ההון. האצת גידול מלאי ההון של הסקטור העסקי — לכרי 4.4 אחוזים בשנת 1992 בהשוואה ל-2.9 אחוזים בשנת 1991 — נשענת על הגידול הרב של ההשקעות בשנים 1990 ו-1991 — אך כאמור, בשנת 1992 היתה עלייה מתונה בלבד של ההשקעות (לוחות ב'-6 וב'-7). רמתן הנוכחית של ההשקעות תואמת קצב צמיחה צפוי של כ-7 אחוזים לשנים הקרובות ועלייה בת 2.5 אחוזים לשנה של הפריזון (כפי שיפורט בהמשך) — אולם רמת השקעות זו אינה מספיקה כדי להביא להפחתה מהירה של האבטלה.

שוק העבודה גילה גמישות מסוימת בנכונותו להורדת השכר הריאלי (בסקטור העסקי), בהשפעת הגידול הרב והמתמשך של שיעור האבטלה. עם זאת, בהיקפה של ירידת השכר לא היה כדי לבלום את גידול האבטלה, ששיעורה הגבוה משקף אבטלה גבוהה לא רק בקרב העולים החדשים אלא גם בקרב האוכלוסייה הוותיקה. בעוד שאת אבטלת העולים ניתן לייחס בחלקה לאי התאמתם לצורכי המשק, אין סיבה להסביר בגורם זה את אבטלת הוותיקים. מכאן חשיבותן הגוברת של פעולות הממשלה להמרצת ההיצע, באמצעות הקטנת הקשיחות המוסדיות בשוק העבודה, הקטנת שיעורי המסים והגדלת ההשקעות בתשתית. השנה לא היינו עדים עדיין להתקדמות משמעותית בתחומים אלו. ירידת משקל הגירעון של הסקטור הציבורי בתוצר, יחד עם מעבר של סקטור זה לחיסכון חיובי (לאחר חיסכון שלילי בשלוש השנים האחרונות — ראה לוח ב'–12), הם התפתחויות רצויות מאוד בטווח הארוך; עם זאת ייתכן, כי בטווח המיידי, על רקע האבטלה הגבוהה והמתמשכת, היה עדיף לנצל את עודף ההכנסות בשוליים לצמצום פרמנטטי של שיעורי המס המוטלים על הסקטור העסקי, כדי להגביר את עידוד הפעילות הכלכלית מצד ההיצע.

2. הגורמים המסבירים את הביקוש וההיצע לתוצר

ההתרחבות הרבה של הביקוש המיצרפי בשנת 1992 היא, כאמור, בראש וראשונה תוצאה של גורמי חוץ, ובמידה פחותה יותר — של גורמים פנים־משקיים. זאת בניגוד לשנת 1991, שבה היה גידולו של הביקוש המיצרפי כולו תוצאה של העלייה ההמונית ושל השפעתה הישירה והעקיפה, באמצעות הממשלה, על הביקושים המקומיים, במיוחד על הביקוש לדיוור.

הביקושים שהופנו לסקטור העסקי

1992	1991	
		(אחוזי שינוי כמותיים)
9.9	10.6	I. סך הביקושים שהופנו לסקטור העסקי ¹
8.8	7.7	II. מזה: סך הביקושים בניכוי הרכיבים הנכסיים שעיקרם מיבוא ² (1) + (2)
14.4	-1.5	(1) ליצוא
6.2	12.6	(2) לשימוש מקומי (א) + (ב)
(2.4)	(53.2)	(א) בנייה
(7.2)	(5.4)	(ב) אחר

- (1) סך השימושים למעט יבוא ביטחוני ישיר, תוצר השירותים הציבוריים ותוצר שירותי הדיוור.
 (2) ברכיבים הנכסיים, שעיקרם מיבוא נכללו הסעיפים: מוצרים בני קיימא, השקעה במלאי השקעה בכלי תחבורה ונציוד מיבוא.

להלן ננתח את הגורמים שפעלו לגידולו של הביקוש המיצרפי. שלושה גורמי חוץ התבטאו במישרין בגידולו הרב של היצוא: (א) הרגיעה הביטחונית, עם תום אירועי המפרץ, הביאה לעלייה רבת היקף של התיירות מחו"ל לאחר ירידה מצטברת רבה בשנתיים הקודמות. למלחמת המפרץ היתה, כנראה, השפעה מסוימת גם על היצוא האחר. (ב) החשה מסוימת בסחר העולמי, פעלה לגידולו של היצוא התעשייתי. סימן עקיף להתאוששות הכלכלית בחו"ל הוא גידולו הרב של

יצוא היהלומים — 16 אחוזים, לאחר ירידה מצטברת בשיעור של 32 אחוזים בשלוש השנים האחרונות. (ג) נראה שהיתה גם חריגה לשווקים חדשים.

גורמי הפנים העיקריים שפעלו לגידולו של הביקוש המיצרפי הם: (א) עלייתה של עתירות העבודה בייצור (כמוסבר להלן וכן בסעיף 3), אשר פעלה לגידול מהיר של ההכנסות משכר, שהשפעתן על הצריכה הפרטית רבה במיוחד; (ב) הרכישות הנרחבות של מוצרים בנייקיימא בידי עולים, מחשש כי תנאי הרכישה יורעו; (ג) הגידול האיטי של מלאי חומרי הגלם (למעט יהלומים ודלק) בשנתיים הקודמות, שלמרות הצמיחה המהירה של התוצר העסקי יצרה כנראה פער בין המלאי בפועל למלאי הרצוי, והביאה להשקעה רבה במלאים; (ד) מדיניות מוניטרית מרחיבה, שהתבטאה בהתרחבות מהירה של האשראי הבנקאי לציבור ושל נכסי הציבור, ובכך תמכה בגידולם של הביקושים המקומיים.

ברוב הגורמים המשפיעים על כדאיות ההיצע של כלל הסקטור העסקי לא חל השנה שיפור נוסף, לאחר השיפור המשמעותי של שלוש השנים הקודמות, שהתבטא במיוחד בחזרתו של שיעור התשואה הגולמי ליחידת הון לרמת המחצית הראשונה של שנות השמונים (כמפורט בהמשך). גידולו של היצע התוצר הפוטנציאלי השנה הוא אפוא תוצאה של השיפור שחל ברווחיות הייצור בשנים 1989 עד 1991. בשנים אלו הביאו עליית הרווחיות, יחד עם הציפיות להחשת הצמיחה של המשק, בעקבות העלייה ההמונית, להתגברות רצונן של הפירמות להתרחב, והדבר התבטא בגידול ההשקעות בענפי המשק. גידול ההשקעות הביא להחשה ניכרת של גידול מלאי ההון לתחילת שנה זו (לוחות ב'–3 וב'–9); הגידול המהיר של מלאי ההון, ועמו ההשפעה הפיגור של ירידת עלות העבודה ליחידת תוצר הביאו השנה לגידול רב גם של תשומת העבודה, ואיפשרו גידול מהיר של התוצר העסקי (לוח ב'–3). אי הגידול של הפריזון הכולל נובע בעיקר מהירידה החריפה של הפריזון הנמדד בענף הבנייה (כמוסבר בסעיף 3) בניכוי ענף הבנייה מתקבל גידול של כ-2.5 אחוזים בפריזון הכולל, קצב גידול דומה הן לזה של שנת 1991 והן לממוצע בשנות השמונים. בפריזון העבודה היה שיעור הגידול נמוך מהממוצע הרבי-שנתי, ושיקף, כנראה, את עלייתה של עתירות העבודה בייצור, בעקבות ירידת עלות העבודה ליחידת תוצר בשנים האחרונות. להלן נעמוד על התפתחותם של הגורמים המשפיעים על רווחיות הייצור (בעיקר כפי שהיא מתבטאת בשיעור התשואה ליחידת הון ובשיעור המיסוי). עלות העבודה לשעת עבודה מנקודת ראות היצרן ירדה גם השנה ירידה באחוז אחד, לאחר ירידה של כ-2.5 אחוזים בשנת 1991. פעולתה לעליית רווחיות הייצור בשנת 1992 קוזה על ידי ירידה של פריזון העבודה בשיעור דומה, ופירושו של דבר, שבעלות העבודה ליחידת תוצר לא חל השנה שינוי משמעותי, לאחר ירידה מתמדת בשלוש השנים הקודמות. התמונה ב-1992 אינה אחידה בכל ענפי המשק; בענפים הסחירים נמשכה ירידתה של עלות העבודה ליחידת תוצר.

(ראה סעיף 3 וכן לוח ב'–5). היה ניתן לצפות, כי עקב האבטלה הגבוהה והמתמשכת יירד השכר הריאלי ירידה משמעותית יותר. גם אם נביא בחשבון את ההפתעה שבעוצמת ההאטה בקצב האינפלציה, שכתוצאה ממנה התבטאו הסכמי השכר הנומינאליים בריעבר בעלייה ריאלית גדולה מן הצפוי של עלות העבודה הריאלית (השפעה המסתכמת, על פי החישובים, באחוז אחד) — עדיין נראה, כי בשוק העבודה שוררת קשיחות בתחום השכר, ובכך נמנע גידול מהיר יותר של התעסוקה; גם שיעורי המסים לא תרמו השנה לעלייה של רווחיות הייצור: במיסוי הישיר נטו לא היה שינוי, והוא התייצב על שיעור של כ-20 אחוזים מכלל ההכנסות, לאחר ירידה מתמדת בשנים הקודמות (לוח ב'–5). שיעור המיסוי הכולל נטו אף עלה מעט, לאחר שנתיים של יציבות, שבאו אחרי ירידה משמעותית לעומת הממוצע בשנים 1985 עד 1988 — אך שיעור המס עדיין גבוה במידה משמעותית בהשוואה למחצית הראשונה של שנות השמונים (דיאגרמה ה'–3). השפעת הריבית על הרווחיות היא פחות ברורה; הריבית הדולרית ירדה גם השנה. (כאינדיקציה משמשת ריבית ה"יורו" לשלושה חודשים). שיעור הריבית הריאלית בריעבר על האשראי בחד"ר היה כ-12 אחוזים (לוח ב'–5); זוהי ירידה בהשוואה לשנים 1989 עד 1990, אך לא בהשוואה לשנת 1991 (שבה היתה הריבית הריאלית בריעבר נמוכה במיוחד, בשקפה את העלייה המהירה של מחיר התוצר); במחירים העולמיים של התשומות לייצור נמשכה הירידה במונחים דולריים, בשיעור

לוח ב' - 2

התוצר המקומי הגולמי, פריון העבודה והפריון הכולל במסגרת העסקי, 1981 עד 1992
(אחוזים)

ממוצע -1981	ממוצע -1986	ממוצע -1988	ממוצע -1990	1990	1991	1992
1985	1987	1989	1992			
ההרכב הענפי של התוצר במחירי 1990						
חקלאות	4.9	4.9	4.8	5.3	4.6	4.7
תעשייה	31.7	32.8	32.1	31.4	31.3	31.3
תחבורה ותקשורת	14.6	14.8	14.7	14.7	14.6	14.7
חשמל ומים	4.3	4.4	4.3	4.2	4.2	4.2
בנייה	12.6	10.3	10.6	12.5	13.4	12.9
מסחר ושירותים	31.8	32.9	33.5	32.4	31.9	32.2
סך כל הסקטור העסקי	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
העלייה או הירידה של התוצר לפי תקופות משנה						
חקלאות	5.6	5.8	1.1	6.5	-7.5	11.7
תעשייה	3.7	6.4	0.2	6.8	6.1	9.2
תחבורה ותקשורת	4.2	5.1	1.8	7.2	6.1	9.8
חשמל ומים	3.1	6.3	1.0	7.3	6.0	10.0
בנייה	-3.2	4.7	3.0	14.8	² 27.6	² 5.0
מסחר ושירותים	4.1	7.4	2.7	6.2	4.9	10.1
סך כל הסקטור העסקי	3.0	6.3	1.6	7.5	7.0	9.2
מזה: למעט בנייה	4.0	6.5	1.5	6.6	4.4	9.8
פריון העבודה — השינוי בתוצר לשעת עבודה						
חקלאות	4.8	5.6	6.0	14.1	3.5	9.9
תעשייה	2.4	3.3	2.7	2.9	1.4	3.0
תחבורה ותקשורת	4.4	1.1	2.3	2.5	3.1	1.4
חשמל ומים	6.4	1.0	-4.7	7.7	-7.8	23.0
בנייה	-3.5	3.3	2.9	-1.5	0.0	-13.6
מסחר ושירותים	0.5	3.1	-2.4	1.6	3.1	1.8
סך כל הסקטור העסקי	1.4	3.2	0.8	2.2	2.2	0.4
מזה: למעט בנייה	2.0	3.0	0.4	3.2	5.0	2.9
הפריון הכולל — השינוי בתוצר ליחידה משוקללת של הון ועבודה						
חקלאות	4.0	5.5	4.4	11.5	0.3	11.0
תעשייה	1.2	3.0	0.7	3.2	2.1	3.7
תחבורה ותקשורת	3.7	1.8	1.0	3.1	3.3	2.4
חשמל ומים	2.6	2.1	-4.0	4.8	-4.3	14.0
בנייה	-3.3	4.5	3.0	-0.4	2.5	-16.5
מסחר ושירותים	-0.2	3.0	-2.2	1.9	2.8	3.1
סך כל הסקטור העסקי	0.7	3.4	0.1	3.1	4.5	1.8
מזה: למעט בנייה	1.5	3.3	-0.2	3.4	4.7	3.9

(1) ראה הערה 1 בגוף הפרק.

(2) ראה הערה 6 בגוף הפרק.

לוח ב' - 3

התפתחות התוצר העסקי, גורמי הייצור והפריזון, 1961 עד 1992
(אחוזי שינוי כמותיים, שנתיים וממוצעים רבי-שנתיים)

ממוצעים רבי-שנתיים								
1992	1991	1990	-1990 1992	-1988 1989	-1986 1987	-1981 1985	-1973 1980	-1961 1972
התוצר								
7.9	7.7	7.2	7.6	2.1	8.1	3.4	3.1	10.0
8.3	5.5	6.9	6.9	2.0	8.5	4.4	..	..
סך הכול ללא בנייה								
8.7	4.5	2.3	5.1	0.9	3.0	1.4	0.8	3.6
6.7	2.7	0.7	3.4	1.1	3.4	2.0	..	..
תשומת העבודה סך הכול ללא בנייה								
מלאי ההון (לתחילת השנה)								
4.3	2.8	1.6	2.9	2.9	2.5	3.4	6.1	8.7
6.2	3.2	0.3	3.2	2.1	1.0	2.4	5.0	8.0
4.1	2.9	1.7	2.9	2.9	2.7	3.5	..	..
א. סה"כ — גולמי נקי								
ב. ללא בנייה — גולמי								
-0.7	3.0	5.0	2.4	1.2	5.0	2.1	2.3	6.3
1.4	2.7	6.2	3.4	1.0	4.9	2.4	..	..
פריזון העבודה ² סך הכול ללא בנייה								
מלאי ההון לשעת עבודה								
-4.0	-1.6	-0.7	-3.5	1.9	-0.4	2.0	5.3	5.0
-2.3	-1.3	-2.0	-1.9	1.2	-2.0	1.1	4.2	4.2
-2.4	0.1	1.0	-0.4	1.9	-0.7	1.5	..	..
א. סה"כ — גולמי נקי								
ב. ללא בנייה — גולמי								
0.5	3.5	5.0	3.0	0.5	5.1	1.4	0.6	4.5
2.3	2.6	5.8	3.6	0.3	5.2	1.8	..	..
הפריזון הכולל סך הכול ³ ללא בנייה ⁴								
1.82	1.89	1.97	1.90	2.07	2.11	2.29	2.22	2.14
2.03	2.11	2.16	2.10	2.26	2.29	2.55	..	..
יחס ההון לתוצר (רמה) סך הכול ללא בנייה								

(1) נתוני החשבונאות הלאומית, נמדר מצד השימושים.

(2) התוצר לשעת עבודה.

(3) מחושב לפי שקלול תשומת העבודה ב־0.68 ומלאי ההון ב־0.32. משקלות אלה נקבעו על סמך התחלקות ההכנסה הלאומית הגולמית בין התמורה לעבודה ובין התמורה להון בממוצע רבי-שנתי, וכן על סמך ניתוח תשומה-תפוקה לשנת 1977/78.

(4) מחושב לפי שקלול תשומת העבודה ב־0.65 ומלאי ההון ב־0.35.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ובנק ישראל.

לוח ב' - 4

הביקושים שהופנו לסקטור העסקי, התוצר העסקי והתחלקותם
בין המגזר הסחיר לבלתי סחיר¹, 1981 עד 1992
(אחוזי שנוי כמותיים)

ממוצע שנתי						
			-1990	-1988	-1986	-1981
1992	1991	1990	1992	1989	1987	1985
1.	סך הסקטור העסקי					
	השימושים					
10.1	10.5	7.3	9.3	1.4	9.7	3.9
7.9	7.7	7.2	7.6	2.1	7.3	3.4
	התוצר					
2.	סך הסקטור הסחיר					
	השימושים					
12.4	6.3	7.1	8.6	0.9	10.4	5.1
11.0	3.1	6.3	6.8	0.9	6.0	4.5
	התוצר					
3.	סך הסקטור הלא סחיר					
	השימושים					
4.0	22.9	8.1	11.7	3.5	6.8	-0.6
5.7	11.0	7.9	8.2	3.2	8.2	2.7
	התוצר					

(1) הסבר לחלוקה בין המגזר הסחיר למגזר הלא סחיר ראה בלוחות ב'-4-א' וב'-4-ב'.

לוח ב' - 4 א

חלוקת סך השימושים העסקיים בין סחירים לבלתי סחירים¹, 1981 עד 1992
(שיעורי שינוי ריאלי, באחוזים)

הרכב השימושים								
				-1990	-1988	-1986	-1981	-1990
1992	1991	1990	1989	1992	1989	1987	1985	1992
1.	השימושים המקומיים							
8.4	15.8	9.7	0.0	11.3	1.6	10.7	3.4	71.2
4.0	22.9	8.1	2.8	11.7	3.5	6.8	-0.6	26.5
2.3	49.2	15.5	4.6	22.3	3.4	3.4	-5.4	11.2
5.5	7.5	4.1	1.9	5.7	3.6	9.9	4.4	15.3
11.2	11.7	10.4	-1.2	11.1	0.8	12.4	5.5	44.7
	א. בלתי סחירים ²							
	(1) בנייה							
	(2) אחר							
	ב. סחירים ³							
14.4	-1.5	2.5	3.6	5.1	1.1	8.4	5.2	28.8
	היצוא							
3.	סך השימושים הסחירים							
12.4	6.3	7.1	0.7	8.6	0.9	10.4	5.1	73.5
	(2 + 1)							
10.1	10.5	7.3	1.2	9.3	1.4	9.7	3.9	100.0
	סך השימושים							

(1) ללא תוצר השירותים הציבוריים ותוצר שירותי הריוור.

(2) צריכת שירותים אחרים, בניכוי צריכת זרים בארץ, והשקעה בבנייה ועבודות עפר.

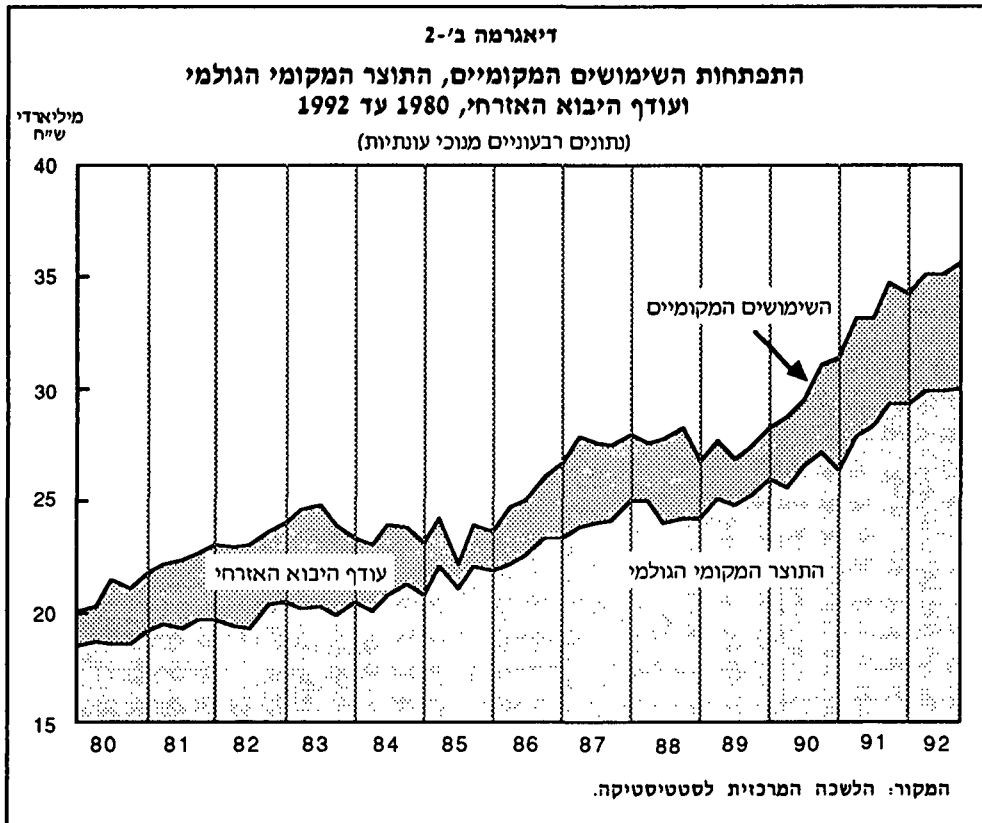
(3) ההפרש בין סך השימושים המקומיים לשימושים הבלתי סחירים.

לוח ב' - 4

התוצר העסקי הסחיר והלא סחיר, 1981 עד 1992
(שיעור הגידול הממוצע לתקופה, במחירים קבועים של 1990)

התקופה	התוצר העסקי						
	סך הכול	סך הכול	התוצר הסחיר ¹			משקל התוצר הסחיר בכלל	תרומת הביקושים לבנייה לגידול בתוצר העסקי
			אחר	תעשייה	הלא-סחיר ²		
(אחוזי שינוי כמותיים)							
(אחוזים)							
(אחוזי שינוי)							
1985-1981	3.4	4.5	3.7	5.4	2.7	42.2	
1987-1986	7.3	6.0	6.4	5.7	8.2	44.3	
1989-1988	2.1	0.9	0.2	1.8	3.2	44.5	
1992-1990	7.6	6.8	6.8	6.8	8.2	42.1	
1990	7.2	6.3	5.2	8.0	7.9	44.3	
1991	7.7	3.1	6.1	-1.9	11.0	40.3	
1992	7.9	11.0	9.2	14.3	5.7	41.5	

- התוצר הסחיר נאמד מתוך התוצרים של ענפי המשק וכולל את תוצר התעשייה, תוצר החקלאות, ההובלה הימית והאווירית מתוך תוצר התחבורה והתקשורת, והתוצר הנובע מתיירות מתוך תוצר השירותים.
- הלא-סחיר שווה לתוצר העסקי, פחות התוצר הסחיר. כאמור, מדידה שאריתית זו אינה מדויקת, אלא מבטאת את המגמה בלבד.
- משקלם בממוצע, בשנים 1992-1990, היה כ־15 אחוזים.

לוח ב' - 5

אינדיקטורים לרווחיות הסקטור העסקי ולהתפתחות ההשקעה, 1982 עד 1992

1992	1991	1990	1990 -1992	1988 -1989	1986 -1987	1982 -1985
עלות העבודה לשעת עבודה במחירי תוצר (1986 = 100)						
114.4	116.2	119.0	116.5	116.2	104.7	92.1
106.0	107.0	107.1	106.7	98.3	101.7	88.4
בסקטור העסקי						
מזה: בתעשייה						
עלות העבודה ליחידת תוצר (1986 = 100)						
101.0	101.5	106.6	103.0	109.0	102.6	99.5
93.5	96.2	98.4	96.0	99.2	99.3	93.6
בסקטור העסקי						
מזה: בתעשייה						
שיעור התשואה של ההון הגולמי						
13.2	12.8	10.5	12.2	9.5	10.6	12.2
16.8	15.0	13.7	15.1	13.7	13.6	17.3
בסקטור העסקי						
מזה: בתעשייה						
ריבית היתור ל-3 חודשים ¹ , ²						
3.7	5.8	8.1	5.9	8.5	6.9	10.2
11.9	5.5	16.0	11.1	19.0	34.9	39.6
11.1	12.7	18.0	13.9	27.9	59.6	24.6
הריבית הריאלית על חו"ל ³ — שנה שוטפת						
— ממוצע נע 3 שנים						
התשואה הריאלית ברוטו לפדיון של אג"ח						
2.6	2.9	1.9	2.5	3.5	5.8	3.4
24.6	23.8	25.4	24.6	28.8	32.5	25.2
20.3	19.6	20.9	20.3	23.7	26.0	13.6
40.0	41.0	43.5	41.5	45.0	53.0	61.0
18.4	18.1	15.5	17.3	13.8	14.5	16.7
6.3	6.4	6.4	6.4	6.3	6.1	5.9
ל-10 שנים (אחוזים)						
שיעור המס על ההכנסות שלא משכר (אחוזים)						
שיעור המס נטו על ההכנסות שלא משכר (אחוזים) ⁴						
שיעור מס החברות הסטטוטורי על חברות רגילות						
משקל ההשקעות של הסקטור העסקי בתוצר העסקי (אחוזים)						
הגיל הממוצע של הציוד בסקטור העסקי						

פרק ב', התוצר לענפי והביקושים

(1) ממוצע לשנים 1983 עד 1985.

(2) במונחים דולריים.

(3) בדיעבד, מנוכה במחירי התוצר במחיר גורמי הייצור.

(4) בניכוי הטבות אשראי והעברות הון לעסקים: כולל מס על שכר מנהלים.

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ובנק ישראל.

של כ־3 אחוזים, לאחר ירידה בת 4.5 אחוזים בשנה הקודמת. גם מחיר הדלק ירד מעט, לאחר ירידה רבה ב־1991. השפעת ההוזלה היחסית של חומרי הגלם המיובאים כבר התבטאה בחישוב התשואה ליחידת הון של כלל הסקטור העסקי, בהגדילה את התמורה לערך המוסף בייצור. מעבר לכך נראה, שהיתה להוזלה זו השפעה חיובית על תנאי הסחר של ענף התעשייה, שבו רכיב היבוא גבוה מהממוצע בסקטור העסקי. גל העלייה ההמונית, שהחל בשלהי 1989, נמשך גם השנה, אך היקפו ירד מאוד בהשוואה לשנתיים הקודמות, והוא הסתכם בכ־77 אלף עולים, בהשוואה ל־176 אלף בשנת 1991 וכ־200 אלף בשנת 1990. ירידת היקף העלייה פעלה ישירות למיתון גידולו של הביקוש המקומי, והשפיעה במיוחד במיתון על הבנייה למגורים. זוהי תפנית, לאחר שבשנתיים הקודמות התבטאה השפעתה המרכזית של העלייה בהאצה רבה של הביקושים המקומיים. לעומת זאת השפעתה על היצע העבודה עדיין ניכרת. הצטרפותם המהירה של העולים לכוח העבודה האזרחי היא הגורם המרכזי להמשך גידולו של שיעור האבטלה ולהתגברות הלחץ להורדת השכר הריאלי בסקטור העסקי, ובכך היא תמכה בהרחבה הרבה של היצע התוצר בשנתיים האחרונות.

המדיניות הפיסקאלית שנקט הסקטור הציבורי השנה היתה כריעבר מצמצמת, וזאת בניגוד בולט לשנתיים הקודמות, שבהן היתה המדיניות מרחיבה ביותר. ביטוי למדיניות המרסנת־כפועל הוא הירידה החריפה במשקל־רבתל⁵ של הגירעון המקומי בחשבון השוטף של הסקטור הציבורי, מכ־3 אחוזים בשנת 1991 לפחות מאחוז אחד בשנת 1992. הירידה משקפת, מחד גיסא, ירידה של משקל ההוצאות, ומאידך — עלייה של משקל ההכנסות, בעוצמה שווה. (השפעתו הממתנת של גידול משקל ההכנסות חלשה מאלו של ההוצאות.) גם בתחום ההשקעות היתה השפעתה הישירה והעקיפה של הממשלה מרסנת; היא באה לידי ביטוי במידתו המועטת של גידול השקעות הסקטור הציבורי בענפי המשק (כלומר בשירותים הציבוריים ובכבישים (לוח ב'—8), כ־5 אחוזים בלבד, ובירידה בת 9 אחוזים של ההשקעות בריוור ביזמת הסקטור הציבורי (שהיא כשלעצמה פעולה נכונה עקב הבנייה המוגזמת). סך ההשקעות היוזמות על ידי הסקטור הציבורי (שירותים ציבוריים, כבישים ובנייה ציבורית למגורים) ירדו אפוא בכ־4 אחוזים — בלא האצה מקבילה של ההשקעות בכבישים. ההשקעות בכבישים עלו בכ־7 אחוזים, למרות הגידול הרב של הצפיפות בכבישים, שנמשך ברציפות זה עשור שנים (דיאגרמה ב'—10). ההשפעה המרסנת של הסקטור הציבורי קשורה בחלקה גם לירידה הרבה של היקף העלייה ברוטו. לסיכום, לפחות חלק מן המשאבים בשוליים, שהתפנו מהחשבון השוטף ומחשבון ההון, היה ניתן להקדיש להמרצת צד ההיצע, על ידי צמצום נוסף ומשמעותי של שיעורי המס⁶ ועל ידי הרחבת ההשקעות בתשתית, במיוחד בכבישים (השקעות המגדילות את פרוץ הייצור בסקטור העסקי). אם פעולות אלו יצליחו להחיש את קצב הצמיחה של המשק, הן לא יפגעו ביעד החשוב של הפחתת משקל הגירעון הציבורי בתוצר בטווח הארוך. השינוי במדיניות שער החליפין בסוף שנת 1991, שעיקרו שינוי רציף של שער האמצע על פי תוואי נתון וירדוע מראש, הקטין כנראה את אי־הוודאות של היצואנים לגבי השער הצפוי, ובכך הוא תומך בהרחבת היצוא.

הריביות הנומינאליות על האשראי לזמן קצר ירדו, אם כי שיעור ירידתן היה, בדרך כלל, קטן מזה של עליית המחירים בפועל. עם זאת קשה לקבוע, אם בפועל תאמה הירידה הנומינאלית את השינוי בציפיות האינפלציוניות, ולכן קשה לאבחן את השלכותיה הריאליות. שיעורי התשואה־לפרדיון של איגרות חוב ממשלתיות, כאינדיקציה לריביות ארוכות הטווח, לא השתנו משמעותית, ונשארו נמוכים. מכאן שגם עוצמת השפעתם על ההשקעות לא השתנתה.

⁵ ביטול מס המעסיקים באמצע השנה והתיקון לפקודת מס ההכנסה בסוף השנה, שלפיו מס ההכנסה על חברות יפחת באחוז אחד בכל אחת מארבע השנים הקרובות, הם צעדים בכיוון המומלץ, שהשפעתם החיובית צפויה בעתיד — אך עוצמתם הכמותית אינה מספקת.

3. התוצר העסקי לפי ענפי המשק והחלוקה בין המגזר הסחיר לבלתי סחיר

המשך גידולו המהיר של התוצר העסקי השנה, בשיעור של כ־8 אחוזים, לווה בשינוי בהרכב התוצר — גידול משקלם של הענפים הסחירים, לאחר התפתחות בכיוון ההפוך בשנה שעברה. עם זאת משקל התוצר הסחיר בכלל התוצר העסקי עדיין נמוך משהיה בשנות השמונים. התוצר הסחיר גדל בשיעור של כ־11 אחוזים, לאחר גידול מועט, כ־3 אחוזים, בשנת 1991 וכ־4 אחוזים בממוצע בשנים 1986 עד 1990 (לוחות ב'—4 וב'—44). לעומת זאת היה שיעור גידולו של התוצר הלא־סחיר השנה כ־6 אחוזים, בדומה לשיעור הגידול הממוצע בשנים 1986 עד 1990 ולאחר גידול רב, כ־11 אחוזים, בשנת 1991. במגזר הלא־סחיר בולטת כמובן ההאטה הרבה של התרחבות הבנייה, אם כי גם השנה הענף עדיין גדל ב־5 אחוזים⁶. ענף השירותים (ללא התיירות מחו"ל) גדל בכ־7 אחוזים, וזוהי החשה לעומת שנת 1991, שבה התרחב הענף בכ־5 אחוזים.

ההחשה הרבה בפעילות הענפים הסחירים עלתה מעבר להרחבת ההיצע, וביטאה גידול רב של הביקושים, תוך מיצוי מסוים של עודף כושר הייצור. (בממוצע לשנתיים 1991 ו־1992 גדל התוצר הסחיר בכ־7 אחוזים לשנה). הגדלת הניצולת של גורמי הייצור וההוזלה היחסית של התשומות המיובאות פעלו לעליית שיעור התשואה ליחידת הון במגזר הסחיר. (ראה הערה 3). לעומת זאת לא חל שינוי משמעותי במחירים היחסיים של התפוקות בין שני המגזרים.

בשנים 1990 ו־1991, בגלל אירועי המפרץ, ירד מאוד הביקוש של חו"ל המופנה לענפי היצוא, ובמיוחד לענפי התיירות והתעופה, וכתוצאה מכך נוצרו עודפי כושר ייצור. השנה נוצלו עודפי כושר ייצור אלו (אם כי לא ברור אם נוצלו במלואם). כך, למשל, התאפשר הגידול החריג בענף התיירות, כ־48 אחוזים, תוך ניצול עודף כושר הייצור שנוצר בענף, לאחר ירידה מצטברת בת 21 אחוזים של פעילותו בשנתיים האחרונות. התפתחות דומה היתה בענף התעופה הבינלאומית, המושפעת מן התיירות. בתעשייה הואץ קצב הגידול, והענף גדל ב־9.2 אחוזים, לעומת 6.1 אחוזים בשנת 1991 ו־3.7 אחוזים בממוצע בשנים 1986 עד 1990. בייצור התעשייתי ללא יהלומים היתה האצת הגידול מתונה יותר, והוא

הייצור התעשייתי ליצוא ולביקוש המקומי

משקל הרכיבים בתוצר				
1992	1991	1990	(אחוזים מוחלטים)	(אחוזי שינוי כמותיים)
8.8	6.7	6.3	100	סך הייצור התעשייתי ללא יהלומים (1) + (2)
11	2.5	6	45	1. ליצוא
7	10	6.5	55	2. לביקוש המקומי (ב) + (א)
19	32	20	8	(א) בנייה
5	6	4	47	(ב) אחר

⁶ שיעור הגידול שקיבלה הלמ"ס שונה מזה הנקוב כאן — משום שהלמ"ס כללה את תמריצי הזירוז, שנתנה הממשלה לקבלנים בענף הבנייה למגורים, כגידול כמותי של התוצר. זאת, כנראה, בטענה שקיצור משך הבנייה הופך את המוצר למוצר שונה, בעל ערך גבוה יותר (גם מבחינת היצרן). לדעתנו, הקיצור האמור מגדיל את התוצר של הענף אך ורק דרך היקף הפעילות — אך אינו משנה את מהות המוצר (הדירות). הרווח מזירוז הבנייה הוא בהקדמת גידולו של מלאי ההון המשמש לייצור שירותי ריור, ובעקבותיו — בהקדמת תוצר שירותי הדירור.

עלה ב־8.8 אחוזים בשנת 1992, לעומת כ־6.5 אחוזים בממוצע בשנים 1991 ו־1990. האצת גידולו של הענף משקפת כולה את האצת הגידול של הייצור ליצוא — בעור שבייצור המיועד לביקוש המקומי נמשך הגידול המהיר, אך בשיעור קטן במקצת מאשר בשנה שעברה. ההאצה בתעשייה (ללא יהלומים) השנה נסמכה על האצת קצב גידולם של גורמי הייצור הון ועבודה, בעור ששיעור גידולו של פריון הייצור דמה לזה של השנה הקודמת, 2.5 אחוזים — שיעור גידול התואם גם את הממוצע הרב שנתי (ראה סעיף התעשייה).

בענף הבנייה היתה ההתפתחות של פריון הייצור הפוכה מזו שבענפים הסחירים: לאחר מיצוי גורמי הייצור בשנת 1991, תוך עלייה רבה של פריון הייצור, ירד פריון הייצור השנה ירידה רבה, במקביל להאטה הרבה של קצב גידול הענף. נראה, שחלק מירידתו של פריון הייצור משקף הצטברות של עודף כושר ייצור, וחלק ממנה הוא תוצאה של שינויים בהרכב התפוקה — עליית משקל גמר הבנייה בתפוקה, שלב שהוא עתיר עבודה יותר מהתחלות הבנייה. התמתנות הביקוש לדירור וירידת מחירו היחסי אמורה לפעול להגדלת רווחיותו של הסקטור הסחיר ולהסדת הייצור אליו, תוך גידול היצוא; ואכן, במחצית השנייה של השנה ירדה במידה ניכרת ההשקעה בבתי מגורים. במקביל עלו מחירי היצוא והיבוא יחסית למחיר התוצר.

תהליך הצמיחה בשלוש השנים האחרונות הושפע במידה מכרעת מן העלייה ההמונית לארץ. עם זאת יסודותיו נעוצים בתהליכי ההבראה וההתייעלות שלאחר תכנית הייצוב (בשנים 1988 ו־1989); אלה יצרו את התנאים לצמיחה עתידית, שהתממשה עם בוא העלייה. להלן נסקור — בקווים כלליים בלבד — את התפתחות הצמיחה החל מתכנית הייצוב בשנת 1985 ואת השלכותיה על המצב הנוכחי.

מאז הפעלת תכנית הייצוב בשנת 1985, שימש שער החליפין הנומינאלי עוגן מרכזי לבלימת האינפלציה. במקביל הופעל ריסון מוניטרי חריף, שהתבטא בשיעורי ריבית גבוהים, כהגנה על יתרות מטבע החוץ. השחיקה הרבה של כוח הקנייה של השכר בשנת 1985 יצרה לחץ רב על המעסיקים להעלאת השכר הריאלי, ובשנת 1986 היינו עדים לתפנית — עליות של השכר ושל הביקושים המקומיים, שהביאו לגידול רב של התוצר העסקי בטווח המיד. חלק מעליית השכר הריאלי שיקף, כנראה, ציפיות לאינפלציה גבוהה מזו שהיתה בפועל; אלה הביאו למתן תוספות שכר נומינאליות גבוהות יותר, ובדיעבד, כשהתבררה הטעות בחיזוי שיעור האינפלציה, מנעו הקשיחות בשוק העבודה תיקון של השכר הריאלי כלפי מטה. הסקטור הלא־סחיר יכול היה להמשיך ולהעלות שכר ומחירים, ועדיין לשמור על רווחיות סבירה — וזאת על רקע הגיאות בביקושים המקומיים הלא־סחירים. לעומת זאת בסקטור הסחיר פגעו העלאות השכר פגיעה משמעותית ברווחיותו, שכן יכולתו של סקטור זה להעלות מחירים היא מצומצמת יותר, עקב התחרות של היצרנים מחו"ל. ייתכן כי המעסיקים, בעיקר בסקטור הסחיר, סברו תחילה כי מחויבות הממשלה בתחום התעסוקה תניע אותה לפעול לשחיקת תוספת השכר באמצעות פיחות מתאים בשער החליפין; אולם השימוש בשער החליפין כמוביל מרכזי בבלימת האינפלציה הגביל את חופש הפעולה של הממשלה בפיחות שער השקל, ולכן הפיחות לא הספיק כדי לשחוק את תוספות השכר. כתוצאה מכך ירדה מאוד רווחיות הסקטור הסחיר בשנת 1986 — כפי שהתבטא בשיעור התשואה ליחידת הון בתעשייה — ונשארה ברמה נמוכה גם בשנת 1987 (לוח ב'—5). בעקבות זאת השתרר בשנים 1988 ו־1989 שפל בפעילות העסקית, והוא התמקד בסקטור הסחיר (לוחות ב'—4 וב'—24). בשוק העבודה התבטא השפל בקיפאון התעסוקה ובעלייה רבה של שיעור האבטלה, לכדי 9 אחוזים מכוח העבודה האזרחי. בשנות השפל התנהל תהליך הבראה וייעול, שהתבטא בירידת השכר הריאלי ובעליית הפריון, והמדיניות המוניטרית בשנים אלו פעלה להקטנה משמעותית של הריבית הריאלית. כתוצאה מכך ניכרה התאוששות של רווחיות הייצור. תהליך ההבראה הכשיר את היסודות לצמיחה עתידית של הסקטור העסקי; זו התממשה החל מ־1990, עם בוא העלייה ההמונית, שחוללה, בשלב הראשון, מפנה

בביקושים המקומיים. העלייה ההמונית הביאה להתרחבות מהירה של היצע העבודה, בעיקר משנת 1991 ואילך, תוך עליית שיעור האבטלה, והאבטלה לחצה להמשך הירידה של עלות העבודה ליחידת תוצר (שבלטה במיוחד בשנת 1991). הסקטור העסקי אכן הגיב על הוזלה זו בהחשת הביקוש לעובדים, עד כדי גידול בן 5.3 אחוזים בממוצע בשנתיים האחרונות. לשם השוואה: קצב צמיחה זה בשנים 1986 ו-1987 לווה בעלייה 3.3 אחוזים בלבד של מספר המועסקים. (בשנות השישים הדוגמה חריפה יותר). למרות החשת קצב גידולה של התעסוקה, שיעור האבטלה עדיין גבוה, והוא עלה גם בקרב האוכלוסייה הוותיקה. משום כך נראה, שגם אם חלק מהאבטלה של העולים החדשים הוא מבני, תאפשר ירידה רבה יותר של השכר הריאלי יתר הרחבה של התעסוקה.

4. ההשקעות ומלאי ההון⁷

בשנת 1992 עלו סך ההשקעות עלייה מתונה יחסית, כ־7.5 אחוזים, לאחר עלייה מרשימה בשנתיים הקודמות — 42 אחוזים בשנת 1991 ו־26 אחוזים בשנת 1990 (לוח ב'–6). גידול ההשקעה במלאי היה בהיקף רב, בעוד שההשקעות בענפי המשק גדלו בשיעור של כ־9 אחוזים, לאחר גידול בן 24 אחוזים בכל אחת מהשנתיים הקודמות. לעומת זאת ירדו מעט, בכאחוז אחד, ההשקעות בבנייה למגורים, לאחר גידול רב בשנתיים האחרונות. בהשקעות בענפי המשק בולטת עלייה גבוהה מן הממוצע בהשקעות החברות והרשויות של הסקטור הציבורי, המבצעות את רוב ההשקעות בתשתית (חשמל, מים, נמלים ותקשורת; לוח ב'–8). רמת ההשקעות של הסקטור העסקי היתה בשנת 1992 גבוהה בכ־80 אחוזים מאשר בשנת 1989, לפני תחילת העלייה ההמונית. רמת השקעות זו איפשרה החשה נוספת של גידול מלאי ההון הגולמי, ושיעור גידולו לתחילת שנת 1993 היה 5.1 אחוזים — לאחר 4.4 אחוזים בשנת 1992 ו־2.9 אחוזים בשנת 1991 (לוח ב'–9).

במלאי ההון הנקי היה שיעור הגידול רב אף יותר — כ־7.1 אחוזים לתחילת שנת 1993, לעומת 6.2 אחוזים בשנת 1992 ו־3.2 אחוזים בלבד בשנת 1991. זוהי החשה משמעותית של גידול מלאי ההון לעומת השנים האחרונות. באורח דומה התפתחו ההשקעות ומלאי ההון בענף התעשייה.

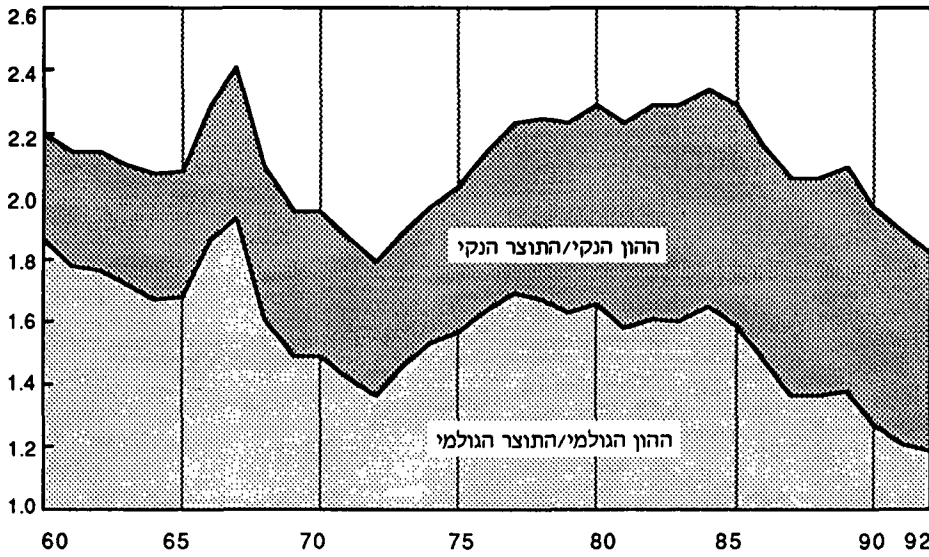
א. ההשקעות בענפי המשק ומלאי ההון העסקי

רמת ההשקעות בסקטור העסקי אמורה לבטא את תהליך ההתאמה של מלאי ההון, באופן שיאפשר את הצמיחה הצפויה של התוצר בשנים הקרובות, ועל רקע זה יש לבחון את רמת ההשקעות ואת התפתחותן. גל העלייה ההמונית יצר ציפיות לצמיחה מואצת של המשק (שניזונו גם מניסיון העבר), תוך עליית הפריזון וירידת השכר הריאלי בתקופת הביניים. התפתחויות אלו היו אמורות להתבטא בגידול שיעור התשואה ליחידת הון, ולכן — בעליית רצונן של הפירמות להתרחב ולהשקיע. גם הממשלה פעלה לעידוד ההשקעות, על ידי הרחבת מקורות האשראי העומדים לרשות הפירמות, וכן על ידי השתתפות בסיכון העסקי באמצעות מתן ערבויות. (פירוט נוסף ראה בדוח בנק ישראל לשנת 1991, עמ' 30.) הממשלה פעלה גם לעידוד השקעות בטווח הקצר, באמצעות העלאת שיעורי הפחת על מכונות וציוד ל־100 אחוזים. המדיניות המוניטרית אף היא פעלה לעידוד ההשקעות והייצור, בדרך של הרחבת ההלוואה המוניטרית, שהתבטאה בירידה משמעותית של הריבית הריאלית (מנקודת ראות היצרן) על האשראי לטווח קצר (לוח ב'–5). ואכן, הצמיחה הוחשה בשנים 1990 ו־1991, תוך שיפור ברווחיות הייצור וגידול משמעותי של השקעות הסקטור העסקי בענפי המשק, וזאת אף על פי שתהליכי התכנון וההזמנה של

⁷ פירוט והסבר להשקעה בבנייה למגורים ראה בסעיף הבנייה בהמשך.

דיאגרמה ב'-3

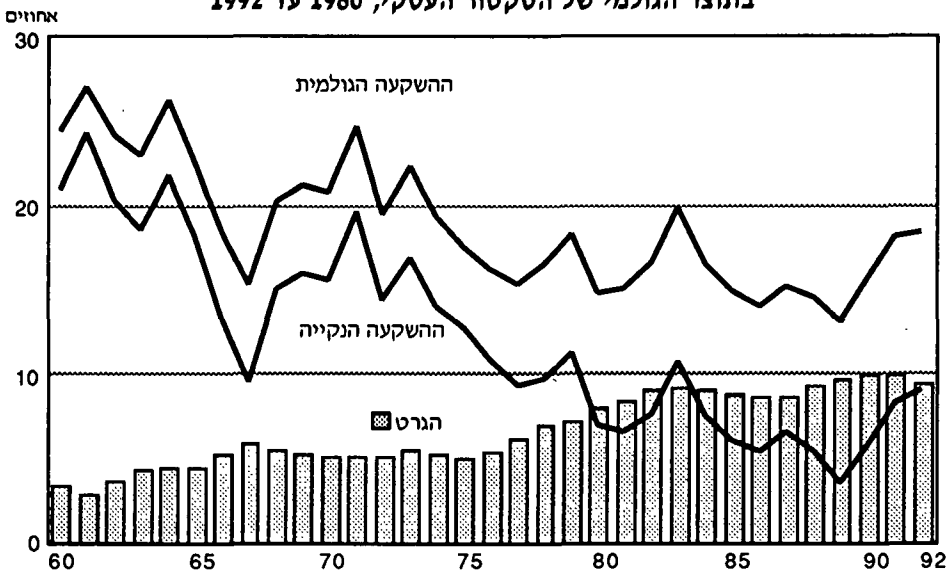
היחס בין ההון לתוצר בסקטור העסקי, 1960 עד 1992

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

דיאגרמה ב'-4

משקל ההשקעה הגולמית, הגרט וההשקעה הנקייה בתוצר הגולמי של הסקטור העסקי, 1960 עד 1992

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

לוח ב' - 6

ההשקעה הגולמית המקומית לפי סוג הנכס, 1981 עד 1992

השינוי לעומת השנה הקודמת									
במחיר		בכמות							
		ממוצע		ממוצע		ממוצע		ממוצע	
		-1990		-1988		-1986		-1981	
1992	1991	1992	1991	1990	1992	1989	1987	1985	1992
(מיליוני ש"ח)									
(אחוזים)									
10.9	18.8	11.0	16.1	11.7	12.9	2.0	9.4	-3.5	6,265
9.9	19.8	1.8	11.7	6.0	6.4	3.6	1.9	-2.3	2,755
11.9	17.9	19.5	20.5	18.1	19.3	0.3	19.1	-5.0	3,510
10.4	14.9	6.8	19.7	24.0	16.6	-2.8	3.2	8.0	12,666
10.8	14.9	0.2	28.2	26.7	17.6	-3.1	-0.7	6.9	7,665
9.8	14.8	18.6	6.9	20.0	15.1	-2.4	9.2	9.0	5,001
8.1	11.0	19.5	54.5	20.8	30.6	-12.3	28.6	0.0	3,977
10.1	15.2	10.0	23.4	20.4	17.8	-3.2	7.4	3.4	22,908
10.1	15.1	8.8	23.8	23.8	18.6	-4.5	8.8	3.4	262
10.0	16.7	-0.9	74.2	19.1	27.2	4.5	1.5	-5.2	23,169
9.9	18.0	8.5	8.1	-0.7	5.2	4.8	4.1	-1.7	14,411
9.9	15.5	-9.3	283.6	192.5	116.7	1.7	-14.8	-17.3	7,516
10.0	15.7	4.9	40.1	22.4	21.6	-2.1	6.6	0.2	6,894
9.4	15.9	7.6	42.4	26.2	24.6	-2.0	6.7	-0.2	37,580
									2,234
									39,814

ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

פרק ב' - תוצרי ייצור לענפי התעשייה והבנייה

הציוד דורשים זמן. בשנת 1992 היה גידולן של השקעות אלה מתון יחסית, ורמתן הנוכחית מאפשרת גידול בן 5 אחוזים לשנה בקירוב של מלאי ההון העסקי בשנתיים הקרובות (1993 ו-1994). שיעור גידול מעין זה בגורמי הייצור הון ועבודה, יחד עם גידול סביר של פריון הייצור הכולל (למשל לפי הממוצע בשלוש השנים האחרונות)⁸ מאפשר המשך של צמיחת התוצר בקצב של כ־7 אחוזים לשנה. העלייה, בהיקפה כיום, מבטיחה גידול בן 4 אחוזים של כוח העבודה האזרחי. נראה שהיצרנים מעריכים, כי ברמתה הנוכחית של העלייה (שהיא נמוכה במידה משמעותית מזו שנחזתה), זהו קצב צמיחה סביר, או אף מהיר יחסית, שהרי משמעותו גידול של התוצר לנפש בשיעור של כ־3 אחוזים לשנה. במצב כזה צפוי אפוא צמצום הדרגתי בלבד של שיעור האבטלה. החשת קצב הצמיחה, לפחות בטווח הקצר, כדי לצמצם את שיעור האבטלה ביתר מהירות, מחייבת, כנראה, פעולות נוספות מצד הממשלה להגדלה נוספת של רווחיות הייצור — למשל הקטנה נוספת של המסים על רווחים, או על עלות העבודה. אשר להשקעות השנה — ניתן להעלות מספר גורמים ספציפיים שפעלו למיתון גידולן; ביטול הסדר הפחת המואץ, שקיומו בשנת 1991, הביא כנראה להקדמת השקעות; אי הוודאות שאפפה את קבלת הערבויות מממשלת ארה"ב הכניסה למערכת הכלכלית אי-ודאות באשר ליכולתו של המשק להתפתח במהירות בעתיד; ייתכן שהשינוי הצפוי בהרכב הביקושים והייצור עקב הצטמצמות ענף הבנייה יצר גם הוא תחושת אי-ודאות; חיזוק מסוים להערכה זו מתקבל אולי מהגידול הרב של מספר שעות העבודה למועסק, העשוי לשקף אי נכונות של המעסיקים להגדיל את גורמי הייצור הקבועים, שאותם קשה יותר לצמצם בעתיד (בהנחה שקשה יותר לפטר עובד מאשר לצמצם את מספר שעות העבודה שלו). ולבסוף — ברווחיות הייצור לא היה שיפור נוסף, ואילו שיעור המס בפועל עלה. עם זאת דומה, שהגורם המרכזי לשיעורו המתון של גידול ההשקעות הוא, שרמת ההשקעות הנוכחית תואמת, כנראה, את ציפיות היצרנים להמשך צמיחתו של התוצר בשיעור של כ־7 אחוזים לשנה.

ב. ההשקעה במלאי

הגידול הרב של ההשקעה במלאי משקף כנראה בעיקר השקעה במלאי חומרי גלם מיובאים. כפי שמראה הלוח דלהלן, בשנות המיתון 1988 ו-1989 היתה השקעה שלילית במלאים, למעט דלק ויהלומים. בשנים 1990 ו-1991 חודשו ההשקעות, אך למרות הצמיחה המהירה של התוצר העסקי באותה תקופה, היה היקף ההשקעה מצומצם, והן הספיקו רק להחזרת רמת המלאי לזו שקדמה למיתון. נראה אפוא, שמלאי חומרי הגלם היה מתחת לרמה הרצויה, ועלייתו הוחשה השנה.

ההשקעה במלאי

					1986-
					1988-
1992	1991	1990	1989	1987	
(אחוזי תוצר עסקי, במחירי 1990)					
2.2	1.3	0.6	..	..	סך ההשקעה במלאי
1.4	1.0	0.3	..	..	מזה: דלק ויהלומים
0.8	0.3	0.3	-0.4	0.5	אחר

⁸ יתר על כן, העלייה האמורה של פריון הייצור נתמכת בהשקעות הנרחבות בציוד (בשלוש השנים האחרונות); הנושאות עמן את הטכנולוגיות החדשות ומעלות את פריון הייצור. כמו כן סביר להניח, כי פריון העבודה של העולים המועסקים יגדל במידה משמעותית לאחר תום תקופת הכשרה וקליטה.

לוח ב' - 7

ההשקעה הגולמית בנכסים קבועים לפי ענף, 1981 עד 1992

שיעור השינוי הכמותי ¹						מחירים
						שוטפים
1992	1991	1990	1988	1986	1981	1992
						(מיליוני ש"ח)
						(אחוזים)
1. סך ההשקעה (3) + (2)						
10.6	6.1	8.6	-19.4	-5.6	3.0	661
30.9	-0.8	9.4	-13.6	15.9	-12.7	206
5.1	23.2	14.7	-6.8	2.3	10.1	5,639
-26.5	145.7	51.4	1.3	23.1	-18.7	554
21.1	-7.3	16.9	25.7	6.2	-7.8	2,059
15.8	39.9	30.2	-9.8	27.5	0.5	8,021
21.4	26.1	24.2	4.0	15.6	1.9	3,782
2.3	13.7	13.8	-0.1	-0.8	9.0	2,315
9.6	25.7	20.8	-5.3	9.3	3.4	19,455
4.5	14.9	8.2	0.1	8.8	1.3	3,716
8.7	23.8	18.5	-4.2	9.2	3.0	23,171
-0.9	74.2	27.2	4.5	1.3	-5.1	14,411
4.9	40.1	21.5	-1.6	6.7	-0.1	37,582
2. השקעה בצידור						
10.1	4.9	11.1	-25.2	-4.1	8.9	356
34.5	-12.1	13.9	-10.6	17.8	-20.1	50
3.1	24.6	14.6	-7.0	2.2	12.0	5,120
-26.5	145.7	51.4	1.3	23.1	-18.7	554
22.2	-2.3	20.4	29.0	11.3	-10.8	1,578

לוח ב' - 7 (המשך)

ההשקעה הגולמית בנכסים קבועים לפי ענף, 1981 עד 1992

שיעור השינוי הכמותי						מחירים	
1992	1991	-1990 1992	-1988 1989	-1986 1987	-1981 1985	שוטפים 1992	
(אחוזים)						(מיליוני ש"ח)	
17.9	42.6	33.4	-13.6	25.8	3.2	6,168	ו. תחבורה ותקשורת
35.8	20.1	27.7	4.0	2.2	13.2	1,929	מזה: למעט כלי תחבורה
-0.4	12.8	13.3	-2.9	1.5	13.0	1,926	ז. שירותים פרטיים
8.5	28.3	22.2	-7.1	9.4	6.1	15,752	ח. הסקטור העסקי (א) עד (ז)
1.6	8.0	4.7	-2.3	5.4	7.5	1,154	ט. שירותים ציבוריים
8.0	26.6	20.6	-6.6	9.0	6.2	16,906	י. ענפי משק (ח) + (ט)
0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0	יא. בנייה למגורים
8.0	26.6	20.6	-6.6	9.0	6.2	16,906	יב. סך כל ההשקעות בנכסים קבועים
							3. השקעה במבנים
11.2	7.5	5.8	-11.9	-7.5	-2.6	305	א. חקלאות
29.8	3.3	8.0	-14.4	15.5	-10.2	156	ב. מים
31.0	7.2	15.4	-4.1	3.4	-3.5	519	ג. תעשייה
0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0	ד. ציוד בנייה
17.9	-20.1	7.8	18.8	-2.3	-1.6	481	ה. חשמל
8.7	31.8	20.8	4.0	34.5	-7.9	1,853	ו. תחבורה ותקשורת
7.4	25.0	14.9	7.5	53.2	-9.5	1,009	מזה: כבישים
20.3	20.1	16.5	22.0	-16.3	-5.4	389	ז. שירותים פרטיים
14.7	14.4	15.5	2.6	8.9	-5.2	3,703	ח. הסקטור העסקי (א) עד (ז)
5.8	18.6	9.9	1.5	10.9	-1.8	2,562	ט. שירותים ציבוריים
10.9	16.2	13.1	2.1	9.8	-3.8	6,265	י. ענפי משק (ח) + (ט)
-0.9	74.2	27.2	4.5	1.3	-5.1	14,411	יא. בנייה למגורים
2.3	53.2	22.2	3.6	4.3	-4.7	20,676	יב. סך כל ההשקעות בנכסים קבועים

(1) במחירי 1990.

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

לוח ב'-8

אומדן ההשקעה בענפי המושק לפי הסקטור היוזם, 1981 עד 1992

מחירים שוטפים 1992	שיעורי השינוי הכמותי ¹						
	1992	1991	1990	-1990 1992	-1988 1989	-1986 1987	-1981 1985
	(מיליוני ש"ח)			(אחוזים)			
א. מבנים ועבודות עפר							
(1) הסקטור הציבורי ²	3,728	19.9	7.2	11.2	2.6	19.6	-3.1
(2) חברות ורשויות הסקטור הציבורי ³	1,618	11.4	27.2	18.6	2.2	9.7	-6.9
(3) הסקטור הציבורי וחברותיו (1) + (2)	5,346	17.3	12.6	13.3	2.5	16.7	-4.3
(4) הסקטור הפרטי	919	9.5	10.2	11.8	0.1	-8.7	-1.4
(5) סך כל המבנים ועבודות עפר (3) + (4)	6,265	16.2	12.2	13.1	2.1	10.8	-3.6
ב. ציוד							
(1) הסקטור הציבורי	1,154	8.0	4.8	4.7	-2.3	5.5	7.4
(2) חברות ורשויות הסקטור הציבורי	4,147	14.1	35.9	23.1	4.6	-1.4	0.6
(3) הסקטור הציבורי וחברותיו (1) + (2)	5,301	12.6	26.3	18.0	2.3	0.8	2.8
(4) הסקטור הפרטי	7,366	24.6	22.1	15.5	-5.6	4.0	10.9
(5) סך כל הציוד (3) + (4)	12,667	19.7	23.8	16.5	-2.6	2.8	8.0
ג. מבנים וציוד (א) + (ב)							
(1) הסקטור הציבורי	4,882	16.7	6.5	9.5	1.2	14.1	0.2
(2) חברות ורשויות הסקטור הציבורי	5,765	13.3	33.3	21.8	3.9	1.1	-2.0
(3) הסקטור הציבורי וחברותיו (1) + (2)	10,647	14.9	19.1	15.6	2.4	7.4	-0.9
(4) הסקטור הפרטי	8,285	23.0	20.7	15.1	-5.0	2.5	8.9
(5) סך כל המבנים והציוד (3) + (4)	18,932	18.5	19.8	15.4	-1.1	4.9	4.0
ד. כלי תחבורה ⁴							
ה. סך הכול כולל כלי תחבורה (ג) + (ד)	23,171	23.8	23.5	18.5	-4.2	9.2	3.4

- (1) במחירי 1990.
 (2) כולל השקעות בשירותים ציבוריים, בכבישים, בייעור ובהכשרת קרקע.
 (3) כולל חשמל, מים, אומדן ההשקעה בענפים כלי הובלה, מכרות ומחצבים, אומדני השקעות נוספות של חברות ממשלתיות בתעשייה, בתחבורה ובשירותים, וכן מפעלים ממשלתיים (רכבת, נמלים, שירותי תעופה ודואר) וחלק מציוד הבנייה.
 (4) כלי התחבורה אינם ניתנים לסיווג, מסיבות ענייניות.
 המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה וציבורי בנק ישראל.

לוח ב'-9

התפתחות מלאי ההון הגולמי לפי ענפים, 1981 עד 1993¹
(שיעורי שינוי כמותיים², אחוזים)

מלאי ההון של המבנים					מלאי ההון של הציוד					סך מלאי ההון					
1993	1992	1990	1986	1981	1993	1992	1990	1986	1981	1993	1992	1990	1986	1981	
-0.9	-1.0	-1.0	0.2	2.1	-3.0	-3.2	-2.8	0.6	3.2	-1.4	-1.5	-1.4	0.3	2.4	א. חקלאות
-0.4	-0.7	-0.6	0.3	2.6	2.2	1.2	1.5	2.0	6.1	-0.1	-0.5	-0.3	0.5	2.9	ב. מפעלי מים
0.9	-0.1	-0.3	-0.0	1.8	5.6	5.7	4.1	4.5	5.6	4.8	4.7	3.2	3.6	4.6	ג. תעשייה
					11.3	21.5	6.1	-4.6	-1.4	11.3	21.5	6.1	-4.6	-1.4	ד. ציוד בנייה
4.8	4.0	4.8	3.3	4.4	10.6	9.4	9.4	5.2	8.6	8.5	7.4	7.6	4.4	6.7	ה. חשמל
5.4	5.2	4.2	2.9	2.5	7.9	5.1	1.7	2.3	1.3	6.7	5.2	2.9	2.6	1.8	ו. תחבורה ותקשורת
5.4	5.2	4.2	2.9	2.5	16.9	12.7	10.5	10.1	1.9	7.6	6.6	5.4	4.0	2.4	ז. מזה: למעט כלי תחבורה
3.2	2.7	2.4	1.8	3.7	4.5	5.6	5.0	6.8	8.2	4.0	4.4	3.9	4.4	5.9	ח. שירותים פרטיים
2.8	2.4	2.0	1.5	2.6	6.4	5.8	3.6	3.6	4.1	4.9	4.3	2.9	2.7	3.4	ט. סך הסקטור העסקי (א) עד (ז)
3.9	3.9	3.5	3.3	4.0	2.3	2.9	3.2	5.8	2.4	3.7	3.7	3.5	3.6	3.8	י. שירותים ציבוריים
3.3	3.0	2.6	2.2	3.1	6.2	5.6	3.6	3.7	4.0	4.6	4.2	3.1	2.9	3.5	יא. סך ענפי משק (ח) + (ט)
3.3	3.0	2.6	2.2	3.1	6.4	6.3	4.8	4.7	5.1	4.5	4.3	3.5	3.2	3.8	יב. מזה: למעט כלי תחבורה
5.9	6.5	4.4	3.1	5.1						5.9	6.5	4.4	3.1	5.1	יג. בנייה למגורים
4.9	5.1	3.7	2.8	4.3	6.2	5.6	3.6	3.7	4.0	5.2	5.2	3.7	3.0	4.2	יד. סך כל הנכסים הקבועים

(1) הנתונים הם לתחילת תקופה.

(2) במחירי 1990.

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

לגבי העיתוי ניתן לומר, כי ההשקעה במלאי מיבוא משתלבת היטב עם נטייתו של הציבור, החל מאמצע השנה, להגדיל את משקל הנכסים במטבע חוץ והצמודים למטבע חוץ בתיק נכסיו. (לפירוט ראה פרק ו').

ג. התשתית⁹

ההשקעה בתשתית גדלה השנה בכ"2 אחוזים (לוח ב'–13), שיעור גבוה במקצת מקצב גידולה הרב־שנתי (כ"15 אחוזים, בממוצע, בשנים 1986 עד 1991). גידול זה התבטא בעלייה בת 7 אחוזים של מלאי התשתית — מעט מדי בהתחשב בהצטברות מחסור חמור בתשתית — והיחס שבין התשתית לתוצר המשיך לרדת. חלקה של ההשקעה בתשתית במקורות העומדים לרשות המשק (מורד למאמץ שהשקיע המשק בפיתוחה) דומה לזה של ראשית שנות השבעים, לאחר שיעורים נמוכים מאוד במרבית שנות השמונים (דיאגרמה ב'–9). מיעוטה של ההשקעה הביא למחסור כבד בתשתית עוד לפני גל העלייה, שהעמיס עליה צרכים רבים נוספים, וההשקעה השנה היתה בלתי מספקת. התשתית חשובה ביותר, מאחר שהיא מייעלת את הפעילות העסקית ומעלה את הפיריון של תשומות ההון והעבודה.

גידול ההשקעה בחשמל בכ"21 אחוזים, שהתבטא בגידול מלאי הון של הענף בכ"8 אחוזים, בא לאחר שניכר מחסור בהון החשמל, והמערכת עדיין רחוקה מתקנים אירופיים¹⁰. הגידול הרב של הביקוש לחשמל השנה, 15 אחוזים, לא היה צפוי, וטרם קיבל מענה הולם בהשקעות השנה¹¹. גידול ההשקעה בתקשורת בכ"18 אחוזים (לוח ב'–21) בא לענות על הגידול המהיר של הביקושים, הצפוי בענף, על רקע השינויים הטכנולוגיים, המגוונים את השימושים בו ומוזילים אותם. ההשקעות בתשתית התחבורה גדלו בכ"15 אחוזים, על רקע המחסור במלאי הון תשתית. בולטת בחומר העלייה המעטה, 7 אחוזים, של ההשקעה בכבישים, בעוד שהגידול המתמשך של הצפיפות בהם מחייב הרחבה ניכרת של ההשקעות¹². הדיון לעיל עסק בצד הכמותי של התשתיות, אך פן אחר שלהן, יעילות האספקה והשימוש בהן, חשוב ביותר גם הוא. לשם הגדלת היעילות רצוי להשתמש, ככל הניתן, במנגנון השוק; כבר הוצעו שלוש רפורמות ברוח זו (בתחומי התקשורת¹³, התחבורה הציבורית¹⁴ והחשמל¹⁵), וחיוני ביותר ליישמן. כמו כן רצויות רפורמות בתחומים אחרים, שתמחור המים, שהוא קריטי בתנאי האקלים שלנו.

5. הצריכה הפרטית והחיסכון הפרטי

בצריכה הפרטית לנפש הוחש קצב הגידול והגיע ל־4.6 אחוזים לנפש, לאחר עלייה של 1.6 אחוזים בממוצע בשנתיים הקודמות וכ"5.4 אחוזים בממוצע בשנים 1986 עד 1989. באורח דומה התפתחה הצריכה הפרטית למעט בני־קיימא (כקירוב לצריכה השוטפת), והיא גדלה בכ"2.8 אחוזים לנפש, לאחר עלייה בת 0.4 אחוז בממוצע בשנתיים הקודמות וכ"4.5 אחוזים בממוצע בשנים 1986 עד 1989. ההכנסה הפנויה משכר ומתשלומי העברה שוטפים גדלה במקביל בכ"3 אחוזים לנפש, לאחר עלייה בת 1.5

⁹ מלאי ההון בחשמל, במים בתחבורה (ללא כלי תחבורה) ובתקשורת.

¹⁰ נקודות התורפה של המערכת התגלו במלוא עוצמתן בחורף הקשה של 1991/92.

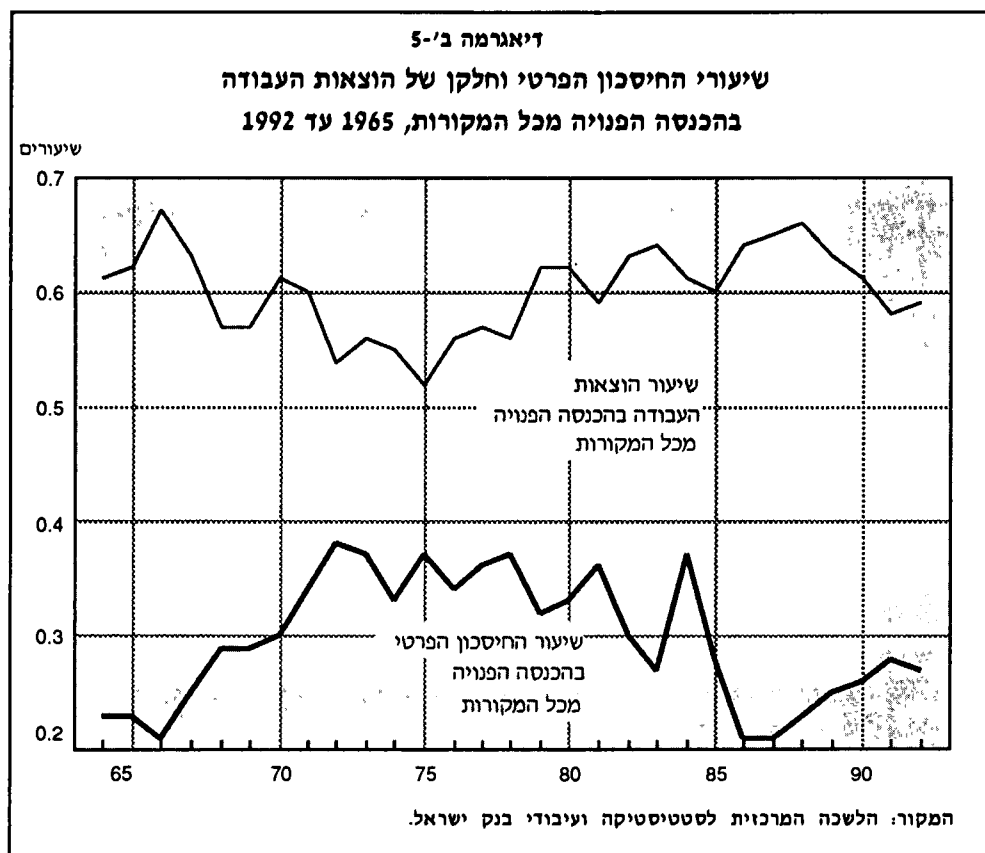
¹¹ המסקנה לא תשתנה גם אם יתברר שההשקעה גדלה בכ"26 אחוזים, כפי שמוסרת חברת החשמל (הרבה מעבר ל־7 האחוזים המדווחים על ידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה).

¹² ראה דיון בסעיף תשתית הכבישים להלן.

¹³ דין וחשבון הוועדה לבחינה ולשינוי של מבנה ענף התקשורת, אפריל 1991.

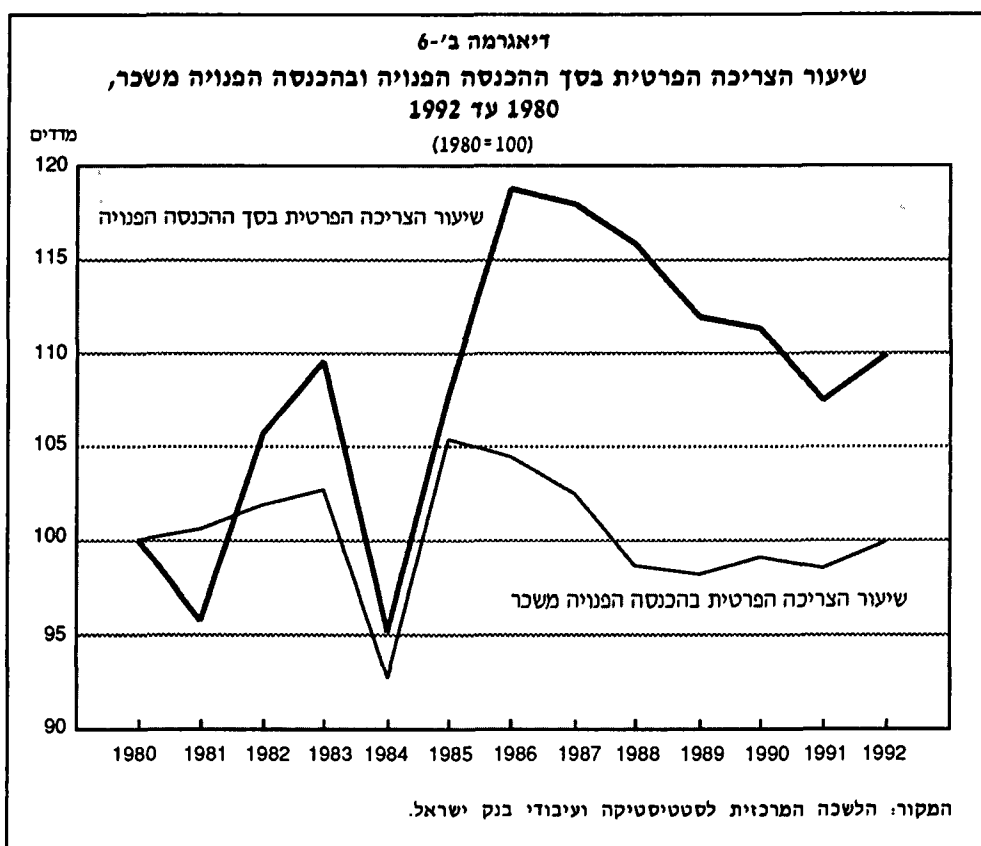
¹⁴ מסקנות הצוות הבינמשרדי לבחינת ענף התחבורה הציבורית בישראל, מארס 1991.

¹⁵ דוח הוועדה לבחינת זיכיון חברת החשמל, דצמבר 1992.

אחוזים בממוצע בשנתיים הקודמות וכ־7 אחוזים בממוצע בשנים 1986 עד 1989. מכאן שניתן להסביר באמצעות הכנסה זו את רוב הגידול של הצריכה הפרטית בשנים האחרונות. רכיב זה של ההכנסה מיטיב להסביר את התפתחות הצריכה הפרטית בשנות השמונים יותר מן ההכנסה הפנויה הכוללת (דיאגרמה ב' 6). זאת אולי משום שההכנסות משכר מיטיבות לשקף את הכנסות משקי הבית יותר מסך ההכנסה הפנויה, הכוללת גם את רווחיהן הבלתי מחולקים של הפירמות. נראה שבשנות השמונים השפיעו התנודות החריפות בפעילות הכלכלית ובאינפלציה השפעה רבה על רווחי הפירמות, והתנודות בהן התבטאו בתנודות של שיעור החיסכון הפרטי. מאחר שההכנסה הפנויה משכר מייצגת רק את ההון האנושי של הפרטים, חשוב כי הסבר הצריכה יתן ביטוי גם לרכוש האחר (הפיננסי והפיסי) של משקי הבית¹⁶, שהשפעתו לעיתים משמעותית מאוד (למשל בשנים 1983 עד 1985). נראה כי השנה — בעקבות גידול רב מן המתוכנן בנכסים הפיננסיים של הציבור (כתוצאה מרווחי הון גדולים שנוצרו בבורסה) — הוקצה תיק הנכסים מחדש, שינוי שהתבטא גם בגידול רב של ההשקעה במוצרים בני־קיימא.

¹⁶ גם במשתנים אלו אין למעשה הבחנה בין משקי הבית לפירמות; לכן יש להתייחס אליהם כאל קירוב למשתנים הרצויים, וכן לבחון משתנים נוספים, כגון הנכסים הפיננסיים של הציבור, שרובם שייכים למשקי הבית.

הנזילות הרבה של הנכסים הפיננסיים הקלה על הפרטים לממש תכניות צריכה. נוסף על כך נראה, כי השנה היו גם רכישות מוגברות של מוצרים בנייִקיימא (בעיקר כלי רכב) בידי עולים חדשים, מחשש להרעת תנאי הרכישה בעתיד.

בשיעור החיסכון הפרטי היתה בשנת 1992 ירידה (לוח ב'-11), המשקפת כנראה את צמצום החיסכון של משקי הבית, לאחר גידולו בשנה הקודמת (שבה הוא שיקף כנראה את גידולם של רווחי הפירמות). בסך הכול בשנים האחרונות היו התנודות של שיעור החיסכון הפרטי בכלל ההכנסה הפרטית הפנויה, מכל המקורות, קטנות יחסית; הן נעו סביב ממוצע של כ-26 אחוזים, וזאת לאחר עלייה מסוימת לעומת השפל של השנים 1985 עד 1988 (דיאגרמה ב'-5).

6. החשבון השוטף, החיסכון הלאומי וההשקעה

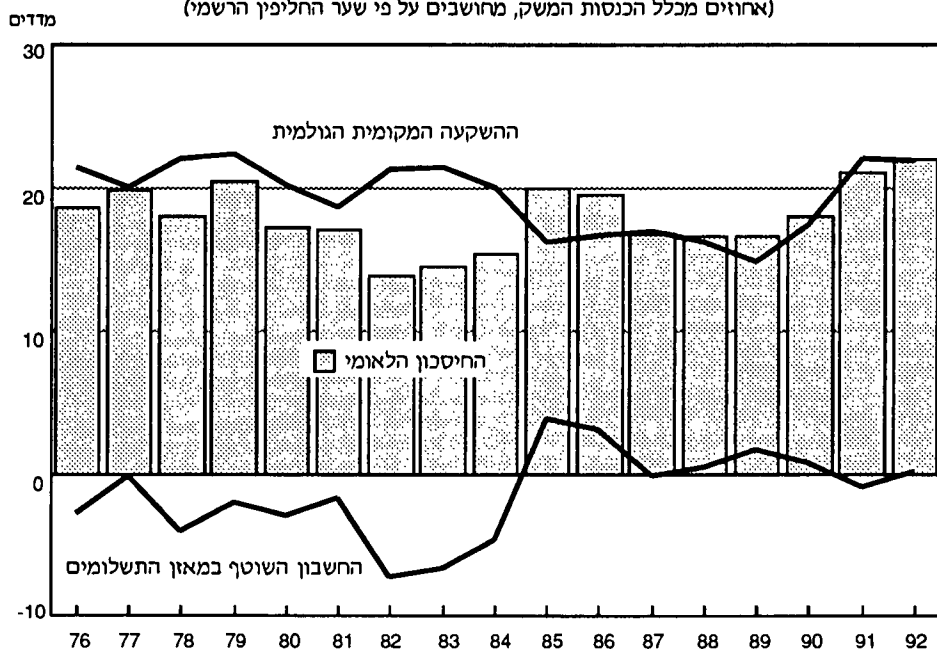
החשבון השוטף נטו במאזן התשלומים הסתכם בשנת 1992 בעורף של כ-150 מיליוני דולרים. פירושו של דבר שבחוב החיצוני לא היה שינוי משמעותי, וזאת בתקופה של קליטת עלייה המונית, שבה היה צפוי כי יחס החוב החיצוני לתוצר יעלה. האם הדבר מבטא מיעוט השקעות, או גידול של החיסכון

דיאגרמה ב'-7

התפתחות החיסכון הלאומי, ההשקעה המקומית הגולמית והחשבון

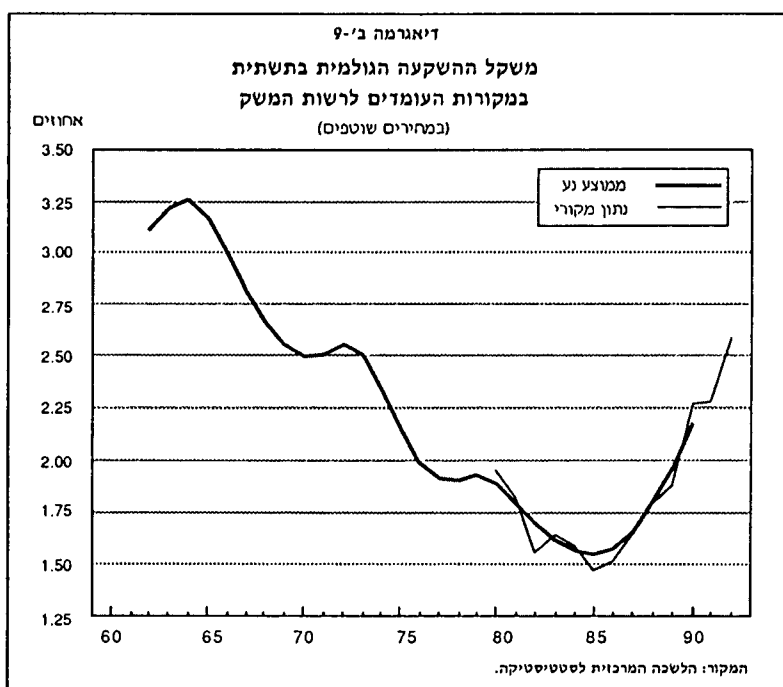
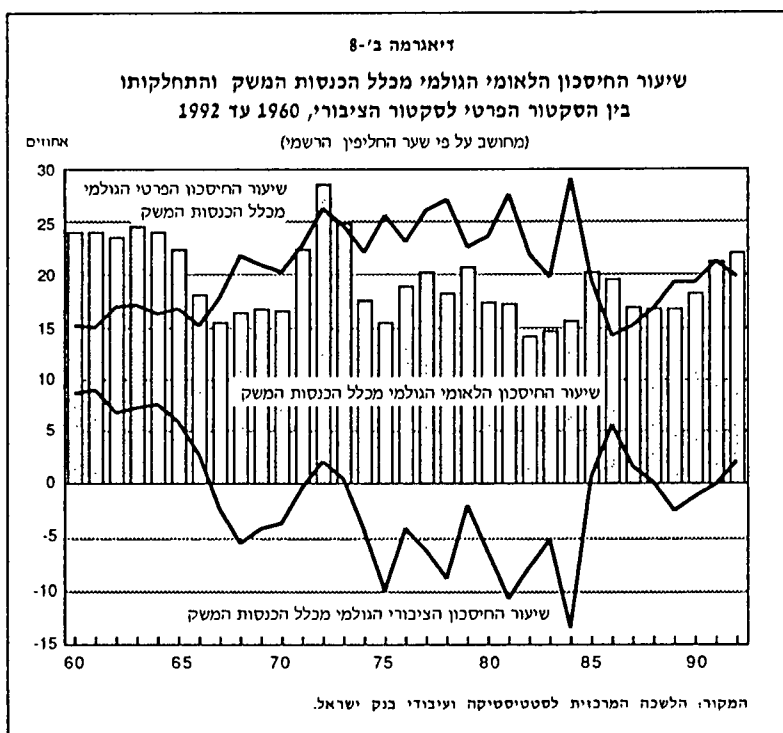
השוטף במאזן התשלומים, 1976 עד 1992

(אחוזים מכלל הכנסות המשק, מחושבים על פי שער החליפין הרשמי)

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

הלאומי? כשמשווים את שלוש השנים האחרונות (1990 עד 1992), שבהן מצאה קליטת העלייה ביטוי משמעותי בפעילות המשקית, לתקופה שקדמה להן (ממוצע 1986 עד 1989), מתקבל, כי משקל ההשקעות בכלל הכנסות המשק גדל במידה משמעותית — 4.2 נקודות אחוז (לוח ב'-12). גידולן של ההשקעות (כולל השפעת ההרחבה) הסתכם בכ"6.7 מיליארדי דולרים בממוצע לשנה. (כ"44 אחוזים מתוספת זו יועדו להשקעה בדירור). כיצד אפוא מומן גידול זה של ההשקעות? חלק גדול מן המשאבים למימון תוספת ההשקעה נבע מעלייה בת 6 מיליארדי דולרים (בממוצע לשנה) של החיסכון הלאומי בשנים 1990 עד 1992; גידול החיסכון מעבר להשפעת הצמיחה משקף גם עלייה של שיעור החיסכון בכ"2.4 נקודות אחוז. יתר המשאבים הם תוצאה של מעבר מעורף בחשבון השוטף לאיזון. עלייתו של שיעור החיסכון הלאומי מבטאת כולה את עליית שיעור החיסכון הפרטי, תוך ירידה קלה של שיעור החיסכון בסקטור הציבורי. עלייה זו של שיעור החיסכון הפרטי היא, כנראה, בחלקה, תוצאה של ירידת משקל ההכנסות משכר בכלל ההכנסה הפנויה החל משנת 1989 (דיאגרמה ב'-5). זאת בהנחה שהנטייה לצרוך מההכנסות משכר גבוהה במידה רבה מאשר מההכנסות האחרות. ירידת משקל ההכנסות משכר בכלל ההכנסה הפרטית הפנויה נובעת מהגידול הרב של היצע העבודה, בעקבות העלייה ההמונית — גידול שהוזיל מאוד את התמורה להון האנושי יחסית להון הפיסי. גידול החיסכון הלאומי, שמימן כ"80 אחוזים מכלל תוספת ההשקעה, משקף אפוא בחלקו תהליך אנדרוגני משמעותי, הנובע מהשפעתה של העלייה על התחלקות ההכנסות, ובאמצעותה — על שיעור החיסכון.

לוח ב' - 10

סך הצריכה הפרטית, 1981 עד 1992

השינוי לעומת השנה הקודמת									
בכמות					במחיר				
ממוצע -1990 1992	ממוצע -1988 1989	ממוצע -1986 1987	ממוצע -1981 1985	ממוצע -1981 1985	ממוצע -1990 1992	ממוצע -1988 1989	ממוצע -1986 1987	ממוצע -1981 1985	ממוצע -1981 1985
1992	1991	1992	1991	1990	1992	1991	1992	1991	1992
(מיליוני ש"ח)									
(אחוזים)									
11.2	14.7	8.2	5.9	5.0	6.3	2.2	10.8	4.7	38,725
12.9	15.3	4.8	5.9	5.4	5.4	3.7	6.8	3.9	24,347
8.6	13.7	14.1	5.8	4.2	8.0	0.1	17.8	6.1	14,378
11.4	17.3	10.5	4.9	2.4	5.9	2.8	7.1	3.7	26,244
5.8	15.2	8.8	5.2	-3.0	3.6	11.1	13.8	2.0	4,400
4.1	25.4	46.8	-14.3	-6.0	5.7	-1.3	-3.5	2.2	5,335
11.4	15.1	6.8	6.9	4.3	6.0	3.4	11.2	4.4	64,035
6.8	12.1	24.1	21.6	17.1	20.9	-3.9	29.8	5.9	10,877
12.2	20.7	6.0	5.9	3.6	5.2	3.0	6.3	0.0	2,590
11.2	28.7	5.2	2.7	2.5	3.4	2.2	2.6	3.9	21,011
10.7	17.7	8.3	7.4	5.3	7.0	2.3	11.7	4.4	98,513
11.3	18.3	6.4	5.9	4.0	5.4	3.1	9.3	4.2	87,636

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ב' - 11

ההכנסה הפרטית הפנויה, הצריכה הפרטית והחיסכון הפרטי, 1988 עד 1992

העלייה או הירידה הריאלית' לעומת השנה הקודמת					הערך במחירים שוטפים					
1992	1991	1990	1989		1992	1991	1990	1989	1988	
(אחוזים)					(מיליוני ש"ח)					
6.0	11.8	5.1	-0.5	114,831	97,852	74,367	60,973	50,745	1. ההכנסה הלאומית	פרט ב', התוצר לענפיו והביקושים
									2. ההכנסה המקומית של	
16.3	-4.2	50.5	31.1	3,047	2,366	2,100	1,203	760	הסקטור הציבורי מרכוש	
11.6	0.6	5.1	4.3	20,928	16,936	14,308	11,730	9,313	3. פחת (סקטור פרטי)	
									4. ההכנסה הפרטית הגולמית	
6.6	10.4	4.4	-0.1	132,712	112,423	86,577	71,501	59,299	מפעילות כלכלית	
9.4	1.9	1.1	-8.1	28,207	23,289	19,430	16,574	14,937	5. סך כל המסים הישירים ²	
5.2	10.4	13.8	6.8	14,839	12,747	9,812	7,433	5,765	6. תשלומי העברה שוטפים נטו	
-1.4	0.7	6.7	5.3	9,033	8,279	6,987	5,642	4,437	7. הריבית על החוב הפנימי	
									8. ההכנסה הפרטית הגולמית	
5.3	11.5	6.4	3.2	128,377	110,160	83,946	68,002	54,564	הפנויה ממקורות פנים	
20.2	4.3	-3.2	19.1	6,231	4,682	3,815	3,398	2,363	9. העברות לפרטים מחו"ל	
									10. ההכנסה הפרטית הגולמית	
5.9	11.2	6.0	3.9	134,608	114,841	87,759	71,399	56,926	הפנויה מכל המקורות	
(אחוזים)										
									11. שיעור החיסכון	
				23.3	25.4	22.5	21.7	19.5	מההכנסה ממקורות פנים	
				26.8	28.4	25.9	25.4	22.8	12. שיעור החיסכון מכל המקורות	

(1) במונחי כוח קנייה.

(2) המסים הישירים כוללים מס הכנסה, תשלומים לביטוח לאומי (כולל מס מקביל), אגרות והיטלים.

ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ב' - 11א'

התפתחות ההכנסות והצריכה לנפש, 1981 עד 1992
(שיעורי שינוי באחוזים)

ממוצעים רבי־שנתיים							
			-1990	-1988	-1986	-1981	
1992	1991	1990	1992	1989	1987	1985	
4.6	1.2	2.1	2.6	0.6	10.0	2.6	1. סך הצריכה הפרטית
3.2	0.7	1.2	1.7	1.7	9.5	2.6	2. סך הצריכה למעט מלכ"ר דיור ובנייקיימא
19.9	14.6	13.5	16.0	-5.5	27.7	4.1	3. רכישות בנייקיימא
2.0	-0.8	0.8	0.7	2.5	7.3	3.1	4. רמת החיים ¹
2.3	4.8	2.7	3.3	3.3	5.1	1.1	5. ההכנסה הפנויה מכל המקורות
1.7	5.1	3.2	3.3	3.5	4.2	1.7	6. ההכנסה הפנויה ממקורות פנים
3.0	1.9	1.0	2.0	2.9	11.5	1.5	7. ההכנסה הפנויה משכר ומתשלומי העברה שוטפים

(1) רמת החיים מוגדרת כצריכה הפרטית למעט רכישות בנייקיימא ובתוספת אומדן של זקיפת השירותים הנובעים ממלאי בני הקיימא.

לוח ב' - 12

החיסכון הלאומי, ההשקעה המקומית הגולמית והחשבון השוטף במאזן התשלומים, 1980 עד 1992
(בשער החליפין הרשמי)

	1990-	1986-				1990-	1986-	1986-	1980-
ההפרש	1992	1989	1992	1991	1990	1992	1989	1987	1985
(מיליוני דולרים, ממוצעים שנתיים)					(אחוזים, מכלל הכנסות המשק)				
1. החיסכון הלאומי הגולמי									
מכלל הכנסות המשק ¹	6,003.0	13,502.0	7,499.0	21.8	20.8	17.7	20.1	17.3	17.0
מזה: א. החיסכון הציבורי ²	-239.1	77.0	316.0	2.0	-0.5	-1.6	0.0	1.1	-6.3
ב. החיסכון הפרטי ²	6,242.1	13,425.1	7,183.0	19.8	21.2	19.3	20.1	16.2	23.4
2. סך ההשקעה הגולמית	6,706.2	13,734.2	7,027.9	21.9	22.0	17.5	20.4	16.2	19.4
מזה: א. מלאי	440.9	553.8	112.9	1.2	0.8	0.3	0.8	0.3	0.4
ב. ענפי המשק	3,294.3	8,217.5	4,923.2	12.7	12.6	11.6	12.3	11.3	12.1
ג. דיור	2,971.0	4,962.8	1,991.9	7.9	8.6	5.5	7.4	4.5	6.9
3. העברות על חשבון הון	71.2	244.8	173.6	0.3	0.4	0.4	0.4	0.5	0.7
4. החשבון השוטף נטו	-632.0	12.7	644.7	0.3	-0.9	0.7	0.0	1.5	-1.7
במאזן התשלומים (3)+(2)-(1)									
מזה: א. עודף היבוא האזרחי ³	2,364.1	4,114.9	1,750.8	6.3	6.8	5.3	6.1	4.1	6.5
ב. העברות חריגניות									
אורחיות ⁴	1,732.0	4,127.6	2,395.5	6.6	5.9	6.0	6.2	6.1	4.8

(1) הכנסות המשק = התוצר + העברות חריגניות נטו מחו"ל (מחושבים בשער החליפין הרשמי). התוצר מחושב על פי הגדרות ה-SNA החדש.

(2) מחושב על פי תשלומי ריבית נקובים.

(3) עודף היבוא האזרחי כולל תשלומים נטו לגורמי ייצור בחו"ל.

(4) מחושב כהפרש בין הגירעון בחשבון השוטף ועודף היבוא האזרחי, ולכן — כולל גם חלק מהמרות מטבע החוץ של מערכת הביטחון.

לוח ב' - 13

התשתית וההשקעה בה: החשמל, המים, התחבורה והתקשורת, 1970 עד 1992
(אחוזים)

תחבורה ותקשורת ללא כלי תחבורה					
סך כל	סך הכול ללא	סך	מפעלי	חשמל	
התשתית	כבישים	הכול	מים		
(6)=(1)+(2)+(3)	(5)	(4)=(3)-(5)	(3)	(2)	(1)
א. מלאי הון התשתית בסוף השנה					
68,362	19,296	21,582	40,878	8,734	18,750
1992 (מיליוני ש"ח)					
שיעור הגידול השנתי					
הריאלי הממוצע					
6.1	6.3	7.4	6.8	2.4	8.0
1980-1970					
3.1	2.1	2.7	2.4	2.3	5.5
1985-1981					
4.4	4.0	5.5	4.8	0.0	6.1
1991-1986					
5.8	5.1	2.9	6.6	-0.5	7.4
1991					
6.9	5.2	9.7	7.7	-0.1	8.5
1992					
ב. ההשקעה הגולמית					
6,047	1,009	2,774	3,782	206	2,059
1992 (מיליוני ש"ח)					
שיעור הגידול השנתי					
הריאלי הממוצע					
1.8	-4.2	-2.1	-2.8	8.2	11.0
1980-1970					
-3.2	-9.4	5.8	2.0	-12.7	-7.8
1985-1981					
14.3	25.6	12.0	14.9	0.0	15.3
1991-1986					
11.4	25.0	26.5	26.1	-0.8	-7.3
1991					
21.6	7.4	27.0	21.4	30.9	21.1
1992					
ג. יחס התשתית לתוצר ¹					
41.3	8.1	12.8	20.9	11.2	9.2
1970					
48.1	13.6	15.7	29.3	8.2	10.6
1980					
49.9	13.5	13.9	27.4	8.7	12.8
1985					
48.9	12.1	13.3	25.4	5.9	11.6
1991					
42.4	12.0	13.4	25.3	5.4	11.6
1992					

1) מלאי התשתית בתחילת שנה מחולק בתמ"ג במהלך השנה. במחירים שוטפים.

א. החקלאות

שנת 1992 היתה טובה יחסית לחקלאים. הכנסתם הריאלית עלתה משמעותית — בעיקר הודות לעלייה התלולה של תוצר הענף (11.7 אחוזים) ותפוקתו, ולמרות המשך ירידתם של מחירי התפוקה יחסית למחירי התשומות שרכש.

ההתפתחויות החיוביות בענף בולטות השנה על רקע שנת 1991, שהיתה גרועה במיוחד, על פי מרבית אמות המידה¹⁷. לעומת ירידה בת 5 אחוזים של תפוקת הענף אשתקד, עלתה זו ב־1992 בכ־6 אחוזים (לוח ב'–14). גידול רב יותר של התפוקה אפיין את ענפי הצומח, שהושפעו, אף כי במידות שונות בענפים השונים, מתנאי מזג האוויר הקיצוניים של חורף 1991/92. לעומת זאת נשמרה היציבות בשיעור גידולה של תפוקת ענפי בעלי החיים, חרף ההאטה הבולטת בייצור ביצים וחלב. ההקלה במצוקת המים, הודות למשקעים הרבים, סייעה כמובן במיוחד לגידולי השדה — שתפוקתם הצטמקה אשתקד, לנוכח הבצורת והקיצוץ המאסיבי במכסות המים. כך נרשמו עליות תלולות ביבולי החיטה והכותנה. עליות בלטו גם בתפוקת תפוחי האדמה והפירות (למעט הדורים). בענפים אחרים (כדוגמת האבוקדו) היתה לסירוגיות ביבולים תרומה חיובית לתפוקה ב־1992 (לוח ב'–נ'–6).

על רקע גידול האוכלוסייה ועליית ההכנסה הריאלית לנפש היה ניתן לצפות לעליית הביקוש לתוצרת חקלאית טרייה בשיעור 5–4 אחוזים (על פי אומדן) אולם הנתונים על התוצרת החקלאית שיועדה לשוק המקומי, במיוחד של ענפי הצומח, מצביעים על גידול מה של עודפי היצע; על רקע זה תצוין יציבותם של המחירים היחסיים בממוצע שנתי. עם זאת, מחמת פגעי מזג האוויר, אבדן יבולים ושיבושים בשיווק, היתה דיפרנציאליות בתגובת ההיצעים של ענפים שונים בעונות השנה. כך, לדוגמה, צמצום היצע הירקות ועליית מחירים חריפה בעונת החורף לא קווצו במלואם על ידי ההתפתחויות בענף בהמשך השנה, ובממוצע שנתי עלו המחירים היחסיים של הירקות בשוק המקומי. לעומתם התרחב מאוד עודף היצע הפירות (למעט הדורים) לצריכה מקומית, וכתוצאה מכך נשחקו מחיריהם¹⁸. השנה התמתנה ירידת מחיריה היחסיים של התפוקה המיועדת לתעשייה, ושיעורה היה כ־2 אחוזים, לעומת 13 אחוזים אשתקד. היחס שבין מחירי התפוקה, לכל ייעודיה, למחירי התשומות הקנויות, ירד ב־1992 בכ־2.7 אחוזים — בדומה לירידתו אשתקד, וכן לממוצע הרב־שנתי בתקופה 1987 עד 1990.

* השנה, לראשונה ברוח, ייחדנו סעיף נפרד לדיון בשירותים העסקיים. בעבר לא היה בדינו בסיס נתונים המאפשר ניתוח משמעותי של שירותים אלו. בלוחות הענפיים מופיע ענף זה בשמו המסורתי "מסחר ושירותים".

¹⁷ יורגש שענף החקלאות נתון על פי טבעו לתנודות שנתיות חריפות, בעיקר בהשפעת גורמי טבע, ועל מגמות בהתפתחותו ניתן ללמוד רק מנתונים על שנים מספר. (ראה הדיון המורחב בחקלאות ברוח לשנת 1991).

¹⁸ אשר לענפי בעלי חיים — יש לזכור שחלק ממחיריהם מבוקרים (חלב ומוצריו), ואחרים מושפעים במידה רבה מהיצעים שמקורם בשטחים (ביצים) ומהיצוא אליהם (בשר בקר). השפעה מרובה יש גם לשינויים במלאי מייצור מקומי ומיבוא (בשר קפוא). מסיבות אלה ניתן הקשר בין עודפי ייצור (והיצע) לבין המחירים מחייב מידע סטטיסטי נרחב יותר מזה המצוי. כך, לדוגמה, אין בדינו הסבר מלא לעליית המחירים ליצור של בשר בקר (כ־12 אחוזים מערך תפוקת ענפי בעלי חיים) בשיעור של כשליש בממוצע שנתי.

לוח ב' - 14

אינדיקטורים לפעילות ענף החקלאות, 1987 עד 1992¹
(שיעורי השינוי הכמותיים השנתיים לעומת השנה הקודמת, אחוזים)

ממוצע -1987				
1992	1991	1990	1990	
5.6	-5.1	7.4	3.2	סך התפוקה החקלאית (כולל תוצרת ביניים) ²
0.6	-2.8	0.9	0.2	התשומה (קנויה ומתוצרת ביניים)
11.7	-7.5	15.3	6.6	התוצר הגולמי
7.5	-17.3	2.6	-3.5	ההכנסה הכוללת מחקלאות ³
גורמי הייצור				
1.3	-10.6	-10.7	-4.6	תשומת העבודה ⁴
-1.5	-1.3	-1.3	-0.3	מלאי ההון ⁵
-2.8	10.4	10.5	4.4	ההון ליחידת עבודה
הפרייון				
10.3	3.5	29.1	11.7	התוצר ליחידת עבודה
11.6	-0.8	23.7	9.7	התוצר ליחידת תשומה ⁶
-1.9	-0.9	13.0	-2.5	סך היצוא החקלאי ⁷
-12.8	-22.7	34.3	-4.5	יצוא ההדרים
1.3	8.0	6.1	-1.6	יצוא חקלאי אחר
המחירים				
7.3	9.6	7.1	11.0	השינוי במחירי התפוקה
10.3	13.0	7.9	14.5	השינוי במחירי התשומות הקנויות
-2.7	-3.0	-0.7	-3.1	השינוי ב"תנאי הסחר" ⁸

(1) מ-1987 שנות לוח. עם זאת יודגש, שנתוני פרי ההדר, האבוקדו, הבננות והפרחים הם לפי שנה חקלאית. ערכי התפוקה והפרייון במחירים ממוצעים של השנה. ייצור הענף כולל: תוצרת משווקת, צריכה עצמית במשק, שינוי באינוונטר חי, תוצרת ביניים והשקעות במטעים צעירים ובייעור.

(2) התפוקה מחושבת במחירים ליצרן.

(3) במחירים קבועים בניכוי מדר המחירים לצרכן.

(4) מיליוני שעות עבודה. מקור הנתונים — סקר כוח אדם וסקר משפחות ביוש"ע.

(5) מלאי ההון הגולמי במחירים קבועים בתחילת שנה קודמת. מ-1987 במחירי 1990.

(6) תוצר ליחידה משוקללת של הון ועבודה; משקלה הממוצע של העבודה 59 אחוזים.

(7) על בסיס נתוני יצוא ברולרים במחירים קבועים של שנת 1986. ללא יצוא ליוש"ע. מקור הנתונים — המחלקה לסחר חוץ בלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. נתונים אלה שונים מנתוני לוח ב'-7. ההבדלים נובעים הן מהגדרות ושיטות מדידה שונות והן ממקורות שונים לנתונים.

(8) השינוי במדר מחירי התפוקה יחסית למדר מחירי התשומה.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה וחשובי בנק ישראל.

כמפורט בהמשך, נבעה ירידת המחירים היחסיים השנה, רובה ככולה, מירידתם של מחירי היצוא החקלאי ליצור.

ירידת המחירים היחסיים בולטת עוד יותר בתוצר החקלאי — 6.9 אחוזים, בניכוי מחירי התוצר המקומי הגולמי הכולל. (בשנים 1991 ו-1990 ובממוצע לשנים 1987 עד 1990 היו שיעורי ירידתם 8.4 ו-10.1 אחוזים, בהתאמה). לירידת מחירי היחסיים של הענף, שהיא תופעה בינלאומית שכיחה, נודעת השפעה מרכזית על התפתחות התוצר, הפיריון, התעסוקה וההכנסות בענף — סוגייה שנדונה בהרחבה ברוח לשנת 1991.

מלוח ב'-נ' 7 ניתן ללמוד על ירידה רצופה של משקל היצוא בתפוקת הענף, וב-1992 הוא הגיע לכ- 17 אחוזים בלבד. הייצור ליצוא אמנם התרחב ב-2 אחוזים, אך ירידת המחירים בכ-4 אחוזים גרמה לירידת תמורתו הכוללת ליצור לעומת אשתקד.

בולטת במיוחד העלייה הכמותית של יצוא הכותנה והאבוקדו, כאמור לעיל, והירידה ביצוא הפרחים. הייצור ליצוא פרי ההדר התייצב, אך נפגע מירידת מחירים חריפה. ירידתם של מחירי יצוא ההדרים נבעה מירידה באיכות הפרי (בגלל פגעי טבע) מן המיתון בשוקי היעד באירופה, מהתעצמות המתחרים ביצוא הישראלי (בעיקר ספרד ומרוקו), וכנראה גם משינויים במבנה הארגוני של היצוא. לאחר הפקעתו מידי המועצה לשיווק פרי הדר, תוך היווצרות תחרות מסוימת בין היצואנים הישראליים. ראוי להרגיש, שהתחרות ביצוא ההדרים מנקודת ראות החקלאי היא לפי שעה חלקית, שכן היצוא הופקד בידי הקבלנים שהרכיבו את המועצה, וכניסתם של גורמים חדשים לענף היא מוגבלת. ירידת המחירים השקליים של הייצור ליצוא (רובו ככולו לאירופה) התמתנה השנה הודות לפיחות ריאלי בשיעור העולה על 4 אחוזים בממוצע שנתי, לעומת ייסוף בן 21 אחוזים אשתקד; זאת בהתחשב בסל מטבעות היצוא החקלאי, בשיעור האינפלציה כארץ ובאירופה ובשינויים בכיטוח השער. ראוי להביא בחשבון, כי היצוא שנרשם במאזן התשלומים בשנה האזרחית אינו חופף בדיוק את הייצור ליצוא הנזקף לאותה שנה, ועל כן קשה למדוד את השפעת הפיחות על תמורתו של הייצור ליצוא לחקלאי.

גידולו של התוצר החקלאי בשנת 1992 הסתכם, כאמור, ב-11.7 אחוזים. משקל החקלאות בתוצר הלאומי הגולמי (במחירים שוטפים) התייצב ברמה של 2.2-2.3 אחוזים בלבד, ואילו משקלו בתוצר הסקטור העסקי במחיר גורמי ייצור הסתכם ב-3.8 אחוזים, לעומת יותר מ-5.4 אחוזים בממוצע, בתקופה 1987 עד 1990.

בהשקעות בענף נרשם אמנם ב-1992 גידול של ממש (כ-11 אחוזים), כהמשך להתפתחות בשנתיים הקודמות, אך רמתן במחירים קבועים דמתה לזו של ראשית שנות השבעים, ולא עלתה על 72 אחוזים מהגרס השנתית. התפתחות זו משקפת הערכה פסימית לגבי רווחיותו הממוצעת הצפויה של הענף, ומעידה, כנראה, גם על גישה מוגבלת שלו למקורות האשראי; זו נובעת מהקושי שבהעמדת ביטחונות, בשל מבנה הענף, ומאי היחלצותו של הסקטור הכפרי ממשבר החובות הרובצים עליו. תהליכי היישום של הסדרי החוב השונים נתקלים בקשיים — לא מעט, בשל הציפייה להקלה בתנאי ההחזר ולהסדרים משלימים, שתכליתם לצמצם את נטל החוב. מלאי ההון הגולמי המשיך אפוא להצטמצם — תהליך הנמשך מאז 1988. יציון, שתופעת פחיתתו המתמשכת של מלאי ההון הגולמי הענפי היא ייחודית לחקלאות ולמפעלי המים.

בתשומת העבודה נסתמן ב-1992 מפנה: לאחר ירידה ניכרת ומתמשכת עלתה תשומת העבודה ב-1.3 אחוזים. במשקל הענף בתעסוקה במשק כמעט לא חל שינוי, והוא נותר 3.5 אחוזים. מספר המועסקים בענף (מישראל ומהשטחים) עלה ב-1.6 אחוזים, והסתכם ב-68.3 אלף. תשומת העבודה שמקורה בשטחים (14.3 אחוזים מסך תשומת העבודה ב-1992) ירדה ביותר מ-10 אחוזים, אך הוחלפה בתשומת עבודה ישראלית, שהתרחבה ב-3.5 אחוזים.

בהעסקת שכירים ישראלים נרשם גידול ניכר (12.5 אחוזים) — וזאת, כאמור, כתחליף להעסקתם של עובדי שטחים, שמספרם פחת לכדי 10.4 אלפים בממוצע שנתי לעומת 16.6 אלפים ב-1988. השתתפות

הממשלה בעלות העבודה היוותה כנראה אחד התמריצים להחלפה האמורה. ראויה לציון ההתייחסות של מספר החקלאים שאינם שכירים ושל תשומת עבודתם, לאחר ירידה בשנים האחרונות. נראה שזו מוסברת בעיקר בהיקף האבטלה מחוץ לסקטור החקלאי, בהחלפת תשומת עבודה של עובדי שטחים במשק המשפחתי ובהקלה במגבלות כמות המים לשימושים חקלאיים. מסיבות אלה ניתן להניח, שאין בכך משום שינוי במגמת הירידה המתמשכת של מספר החקלאים.

השפעת מגבלת המים להשקאה מותנה השנה, והמשקעים הרבים יחסית ב־1992 אכן שיפרו את מצבם ההידרולוגי של מאגרי המים. במקביל גדלה צריכת המים בחקלאות ב־6 אחוזים, לאחר הצטמקותה בכרבע אשתקד. עם זאת מדיניות ניצול המים ושימורם, לרבות מדיניות מחירים יעילה, חייבת להתבסס על תוחלת כמות המשקעים השנתית. מיצרף התשומות הקנויות בענף גדל השנה במידה זעירה, על אף גידול התפוקה. המחיר היחסי של מיצרף זה ירד בכ־1.5 אחוזים (בניכוי מדר המחירים לצרכן), בעיקר עקב הוזלתו היחסית של המספוא (כ־5.5 אחוזים), שמשקלו בסך התשומות הקנויות יותר משליש.

כתוצאה מהתפתחויות אלה בתוצר ובתשומות ההון והעבודה, עלה התוצר לשעת עבודה ב־1992 עלייה ניכרת, לא נדירה בענף החקלאות, והפריון הכולל האמיר — 11.6 אחוזים. הפריון הנמדד בשנה בודדת הוא כמובן בעל משמעות מוגבלת בענף החקלאות, ששינויים בתוצרו נתונים לא מעט ל"חסדי שמים".

ההכנסה הכוללת מענף החקלאות (הכוללת גם תקבולי פיצויים עבור נזקי טבע, שגדלו ריאלי) עלתה ריאלי ב־1992 ב־7.5 אחוזים, לעומת ירידה בת 17.3 אחוזים אשתקד. סך כל שכר העבודה ששילם הענף גדל השנה בכ־6 אחוזים ריאלי, תוך עלייה בת 2.6 אחוזים של השכר הריאלי לשעת עבודה (המנוכה במדר המחירים לצרכן). זוהי, כנראה, תוצאת השינוי המתואר לעיל בהרכב העובדים (לוח ב'–ג'–5).

ההכנסה הריאלית מעבודה עצמית, יזמות והון (כולל הוצאות מימון) עלתה השנה ב־8.4 אחוזים, לאחר ירידתה החריפה — 25 אחוזים — אשתקד, וכך עלתה ב־1992 התמורה לחקלאי (שאינו שכיר) ב־8 אחוזים. עם זאת הצטברה בשלוש השנים האחרונות ירידה בת 14–15 אחוזים של התמורה לעבודה עצמית, הון ויזמות, ואילו התמורה המצטברת לחקלאי גדלה ב־7–8 אחוזים. באותה תקופה פחת מספר החקלאים שאינם שכירים ביותר מחמישית.

במדינות המפותחות בעולם הגיעה התמיכה בסקטור החקלאי, באמצעות תקציבי המדינות והצרכנים, לממדים עצומים. גידול התמיכה הוא בדרך כלל ביחס הפוך למשקלה של החקלאות בתוצר ולמשקלה הפוחת של האוכלוסייה החקלאית בכלל האוכלוסייה. התמיכה נועדה לשרת מטרות כלכליות, חברתיות ופוליטיות, בהשפעת קבוצות לחץ חזקות למדי. מחקרים מראים, כי מטרות אלה אינן מושגות, וכי מדיניות התמיכה גורמת נזקים ומגבירה עיוותים. יתר על כן, התמיכה בחקלאות מעכבת שינויים מבניים בלתי נמנעים ככפר¹⁹. השינויים במדיניות שנוקטות המדינות במגמה לצמצם את היקפי התמיכה לא הוכתרו, בדרך כלל, בהצלחה.

גם בישראל חלו בשנים האחרונות שינויים משמעותיים במדיניות, במטרה לצמצם את התמיכות ואת מעורבות הממשלה בענף, ואלה הבולטים שבהם: חיסול האשראי המוכווין והמסובסד (אף כי תוך הגדלת היקף מענקי ההשקעות); חיסולן הכמעט־מוחלט של התמיכות הישירות במחירים בשוק המקומי (לוח ב'–ג'–8) וכן צמצום, או החלשת האפקטיביות, של מדיניות מכסות הייצור, ועמה — של התכנון המרכזי בענפי חקלאות שונים. בהקשר זה יצוין, שבדרך כלל שוררת תלות בין קיום משטר של מכסות ייצור

¹⁹ ב־1991 היה שיעור הסובסידיה בהכנסות החקלאים בשוק המשותף 49 אחוזים, בארה"ב 30 אחוזים, ביפן 66 אחוזים, בשווייץ 80 אחוזים, ושיעורים דומים וגבוהים גם במדינות סקנדינביה. בחישוב התמיכה נכללת כאן גם זו הנובעת מסבסוד היצוא ומהגנה מפני היבוא המתחרה.

למחויבות הממשלה לגבי תמיכה בתפוקה במסגרת מכסות אלה. צעדי ליברליזציה מסוימים ננקטו גם בתחום יבוא התשומות והיצוא החקלאי.

ייקור המים לחקלאות ב־1992 הקטין אמנם בכ־11 אחוזים את התמיכה התקציבית השוטפת במחירי המים, אך זה רק רכיב אחד של התמיכה בשימוש במים, שאינו כולל את סכסוד ההון של מפעלי המים. במהלך השנה ננקטו צעדים ארמינסטריטיביים האמורים להבטיח יתר רציונליזציה בקביעת מחירי המים. מדיניות ההגנה מפני יבוא מתחרה של תוצרת חקלאית טרייה נותרה ללא שינוי.

הסובסידיה למחירי התוצרת החקלאית, במסגרת תקציב המדינה, קוצצה בשנים האחרונות, כאמור, בשיעורים ניכרים, וב־1992 היו סובסידיות אלה זניחות במונחי התוצר הלאומי. במונחי תוצר חקלאי הסתכמה התמיכה במחירים — בעיקר במסגרת "חוק הגליל", שנועד לתמוך במשקי הלול באזור זה — בכ־2.4 אחוזים (לפי נתוני החשבונאות הלאומית). כשכוללים בתמיכה את התמיכה הישירה, התקציבית, במחירי המים ובדמי הביטוח לנזקי טבע ותמיכות שונות אחרות, מסתכם שיעור התמיכה ב־1992 בכ־7.6 אחוזי תוצר חקלאי; זאת לעומת כ־30 אחוזים בראשית שנות השמונים וכ־14 אחוזים בסופן.

אין בירינו חישוב כולל ומהימן של התמיכה בענף, ואין אחידות בהגדרות התמיכה; על כן כרוך קושי בהשוואה בינלאומית. נציין רק, שעל פי אומדנים גולמיים היקפי התמיכה, מעבר לאלה שפורטו לעיל, הם במונחי תוצר חקלאי לשנת 1992: 9.8 אחוזים תמיכה בעלות ההון של חלק החקלאות במפעלי המים ועוד כ־20 אחוזים תמיכה דרך ההגנה על הייצור המקומי ותמיכות ביצוא²⁰. על אלה יש להוסיף את התמיכות במו"פ ובהדרכה חקלאיים, את מענקי ההשקעות ואת ערך מחיקת החובות לסקטור החקלאי — ולגרוע את התמיכה הניתנת לתשומות חקלאיות דרך ההגנה עליהן, וכן חלק מסוים מהתמיכה השוטפת במחירי המים, מפני המינופול הציבורי של מפעלי החשמל והמים, המייקר, כנראה, את הפקת המים ואספקתם.

במרבית הצעדים שננקטו במהלך 1992 יש משום תמיכה בשינויים מבניים וחברתיים. המתחוללים בסקטור הכפרי.

ב. התעשייה

(1) קווי ההתפתחות העיקריים

הייצור התעשייתי גדל בשנת 1992 בשיעור של 8.8 אחוזים, שיעור הגידול הגבוה ביותר מאז 1972²¹. זהו המשך למגמת התרחבות, שהתחילה בשנת 1990, עם תחילת גל העלייה (לוח ב'—15א'). התרחבות הייצור בשנת 1992 הקיפה את כל ענפי התעשייה (לוח ב'—16), ולוותה בגידול של תשומות העבודה וההון ובעליית הפיריון במרבית הענפים (לוחות ב'—9, ב'—10 וב'—11). תשומות העבודה בשעות גדלו בכ־6.7 אחוזים, אולם שיעור העלייה של מספר השכירים עמד על 4.1 אחוזים בלבד. מלאי ההון הגולמי במבנים ובציוד גדל בכ־4.7 אחוזים. ההשקעות גדלו בכ־5 אחוזים בלבד, לאחר גידול של 23 אחוזים ב־1991. התרחבות התוצר היתה השנה מאוזנת, ואומדן הפיזור הבינענפי ירד: כל הענפים למעט מזון, עלו בשיעורים שנתיים שבין 7 ל־13 אחוזים.

גם היצוא התעשייתי גדל בכ־10.9 אחוזים, לאחר קיפאון בשנת 1991, שנבע, בין השאר ממלחמת המפרץ. התרחבות היצוא לא היתה מאוזנת: יצוא המזון, המינרלים והמתכות ירד, ואילו יצוא האלקטרוניקה גדל בכ־20 אחוזים, והוא מסביר את רוב גידולו של היצוא (לוח ב'—12). שיעור הגידול

²⁰ סכסוד ההון למפעלי המים — לפי מקדם החזר הון לפי 3 אחוזים למשך 30 שנה. אומדן התמיכה דרך ההגנה על ייצור מקומי — על פי אומדני המחלקה הכלכלית במרכז החקלאי וניירות עבודה של האגף לסחר חוץ במשרד החקלאות.

²¹ נתוני התעשייה בפרק זה הם ללא ילדומים.

לוח ב' - 15

אינדיקטורים להתפתחות התעשייה, 1980 עד 1992

	-1990			-1988			-1986			-1980		
	1992	1991	1990	1992	1989	1987	1985	1992	1989	1987	1985	1985
א. אינדיקטורים לפעילות												
1. ייצור ויצוא (ללא יהלומים)												
הייצור	8.8	6.7	6.3	7.3	-2.4	4.3	2.6					
היצוא התעשייתי הריאלי	10.9	0.8	6.2	5.9	6.5	7.5	9.2					
2. תשומות העבודה והון												
תשומת העבודה בשעות ²	6.7	4.4	-1.1	3.3	-5.2	1.0	0.5					
מספר השכירים	4.1	4.1	-0.8	2.4	-4.9	1.5	0.5					
מלאי ההון הגולמי הריאלי בתחילת שנה ¹	4.7	3.1	2.1	3.3	3.1	4.0	4.8					
ההשקעה הגולמית הריאלית ¹	5.2	23.1	16.6	15.0	-6.4	2.4	5.7					
3. פירון												
הייצור לשעת עבודה ²	2.0	2.2	7.5	3.9	2.9	3.3	2.1					
הפירון הכולל ²	2.5	2.6	6.5	3.9	0.6	2.4	0.9					
ב. אינדיקטורים לרווחיות												
1. מדדי עלות												
סך עלות העבודה ליחידת תוצר ^{2,7}	93	96	98	96	99	99	92					
מחירים יחסיים של העבודה לתוצר ⁷	116	117	118	117	108	102	86					
מחירי התשומות יחסית למחירי התפוקה ⁷	93	94	97	95	97	99	100					
מחירי ההון יחסית למחירי התוצר ⁷	91	93	93	92	90	98	88					
2. שיעורי התשואה (באחוזים)												
שיעור התשואה להון הגולמי ^{6,4}	17	15	14	15	14	14	18					
שיעור התשואה נטו להון הנקי ^{6,5}	20	17	14	17	14	13	23					
שיעור התשואה התפעולי לרכוש קבוע												
לחב' בורסאיות	24	23	22	23	13							
3. אינדיקטורים אחרים לרווחיות												
הריבית הריאלית על החח"ר (באחוזים)	12	5	16	11	19	35	34					
מדד המניות התעשייתיות במחירי התוצר ⁷	276	184	120	193	85	113	103					

- (1) ללא כלי רכב.
 - (2) המקור לתשומת העבודה הוא מדדי הייצור התעשייתי.
 - (3) מדד סך עלות העבודה (המכפלה של תשומת העבודה ועלות העבודה), מנוכה במדד מחירי התוצר התעשייתי ומחולק במדד התוצר התעשייתי.
 - (4) שיעור התשואה להון הגולמי מחושב כיחס שבין התוצר, בניכוי עלויות עבודה ביחס למלאי ההון ללא רכב.
 - (5) שיעור התשואה נטו להון הנקי מחושב כיחס שבין התוצר, בניכוי פחת ועלויות העבודה למלאי ההון ללא רכב מנוכה פחת.
 - (6) מהימנות החישובים בשנים 1980-82 נמוכה יותר כתוצאה מבעיות בחישוב רווחי המלאי.
 - (7) מדד 100 = 1986.
- ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

לוח ב' - 16

הייצור, היצוא וההשקעות, 1980 עד 1992
(אחוזים)

המשקל	שיעור השינוי השנתי				שיעור השינוי השנתי ההמוצע			
	1992	1992	1991	1990	-1990 1992	-1988 1989	-1986 1987	-1980 1985
א. הייצור								
מזון, משקאות וטבק	11	3	2	1	2	-1	13	3
טקסטיל, הלבשה ועור	9	9	7	8	8	-8	7	0
עץ, נייר ודפוס	10	10	3	6	6	-1	11	2
מוצרי גומי ופלסטיקה, מוצרים כימיים ונפט	16	13	6	7	9	1	7	4
כרייה וחציבה, מוצרים מינרליים אלי-מתכתיים	8	12	21	13	15	-3	8	0
מתכת בסיסית, מוצרי מתכת ומכונות	17	7	9	6	7	-3	3	2
ציוד חשמלי ואלקטרוני, כלי הובלה ושונות	30	9	6	6	7	-3	-4	4
סך הכול	100	8.8	6.7	6.3	7.3	-2.4	4.3	2.6
סטיית התקן המשוקללת		2.8	4.5	2.7	3.3	3.0	7.0	3.3
ב. היצוא								
מזון, משקאות וטבק	7	-4	-8	7	-1	1	7	4
טקסטיל, הלבשה ועור	11	12	4	14	10	-4	10	6
עץ, נייר ודפוס	1	8	6	10	8	0	11	-1
מוצרי גומי ופלסטיקה, מוצרים כימיים ונפט	23	11	3	7	7	6	12	9
כרייה וחציבה, מוצרים מינרליים אלי-מתכתיים	3	-4	-2	-4	-3	-4	3	11
מתכת בסיסית, מוצרי מתכת ומכונות	12	-5	-5	4	-2	8	2	7
ציוד חשמלי ואלקטרוני, כלי הובלה ושונות	44	20	2	5	9	12	8	14
סך הכול	100	10.9	0.8	6.2	5.9	6.5	7.5	9.2
סטיית התקן המשוקללת		11.3	3.9	3.4	6.2	7.7	5.7	9.8
ג. ההשקעות								
מזון, משקאות וטבק	9	36	24	-7	18	-8	9	13
טקסטיל, הלבשה ועור	7	52	-5	26	24	-23	7	13
עץ, נייר ודפוס	6	-14	67	24	26	-18	19	9
מוצרי גומי ופלסטיקה, מוצרים כימיים ונפט	29	25	-9	15	10	7	18	8
כרייה וחציבה, מוצרים מינרליים אלי-מתכתיים	9	-16	83	18	28	-13	19	-4
מתכת בסיסית, מוצרי מתכת ומכונות	10	-19	42	15	13	-21	-8	4
ציוד חשמלי ואלקטרוני, כלי הובלה ושונות	30	-2	35	23	18	0	-11	15
סך הכול	100	5.2	23.1	16.6	15.0	-6.4	2.4	6.7
סטיית התקן המשוקללת		27.5	35.3	13.7	25.5	22.1	22.7	21.2

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

השנתי הממוצע של היצוא התעשייתי בשלוש השנים האחרונות הוא 6 אחוזים, ברומה לשיעורי השינוי של סוף שנות השמונים.

הרווחיות בתעשייה המשיכה בדרך כלל, לעלות, בהמשך למגמה, שהחלה לאחר ארבע שנות שפל ברווחיות — 1986 עד 1989 (לוח ב'-215). סך עלות השכר הריאלי ליחידת תוצר ירד כ־3 אחוזים, לאחר ירידה של 2 אחוזים בשנת 1991 (דיאגרמה ב'-10), בעוד שהפריזון הכולל גדל כ־3 אחוזים. לאחר עלייה דומה בשנת 1991 ועלייה של 6 אחוזים ב־1990. שינויים אלו תרמו לעליית שיעור התשואה הכולל של ההון הגולמי ל־17 אחוזים, לעומת ממוצע של 14 אחוזים בשנים 1986 עד 1989 — בעוד ששיעור התשואה נטו של ההון מנוכה פחת עלה ל־20 אחוזים בשנת 1992, לאחר שהגיע לשפל של כ־14 אחוזים בשנים 1986 עד 1989.²² עם זאת, שיעורי התשואה של ההון טרם חזרו לרמה הממוצעת של תחילת שנות השמונים ושל שנות השבעים. גידול הרווחיות משתקף גם ברווחות הכספיים של חברות תעשייתיות שמניותיהן נסחרות בבורסה, המייצגות כ־30 אחוזים מהפדיון התעשייתי, ולפיהם עלתה התשואה התפעולית של ההון הפיסי הנקי השנה ל־24 אחוזים, לעומת 14 אחוזים בשנת 1989.²³

²² שיעורי התשואה של ההון נאמרים על סמך נתוני סקר התעשייה לשנת 1990 ומדדי תעשייה שנתיים, שמפרסמת הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

²³ בחישובו של ההון הפיסי הנקי על פי מאזני החברות הפחת מנוכה בקצב מהיר יותר מאשר בחשבונאות הלאומית, ולפיכך ההון הפיסי המתקבל נמוך יותר, מה שמבליט את גידול התשואה בשנים האחרונות.

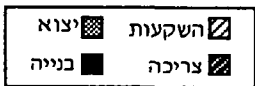
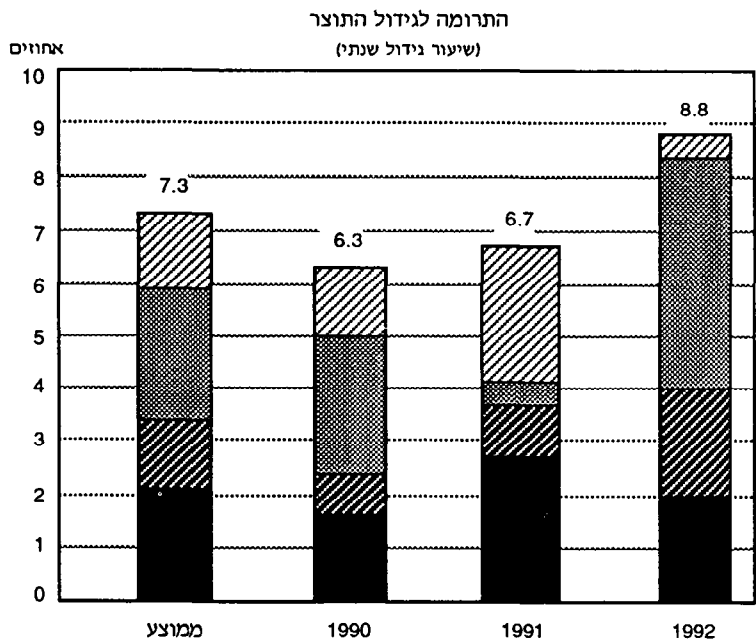

הצמיחה המרשימה של התוצר התעשייתי בשנים 1990 עד 1992 הושפעה מגידול חד של הביקושים בארץ, הודות לחידוש העלייה, ובמידה קטנה יותר — מביקושים בינלאומיים. במקביל השתפרו הרווחיות והפריון במפעלים הישראליים, תוך שמירה על הישגיהן של תכניות הבראה בסוף שנות השמונים. כפי שנראה בהמשך, גדלו, לראשונה מאז הפעלת מדיניות הייצוב, בשנת 1985 — גם ענפי התעשייה המוטים ליצוא, וזאת בשיעור שנתי ממוצע של כ-5 אחוזים. ברם, במשך שלוש השנים האחרונות ניכרים הבדלים במאפייני הצמיחה: בשנת 1991 ניזון גידולו של התוצר התעשייתי בעיקר מביקושים מקומיים, ובפרט מהעלייה התלולה של הבנייה הציבורית, ואילו בשנת 1992 נבעה כמחצית מהגידול מהתרחבות היצוא. התפלגות השימושים שתרמו לגידול בשנים 1991 ו-1992 בממוצע דומה לזו של שנת 1990 (דיאגרמה ב'-12).

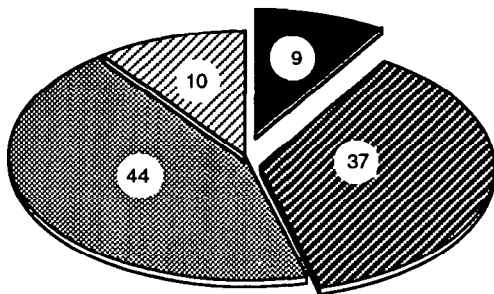
כדי למרר את ההבדלים ברכיבי הגידול של התוצר התעשייתי בשנת 1992 לעומת 1990 ו-1991, בודדנו את השפעת הבנייה מיתר התוצר התעשייתי (לוח ב'-נ'-13). התוצר התעשייתי הנוכע ישירות מבנייה מרוכז בענפי משנה המייצרים תשומות לבנייה, כגון מוצרי חציבה, נגרות בניין, צינורות מתכת, מוצרי מתכת מבניים ומסגרות ומוצרים מינרליים אלי-מתכתיים. תוצר זה עלה בשנת 1992 ב-19 אחוזים, לאחר עליית של 32 אחוזים ב-1991 ו-20 אחוזים ב-1990. בדומה ל-1991, התבססה הרחבת הייצור בתוצר הנוכע ישירות מבנייה על עלייה תלולה של תשומות העבודה, שגדלו השנה ב-18 אחוזים. בשנת 1992 עלה גם מלאי ההון בשיעור של 6 אחוזים לעומת השנתיים שקדמו לה, עם קליטתו של ציוד שנרכש בשנת 1991.

דיאגרמה ב'-12

התרומה לגידול בהשוואה למשקל הממוצע בתוצר התעשייתי, 1990 עד 1992

המשקל הממוצע בתוצר באחוזים

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

בעוד שהתוצר בכל אחת מהשנים 1990 עד 1992 גדל במידה ניכרת לעומת קודמתה, הודות לביקושים בענף הבנייה, שנת 1992 שונה משתי קודמותיה: ראשית כול, ביקושי הבנייה הגיעו לשיא במחצית הראשונה של שנת 1992, ולאחר מכן כבר לא תרמו להתרחבות התוצר התעשייתי (דיאגרמה ב'–11); שנית, ב'1990 ו'1991 גדל הייצור התעשייתי שאינו נובע מבנייה כ'4.7 אחוזים בממוצע בלבד, ואילו בשנת 1992 הוא גדל כ'7.6 אחוזים (דיאגרמה ב'–12). גם התפלגות גידולו של התוצר שאינו נובע ישירות מבנייה בשנת 1992 שונה מאשר בקודמותיה: בשנת 1992 ניכרה ירידת שיעור הגידול של ההשקעות בציוד ובמלאי, התורמות כעשירית מהביקושים לתוצר התעשייתי. במקביל גדלו הביקושים למוצרים ציבוריים ולמוצרים ושירותים בענפי היצוא, ובפרט היצוא התעשייתי, שגדל, כאמור, כ'10.9 אחוזים.

למרות השיפור ביצוא בשנת 1992, הועלה חשש, שהתרחבות ביקושי הבנייה בשנים האחרונות הביאה להפניית מקורות מענפי תעשייה סחירים, המתמחים ביצוא, לענפי משק פחות סחירים, הקשורים לענף הבנייה. הסטת מקורות כזאת היתה פוגעת בכושר הייצור בענפים הסחירים. הפגיעה המצטברת אולי גדולה עוד יותר, משום שגם במשך ארבע השנים שקדמו לגל העלייה שרר בענפים הסחירים, ובמיוחד בענף אלקטרוניקה וכלי הובלה, שפל, שהתבטא בצמצום גורמי הייצור המועסקים בהם: בשנים 1986 ו'1987 ירד התוצר בענף ציוד חשמלי ואלקטרוני וכלי הובלה ושונות כ'4 אחוזים לשנה, אף שתוצר הענפים המייצרים בעיקר לשוק המקומי, כגון מזון, עץ ונייר ורפוס, עלה ביותר מ'10 אחוזים לשנה. תרמה לשפל ירידת הצריכה הביטחונית, ובמרכזה הפסקת פרויקט ה"לביא", והשפעתו ניכרה גם בשנים 1988 ו'1989.

כדי לבחון אם הפגיעה בענפים הסחירים נמשכה בשלוש השנים האחרונות, הפרדנו את הייצור התעשייתי שאינו נובע מבנייה לשלוש קבוצות: (א) "תעשיות יצוא" — ענפי משנה שבהם עיקר הפדיון מתקבל מיצוא; (ב) "תעשיות מעורבות" — ענפי משנה שבהם עיקר הפדיון אינו מתקבל בדרך כלל מיצוא, אך מאגדים קבוצה משמעותית של מפעלים המייצאים חלק ניכר מתוצרתם; (ג) "תעשיות

לוח ב'–17

התפלגות התוצר בענפים ראשיים לתעשיות יצוא, מעורבות ומקומיות, 1992
(אחוז מהתוצר התעשייתי)

סך הכול	תעשיות מקומיות	תעשיות מעורבות	תעשיות יצוא	
11	9	0	2	מזון
9	2	6	1	טכסטיל, הלבשה ועור
10	9	1	0	עץ, נייר ורפוס
16	1	9	6	גומי, פלסטיקה, מוצרים כימיים ונפט
8	6	0	2	כרייה ומינרלים אלי-מתכתיים
17	6	5	6	מתכת, מוצרי מתכת ומכונות
29	0	5	24	ציוד חשמלי ואלקטרוני, הובלה ושונות
100	33	26	41	המשקל בתוצר בשנת 1992

מקומיות — יתר ענפי המשנה, המייצרים כמעט אך ורק לשוק המקומי²⁴. תעשיות היצוא מתפרסות במיגוון רחב של ענפי משנה, בעיקר בכאלה המתבססים על טכנולוגיות מתקדמות וכן בתחומים של שימורי מזון, מוצרים כימיים מסוימים, וחלקים מענף ההלבשה. התעשיות המקומיות מקיפות חלק ניכר מהענפים מזון, עור, נייר, רפוס ועץ, ענפי משנה במתכת וטקסטיל ותעשיות המייצרות חומרי גלם לבנייה. התעשיות המעורבות כוללות את הענפים תרופות, פלסטיקה, הלבשה ומוצרי מתכת וחשמל מסוימים (לוח ב'–17). בדיקנו את השינויים בתוצר, בתעסוקה ובמלאי ההון בשלוש הקבוצות בשנים האחרונות, כדי ללמוד אם הוסטו מקורות מתעשיות היצוא ומהתעשיות המעורבות אל התעשיות המקומיות.

בשנים 1990 עד 1992 גדל התוצר בתעשיות היצוא, בניכוי החלק הנובע מבנייה, ב־4.5 אחוזים בממוצע, במעורבות ב־8.0 אחוזים ובמקומיות ב־5.6 אחוזים; בשנת 1992 גדל התוצר המנוכה בתעשיות היצוא ב־5.3 אחוזים, בתעשיות המעורבות ב־12.8 אחוזים ובתעשיות המקומיות ב־7 אחוזים (לוח ב'–18)²⁵. התעשיות שהובילו הן דווקא התעשיות המעורבות, המושפעות גם מביקושים מקומיים וגם

לוח ב'–18

שיעורי הגידול השנתיים הממוצעים בסקטורים שונים, 1986 עד 1992
(אחוזים)

	1990–	1992	1990–	1988–	1986–	
1992	1992	1992	1992	1989	1987	
בנייה	בנייה	בנייה	בנייה	בנייה	בנייה	
מנוכה	השפעת	מנוכה	מנוכה	מנוכה	מנוכה	
בנייה	בנייה	בנייה	בנייה	בנייה	בנייה	
						התוצר
7.6	5.7	7.3	–2.4	4.3		סך הכול
5.3	4.5	5.0	–2.0	–3.0		תעשיות יצוא
12.8	8.0	8.8	–3.0	9.0		תעשיות מעורבות
7.0	5.6	9.0	–2.0	10.0		תעשיות מקומיות
						התוצר לתשומת עבודה
2.3	3.5	3.9				סך הכול
3.8	5.0	5.1				תעשיות יצוא
3.7	4.9	5.1				תעשיות מעורבות
0.3	1.4	2.8				תעשיות מקומיות
						יצוא בדולרים
12	8					סך הכול
11	7					תעשיות יצוא
14	10					תעשיות מעורבות

²⁴ ההגדרות המדויקות ניתנות בלוח ב'–נ'–13.

²⁵ כ־70 אחוזים מהתוצר הנובע מבנייה מיוצרים בתעשיות המקומיות, כ־20 אחוזים מיוצרים במעורבות, וכ־10 אחוזים בלבד — בתעשיות היצוא.

לוח ב' - 19

גיוס ההון בידי חברות תעשייה בהנפקות בורסאיות, והשקעות התעשייה, 1990 עד 1992¹
(מיליוני ש"ח, מחירים שוטפים)

גיוס ההון כאחוז מההשקעות	ההשקעות בציוד	גיוס הון				
		סך הכול	בארה"ב	בבורסה בתל אביב		
			מניות	מניות ואופציות-אג"ח		
1990						
29	238	69	0	54	15	מזון וטבק
21	222	48	0	25	22	טקסטיל והלבשה
5	193	10	0	0	10	נייר ועץ
3	1,124	32	0	0	32	מוצרי כימיה ופלסטיקה
0	243	1	0	0	1	מוצרי בנייה
12	384	48	0	0	48	מתכת ומוצריה
15	988	143	9	25	109	מוצרי אלקטרוניקה
10	3,393	351	9	104	238	סך הכול
1991						
12	351	42	0	23	19	מזון וטבק
28	243	69	0	0	69	טקסטיל והלבשה
11	367	40	0	0	40	נייר ועץ
9	1,202	102	46	0	56	מוצרי כימיה ופלסטיקה
9	513	45	0	0	45	מוצרי בנייה
8	624	49	0	0	49	מתכת ומוצריה
33	1,543	509	328	0	181	מוצרי אלקטרוניקה
18	4,842	857	374	23	460	סך הכול
1992						
43	520	225	0	0	225	מזון וטבק
56	405	227	0	0	227	טקסטיל והלבשה
31	342	105	0	0	105	נייר ועץ
14	1,630	236	10	28	199	מוצרי כימיה ופלסטיקה ²
27	470	125	0	15	110	מוצרי בנייה
37	552	205	0	39	166	מתכת ומוצריה
68	1,718	1,171	865	0	306	מוצרי אלקטרוניקה
41	5,638	2,295	875	82	1,339	סך הכול

(1) לא כולל הצעות מכר.

(2) המספרים אינם כוללים הנפקת "כימיקלים לישראל" שבמסגרתה מכרה הממשלה מניות בשווי של 550 מיליון ש"ח לציבור.

המקור: "החודש בבורסה" ועיבודי בנק ישראל.

מביקושים בינלאומיים ומתחרותיות יחסית. תעשיות היצוא לא הובילו בשנים האחרונות, אולם למרות המשך ההאטה בייצור הביטחוני, ניכרה התאוששות ברורה לעומת השנים 1986 עד 1989, שבהן פחת התוצר בתעשיות אלו בכ-2.5 אחוזים בממוצע לשנה. ניתן אפוא לסכם ולומר, כי המקורות לא הוסטו מהענפים הסחירים.

כיוון שהביקושים הנובעים ישירות מענף הבנייה בשנים 1990 עד 1992 הם מטבעם זמניים, המשך הצמיחה של התוצר התעשייתי בשיעורי גידול שנתיים של 7-6 אחוזים תלוי במידה רבה, בצמיחה מהירה של היצוא התעשייתי, התורם כמחצית התוצר בתעשייה. צמיחת היצוא נגזרת מביקושים בינלאומיים שאינם בשליטת המשק הישראלי, ומגורמי היצע שיגדילו את הרווחיות. גורמים אלו כוללים התרת קשיחיות בשוק העבודה, שפוגעות ברווחיות התעשייה. הקשיחיות התבטאו השנה בתעשיות הביטחוניות, שהתקשו להוריד עלויות שכר, למרות ירידות של הביקוש למוצרים. גם הרחבת תשתית התחבורה תסייע לרווחיות התעשייה, אולם עד כה לא נעשה די הצורך כדי להדביק את הפיגור²⁶. תרומה אחרת לשיפור ברווחיות יכולה לבוא מהפרטת חברות ממשלתיות, שאמורה להביא ליעול תהליכי הייצור בחברות אלו. הפרטת חברות ממשלתיות הפועלות במסחר, בשירותים ובתשתית, בלוויית רפורמות אחרות במבנה השוק, עשויה אף היא להקטין את העלויות היחסיות של התשומות בתעשייה. בשנת 1992 נעשה מעט מדי בתחום ההפרטה, וזאת למרות הגיאות היחסית בבורסה, שיצרה אקלים נוח להנפקת חברות ממשלתיות. יישום החלטת הממשלה לחשוף את התעשייה בהדרגה ליבוא מתחרה מארצות נוספות ובענפים נוספים תורם אף הוא לרווחיותו ולהרחבתו של היצוא. (הנושא נדון בהרחבה בפרק ז').

המדיניות הממשלתית בתחום התעשייה כוללת מספר מסגרות, שמטרתן המוצהרת היא לעודד את פעילות המגזר העסקי — מתן תמריצים למפעלים המעסיקים עובדים חדשים, עידוד השקעות הון, השתתפות בהוצאות מו"פ ושיווק ותמיכה בחממות טכנולוגיות. ייתכן שחלק מהתכניות, למשל התכנית לעידוד מו"פ, מאופיינות בהשפעות חיצוניות רצויות. לא ברור אם התכניות האחרות, ובמיוחד החוק לעידוד השקעות הון, תועלתן גבוהה מעלות יישומן. ניתן לומר, כי השינויים התכופים לא הוסיפו לאמינותן ולמידת הפרמננטיות שהמגזר העסקי מייחס להן.

(2) גורמי הייצור – הון, עבודה ופרייון

גידולו של התוצר בשנת 1992 לווה, כאמור, בגידול של תשומות העבודה ושל מלאי ההון בשיעורים גבוהים מאלו של שנת 1991 (לוח ב'–15). בדומה לשנת 1991, ובניגוד למגמות בשנות השמונים, היה שיעור הגידול של תשומות העבודה גבוה מזה של מלאי ההון. גידול תשומות העבודה הקיף את כל ענפי התעשייה, ובלט שיעורו הגבוה, 18 אחוזים, בתוצר הנובע ישירות מבנייה (לוחות ב'–9, וב'–13). גידול תשומות העבודה שאינן נובעות מבנייה נמשך: בשנת 1990 ירדו תשומות אלו בכ-1.3 אחוזים, בשנת 1991 עלו בכ-2.4 אחוזים, ובשנת 1992 עלו בכ-5.3 אחוזים.

שיעור הגידול של תשומות העבודה בשעות היה גבוה יותר מזה של מספר השכירים, כך שמספר השעות הממוצע למשרת שכיר גדל. ניתן לראות בכך עדות לזהירות שנוקטים המעסיקים, החוששים כי גידול התפוקה הוא זמני. בשנת 1992, נקלטו שכירים רבים יחסית במפעלים חדשים.

מלאי ההון הגולמי גדל בשנת 1992 בכ-4.7 אחוזים, לאחר גידול בן 23 אחוזים של ההשקעות בשנה הקודמת (לוח ב'–10). ייתכן שהוקדמו השקעות לשנת 1991, בתגובה להנהגת פחת מואץ באותה שנה. גידולו של מלאי ההון בשנים האחרונות מתבטא במכונות ובציוד, ולא במבנים חדשים, ומלאי המכנים הגולמי עדיין נמוך במקצת מהרמה של 1985. גידול מלאי ההון הקיף את מרבית ענפי

²⁶ נושא זה נידון בפירוט בסעיפים העוסקים בתשתית ובתחבורה.

התעשייה, ולא ניכר גידול חריג בענפים המספקים חלק גדול מתוצרתם לבנייה, כנראה בגלל זמניותם של הביקושים בענפי הבנייה.

הייצור לשעת עבודה עלה בשנת 1992 ב־2.0 אחוזים, לאחר עלייה דומה של 2.2 אחוזים בשנת 1991 ועלייה של 7.5 אחוזים בשנת 1990. יש לזכור, ש־1990 היתה שנה מיוחדת: התוצר גדל במהירות, ב־6.3 אחוזים, למרות ירידה של תשומות בעבודה בענפים רבים, כתוצאה מתהליכי הבראה. גידולו של הפריזון לשעת עבודה בשנת 1992 לא הקיף את כל הענפים, ועיקר השיפור הוא בתעשיות היצוא ובתעשיות המעורבות, כשבתעשיות המקומיות, ובכלל זה בתוצר הנובע מבנייה, הפריזון לשעת עבודה כמעט לא עלה. בשנים 1990 עד 1992 גדל הפריזון לתשומת עבודה בתעשיות היצוא ובתעשיות המעורבות, בניכוי השפעת הבנייה, ב־5 אחוזים לשנה בממוצע, ואילו בתעשיות המקומיות למעט בנייה עלה פריזון העבודה ב־1.4 אחוזים בלבד. התוצר לשעת עבודה בתעשיות שתוצרתן נובעת ישירות מבנייה גדל בתקופה זו בממוצע ב־8 אחוזים לשנה, אולם מרביתו של שיפור זה כבר נרשמה בשנת 1990.

הפריזון הכולל גדל ב־2.5 אחוזים בשנת 1992, לאחר גידול כמעט זהה בשנת 1991. בשלוש השנים האחרונות גדל הפריזון הכולל בתעשיות ב־4 אחוזים בממוצע, שיעור המזכיר תקופות צמיחה מהירה בעבר. העלייה הגדולה ביותר היא בכרייה וחציבה, שחלק ניכר מתוצרתם נגזר מביקושים בבנייה.

(3) הרווחיות ושוק ההון

התרחבות הייצור ב־1992 נתמכה, כאמור, בשיפור רמת הרווחיות בהשוואה לשנת 1991. כמו כן גבוהה הרווחיות בשנות התשעים, עד כה, מהרווחיות במחצית האחרונה של שנות השמונים, שהיתה נמוכה יחסית לתקופות קודמות. סך עלות השכר ליחידת תוצר ירדה, כאמור, ב־3 אחוזים בשנת 1992²⁷, לאחר ירידה בת 2.2 אחוזים בשנת 1991. מחירי התשומה יחסית למחירי התפוקה ירדו ב־2 אחוזים, לאחר ירידה דומה בשנת 1991, ותרמו בכך לרווחיות. שיעור התשומה להון הגולמי עלה השנה ל־17 אחוזים, מרמה של 14 אחוזים במחצית האחרונה של שנות השמונים, ו־18 אחוזים במחצית הראשונה. הריבית הריאלית בדיעבד על אשראי שקלי עלתה משנת 1991 לשנת 1992, משום ששיעורי האינפלציה היו נמוכים מהצפוי. שיעור מס החברות ירד בשנתיים האחרונות מ־43 אחוזים ל־40 אחוזים, ומתוכנן לרדת באחוז נוסף בכל שנה, עד לשיעור של 36 אחוזים.

אינדיקטור נוסף לרמת הרווחיות הוא מדר המניות הבורסאיות. העלייה התלולה של מדר המניות בכלל, ומניות התעשייה בפרט, בשיעורים ריאליים של למעלה מ־70 אחוזים, במשך שנת 1992 מצביעה, בהנחת שווקים יעילים, על ציפייה לרווחיות עתידית גבוהה מזו שנחזתה בעבר (לוח ב'–15). לא מצאנו בנתוני התעשייה שפורסמו עד כה ראיות המפריכות הנחה זו.

עלויות שערי המניות לוו בעלייה בת 320 אחוזים של גיוס הון על ידי חברות תעשייה בבורסה בתל אביב ובעלייה בת 135 אחוזים של גיוס הון בבורסות האמריקניות. סך גיוס ההון בתעשייה, כולל "הצעות מכר", שבמסגרתן בעלי עניין מוכרים מניות שבבעלותם לציבור הרחב, התקרב ל־3 מיליארדי שקלים, מהם כ־2 מיליארדים בתל אביב (לוח ב'–19). הנפקות חברות התעשייה בבורסה של תל אביב תרמו כמחצית מגיוס ההון של כל ענפי המשק בארץ, לעומת פחות מ־40 אחוזים בשנת 1991. בדומה לשנתיים הקודמות, החברות הישראליות היחידות שהנפיקו מניות בארה"ב היו חברות התעשייה, בעיקר בענפי האלקטרוניקה. ענף האלקטרוניקה, שתרם ב־1991 60 אחוזים מסך הגיוס בתעשייה, תרם ב־1992 40 אחוזים בלבד, בעוד שהגיוס של ענף הכימיה עלה השנה

²⁷ לפי נתונים אחרים, ירידתה של עלות זו בשנת 1992 גדולה עוד יותר, ונאמדת ב־5 אחוזים. (ראה פרק ד').

מ"ל 30 אחוזים, בעקבות ההנפקה של "כימיקלים לישראל", שבמסגרתה העביר הציבור 550 מיליוני ש"ח לירי הממשלה.

גיוס ההון בשנתיים האחרונות התמקד במידה קיצונית בהנפקת מניות ואופציות, ולא באיגרות חוב, שהיו רק 3 אחוזים מסך הגיוס; זאת בניגוד להתפלגות המאוזנת יותר של ההנפקות בסוף שנות השמונים וב-1990, לאחר שהרשויות הסירו את המכשולים המשפטיים להנפקות איגרות חוב פרטיות של חברות בורסאיות. השינוי בהתפלגות מבטא הורדה של מחיר ההון יחסית למחיר האשראי — מנקודת מבטו של המנפיק — בשנים האחרונות.

ההנפקות החדשות ורווחי הפירמות מהווים מקורות עיקריים להשקעות חדשות. מקורות אלו גדלו במונחים ריאליים ב-25 אחוזים ב-1992, בעוד שההשקעות גדלו ב-5 אחוזים בלבד. נראה שהמקורות מימנו גם גידול של הנכסים השוטפים, כגון מלאים והון חוזר, ושימשו מקור להחזר הלוואות. ניתן להסיק, כי ירידת שיעור הגידול של ההשקעות מ-23 אחוזים ל-5 אחוזים בשנת 1992 איננה קשורה לקשיי מימון.

ג. הבנייה

(1) קווי ההתפתחות העיקריים

ב-1992 נמשכה ההתרחבות בפעילות ענף הבנייה — מעל לרמה הגבוהה במיוחד, שהגיע אליה ב-1991. גידולה של תפוקת הענף, כ-3 אחוזים, היה איטי בהשוואה לכ-41 אחוזים ב-1991, אך חלקו בתוצר, כ-13 אחוזים, נשאר גבוה בהרבה משהיה לפני גל העלייה. במהלך השנה הסתמנה תפנית, שתקטין את רמת הפעילות בשנים הבאות במידה ניכרת. חלקם של שלבי הגמר בתפוקה עלה השנה מאוד, וזה של ההתחלות ירד בתלילות. רכיב המגורים ירד השנה בכאחוז, ורכיב הבנייה האחרים עלו בשיעור של כ-8 אחוזים. רמת המעורבות של הממשלה בפעילות הענף היתה עדיין רבה — הן בצד ההיצע, והן בהשפעה על הביקוש. על רקע ההאטה בעלייה, שינתה הממשלה החדשה את המדיניות באמצע השנה, ויוזמה את יציאתה מההירה מפעילות ישירה בצד ההיצע.

מאפיין בולט במיוחד השנה הוא המספר הרב של דירות שבנייתן הסתיימה — כ-70 אלף — וזאת נוסף על כ-43 אלף דירות ב-1991, ועל כ-25 אלף מגורונים וקרוואנים שהוצבו בשנתיים אלו. השנה גדל גם מספר הדירות יד שנייה, שהוצאו לשוק כשפחתה הכדאיות של החזקתן משיקולי ספקולציה. גידולו של הביקוש לדירות נפל מגידול ההיצע — והדבר התבטא בעליית שיעור הדירות הלא-מכורות (בבנייה הפרטית והציבורית) ובירידת מחירי הדירות יחסית למחירים לצרכן; זאת תוך ריבוי העסקאות, שהתאפשר הודות לעלייה ניכרת של המשכנתאות לזכאים ושל הסבסוד הגלום בהן. מדר שכר הדירה הושפע פחות מגידולו של היצע הדירות החדשות, בגלל אי גידול מקביל של מספר הדירות להשכרה, ועלה יחסית למדר המחירים לצרכן. האינדיקטורים השונים מצביעים על התגברות הפעילות בשוק הדירות ברביע האחרון של השנה.

התעסוקה בענף המשיכה וגדלה גם השנה. גידול מתון של תפוקת הענף וגידול רב של תשומת העבודה בו (כ-22 אחוזים) התבטאו בירידה בת 12 אחוזים של פריון העבודה — לעומת עלייה גדולה בשנה הקודמת. ממצאים אלו מעוררים ספק באשר למדידת התחלקות התפוקה של הענף בין שלוש השנים האחרונות. (ראה דיון בהמשך).

בחומש שקדם לגל העלייה, 1985 עד 1989, היה ממוצע התחלות הבנייה כ-4.2 מיליוני מ"ר בשנה. עקב גל העלייה וההתערבות הממשלתית הנמרצת, עלה שטח ההתחלות עלייה תלולה, עד לשיא של 10.3 מיליוני מ"ר ב-1991, וב-1992 ירדו ההתחלות ב-29 אחוזים. שיעור הירידה בבנייה הציבורית למגורים היה גדול יותר, אך היא קוזה בעלייה מתונה של שטח התחלות הבנייה הפרטית למגורים

לוח ב' - 20

נתונים עיקריים לפעילות ענף הבנייה, 1972 עד 1992

העלייה או הירידה השנתית הממוצעת							
1992	1991	1990	1986-1992	1979-1986	1972-1979	1992	1991
(אחוזים)							
2.6	40.5	13.5	13.7	-2.1	-1.6	9,336	9,101
-1.2	77.4	19.1	19.8	-3.4	-2.6	5,282	5,344
9.7	16.3	12.4	11.5	-3.5	-2.4	2,199	2,005
6.0	0.6	5.8	4.2	1.8	2.0	1,855	1,751
-28.7	45.8	77.5	14.4	-6.4	-5.6	7,310	10,250
-37.6	55.8	88.3	14.8	-6.4	-5.8	5,450	8,740
23.2	6.3	44.9	13.3	-6.5	-5.1	1,860	1,510
-47.9	129.6	88.5	18.2	-9.6	-8.0	43	83
64.8	113.6	-8.8	26.5	-4.7	-6.5	70	43
3.0	-1.5	-4.7	-2.7	3.0	3.5	21	20
18.7	16.3	9.9	12.1	-1.2	-1.0	194	163
11.3	26.3	6.3	11.6	-4.0	-2.6	107	96
29.3	4.4	14.5	12.7	3.9	3.9	87	67
21.6	2.0	-3.7	0.9	-0.6	4.1	1,279	1,052
10.9	16.4	16.3	21.8	153.1	42.7	5,170	4,662

סך תפוקת הבנייה (מיליוני ש"ח, מחירי 1986)
 למגורים
 לא למגורים
 תפוקת בנייה אחרת²
 שטח ההתחלות של בניית מבנים (אלפי מ"ר)
 מזה: למגורים
 שלא למגורים
 התחלות בניית דירות (אלפים)
 גמר בניית דירות (אלפים)
 משך זמן הבנייה לדירה (חודשים)³
 מועסקים (אלפים)
 ישראלים
 מיוש"ע
 מלאי ההון בצידוד בנייה
 (מיליוני ש"ח, מחירי 1986)⁴
 מדרד מחירי תשומות הבנייה למגורים

פרק ב' התוצר לענפי והביקושים

- (1) החישובים — לפני עיגול המספרים.
 - (2) כולל בנייה ביטחונית ואומדן גס של עבודות אחזקה.
 - (3) בבנייה הפרטית.
 - (4) מלאי ההון לתחילת שנה.
- ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

ובעלייה מהירה בהתחלות שלא למגורים — עסקים, משרדים ומבני ציבור. גידול הבנייה שלא למגורים קשור בגידול הפעילות הכלכלית ובהכנסות של הפירמות, מחד גיסא, ובירידת שיעורי הריבית, שהוזילה את המימון, מאידך. חברות ופרטים ראו בנכסים ריאליים מניבים אפיק השקעה אלטרנטיבי, שכראיותו גברה בשל ירידת שיעורי התשואה של נכסים פיננסיים צמודים (איגרות חוב ופיקדונות). השפעת התשואה האטרקטיבית של השקעות בכורסה על הביקוש למבנים היתה חיובית מצד גורם ההכנסות, ושלילית מצד גורם התחלופה.

רמתה הגבוהה של התפוקה השנה היא במידה רבה תוצאת מדיניות ההתערבות של הממשלה ב־1990 וב־1991, בבנייה למגורים. במהלך 1991 התברר, כי מספר העולים נמוך משנחזה, כי נוספו לשוק דירות רבות שעמדו קודם לכן פנויות, וכי חלק מהדירות החדשות נותרו פנויות — אך הממשלה לא מיהרה להתאים את מדיניותה לשינויים במצב ובצרכים. רק באוגוסט 1992, לאחר הקמת הממשלה החדשה, הוחלט להפסיק כמעט לחלוטין את התחלות הבנייה למגורים ביזמה ציבורית, ולהרחיב את התקציבים לבנייה שלא למגורים ולתשתיות. התפנית התבטאה השנה רק באופן חלקי, שכן עדיין בוצעו כ־21 אלף התחלות של דירות ביזמה ציבורית, והמשקל־בתפוקה של מבנים וגמר בנייה משנים קודמות היה רב. למרות ההחלטה על שינוי בסדר העדיפויות התקציביות, ב־1992 — הורגש השינוי באופן חלקי — שכן תהליך הסטת תקציבים לייעודים שלא למגורים דורש זמן רב. (ראה גם פרק ב' סעיף 4 ההשקעות ומלאי ההון.)

אומדן תוספת הביקוש וההיצע של דירות לפי אזורים²⁸ מאפשר לבחון, במבט לאחור, את השפעת העלייה והתערבותה המסיבית של הממשלה. לפי הממצאים, עליית מחירי הדירות ב־1989 הקדימה את גידול הביקוש, והקיפה את מרבית האזורים. עלייה מצטברת רבה יותר נרשמה בתקופה 1988 עד 1992 באזורים שבהם ההיצע היה קטן מהביקוש (ירושלים, השרון, תל אביב וגוש דן). באזורים שבהם הפער לא היה גדול, או שהיה עודף היצע (הדרום והמרכז) עלו המחירים פחות. בצפון ובחיפה נרשמה עלייה, אף שההיצע עלה על הביקוש. עם זאת היתה ההתייכרות המוחלטת נמוכה יחסית, ובפיקוד. ב־1992 קטנו עודפי הביקוש, והמחירים היחסיים אף ירדו מעט. ניתן להעריך, שהבנייה ביזמה הציבורית מיתנה את עליית המחירים, חרף הנזקים שהיו גלומים בה.

(2) שוק הדירות

הביקוש לדירות, שגאה מאז 1989, והגיע לשיא באמצע 1991, התייצב השנה. ראשית הגיאות היתה בשיקולים ניכסים, ובכניסת שנתונים גדולים של זוגות צעירים לשוק, בציפייה לעליית מחירים, לאחר השפל בשנים הקודמות ולאור התחזיות להתגברות העלייה; המשך הגיאות — בהצטרפות העולים למעגל הרוכשים. ההתייצבות, שהסתמנה מאז אמצע 1991, נבעה מצמצום העלייה, מקצב הגידול האיטי של רכישת דירות על ידי העולים, שהתקשו להיקלט בשוק העבודה, מן האבטלה ומירידת השכר הריאלי. היצע הדירות שבנייתן הסתיימה גדל במהירות, ומהרביע השלישי של 1991 הואטה גם העלייה התלולה של מחירן. רק ברביע האחרון השנה עלו המחירים (לפי סקר הלמ"ס) עלייה תלולה — 6.6 אחוזים — בין השאר, בהשפעת עלייה ניכרת של שער הדולר.

הביקוש לדירות חדשות מושפע בטווח הארוך מתוספת משקי בית, מרמת ההכנסות כמשק ומהצבר הרכוש. גודלן ומיקומן של הדירות המבוקשות נקבע בטווח הקצר גם לפי היכולת הכלכלית והסיוע

²⁸ הביקוש (בכל אזור) נאמד לפי התוספת לאוכלוסייה, בהנחת צפיפות ממוצעת של 3.5 נפשות לדירה, שהיא ממוצע הצפיפות הכלל־ארצי של הוותיקים. התוספת המצטברת של דירות בבנייה קשיחה חושבה לפי הגמר, כולל הקארוואנים. חשוב לזכור, שתוספת האוכלוסייה באזורים השונים, כשלעצמה, משקפת לא רק את הביקוש המקורי באזור, אלא גם את הניירות אליו כתוצאה מהבנייה הציבורית.

לוח ב' - 21

בניית דירות לפי יוזם¹, 1970 עד 1992
(אלפי דירות)

גמר			התחלות				
בנייה ציבורית	בנייה פרטית	סך הכול	בנייה ציבורית	בנייה פרטית	סך הכול		
ממוצע							
19.9	26.9	46.8	26.2	30.2	56.4	1970 עד 1975	
ממוצע							
20.6	24.0	44.6	8.4	22.5	31.0	1976 עד 1978	
ממוצע							
9.5	19.6	29.0	8.9	19.3	28.2	1979 עד 1986	
ממוצע							
3.5	17.0	20.5	3.3	17.6	20.9	1987 עד 1989	
3.5	16.4	19.9	3.0	18.7	21.7	1987	
3.2	16.5	19.7	3.3	18.6	21.8	1988	
3.7	18.2	21.9	3.6	15.7	19.3	1989	
3.3	16.7	20.0	13.3	23.0	36.3	1990	
22.9	19.7	42.6	60.8	22.5	83.3	1991	
48.3	21.9	70.3	21.3	22.1	43.4	1992	
0.5	4.2	4.6	3.5	5.3	8.8	I	1990
0.6	4.1	4.8	2.8	5.0	7.8	II	
1.0	4.1	5.1	4.9	6.2	11.0	III	
1.2	4.3	5.5	8.2	6.6	14.8	IV	
2.5	4.2	6.7	13.6	4.8	18.4	I	1991
3.5	4.3	7.8	16.5	6.1	22.6	II	
7.5	4.8	12.3	17.6	5.6	23.2	III	
9.4	6.4	15.8	13.2	5.9	19.1	IV	
10.0	5.0	15.0	5.8	4.4	10.2	I	1992
13.3	5.9	19.3	8.3	5.7	14.0	II	
14.9	5.5	20.4	5.2	6.3	11.5	III	
10.1	5.5	15.6	2.0	5.8	7.8	IV	

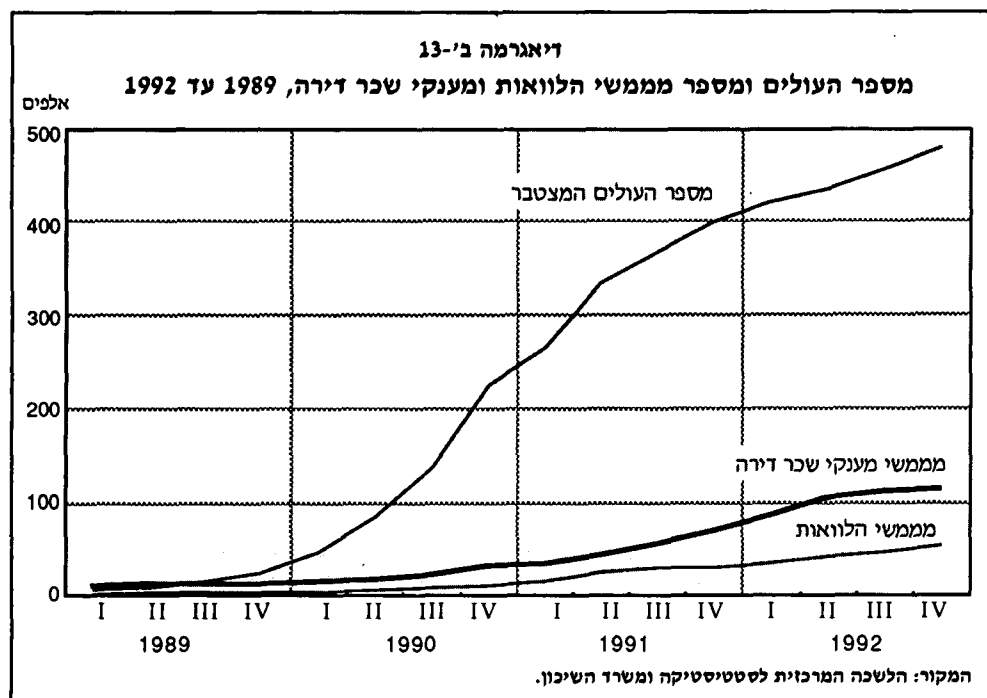
(1) החישובים — לפני עיגול המספרים.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

שמקבלים משקי הבית החדשים, ולפי סכב העסקאות שנוצר כתוצאה מתוספת הביקוש הבסיסי. בטווח הקצר מושפע שוק הדירות גם משיקולים ספקולטיביים של הקדמת הרכישה או דחייתה.

גורמי ביקוש

ב־1992 הגיעו לארץ כ־77 עולים, ומאז ומתחילת גל העלייה הנוכחי — כ־450 אלף. בתקופה 1985 עד 1989 היה מספר התחלות הבנייה נמוך מאשר בשנים הקודמות, ומספר העסקאות פיגר, כנראה, אחר השינויים הדמוגרפיים. פיגור זה, ועמו תוספת הביקוש משיקולים נכסיים, ערכון משכנתאות ותחזיות העלייה במחצית השנייה של השנה הביאו לעליית מחירים כבר ב־1989. עודף הביקוש היה גדול במיוחד ב־1990 ובמחצית הראשונה של 1991, ואילו מאז מחציתה השנייה וב־1992 היתה התמתנות.

בסקר, שנערך בפברואר 1993 בקרב עולים שהגיעו מחבר המדינות מאז סוף 1989, נמצא, שצפיפות המגורים הממוצעת שלהם היא 3.9 נפשות לדירה, לעומת 3.4 אצל יהודים ותיקים; כן נמצא, כי ככל שמתארך משך ההזות בארץ, יורדת צפיפות הדיוור²⁹. העולים שבאו מאוחר יותר נאלצו להצטופף, בגלל עליית מחירי הדירות ובגלל קשיי תעסוקה. כרבע מעולי חבר העמים רכשו דירות עד פברואר 1993.

²⁹ 3.7 נפשות לדירה בקרב עולי סוף 1989 ו־1990, וצפיפות של 4.0 ו־4.3 בקרב העולים שבאו ב־1991 וב־1992, בהתאמה.

שיעורי המימון והסכסוד הגלומים בהלוואות לזוגות צעירים לפי קבוצת הזכאות¹, 1981 עד 1992
(אחוזים ממחיר דירה בת 2.5-3 חדרים²)

קבוצת הסיוע המרבי מקסימום		קבוצת הסיוע המזערי מינימום		
שיעור הסכסוד	שיעור המימון	שיעור הסכסוד	שיעור המימון	
34	47	7	22	ממוצע 81-85
48	63	11	27	1986
39	54	9	26	1987
38	55	8	28	1988
29	48	4	24	1989
24	45	2	23	1990
24	52	2	26	1991
28	64	6	32	1992

(1) זכאים ששירתו בצה"ל.

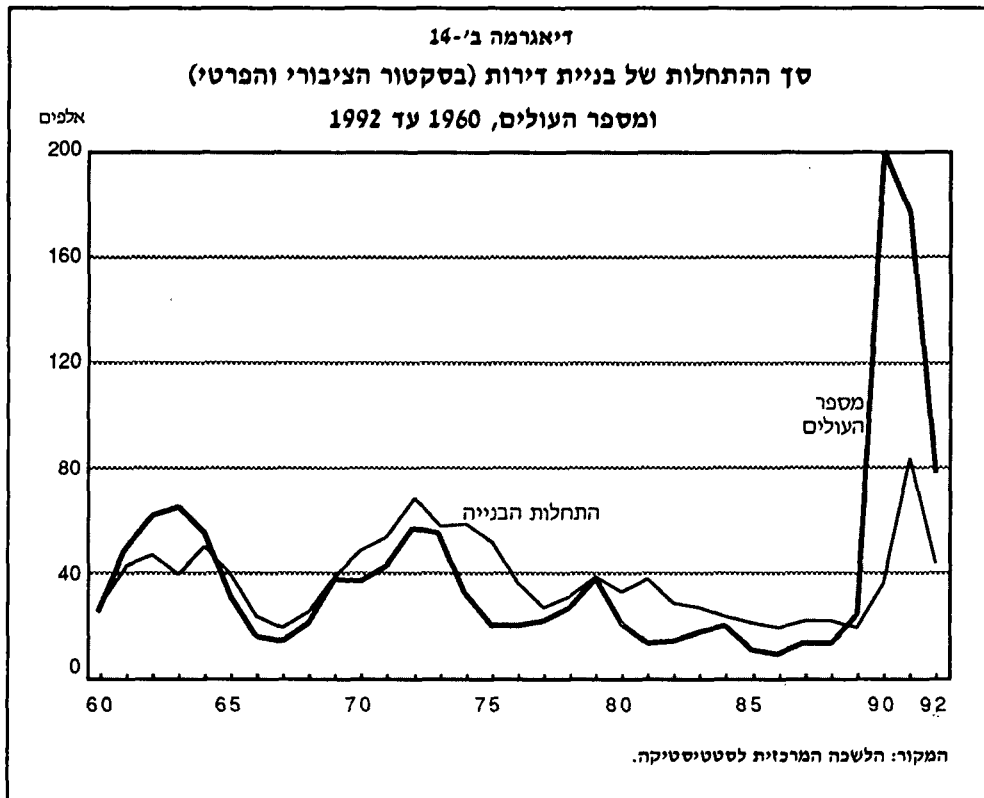
(2) מחיר הדירה נלקח מסקר מחירי הדירות של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה; שיעורי הסכסוד נגזרו מנתונים על סכומי ההלוואות ותנאי ההחזר, הם נובעים משני גורמים: ריבית מוזלת, וסכסוד אינפלציוני הנובע משיטת ההחזר ומן החלק הבלתי צמוד במשכנתא.

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, משרד השיכון ועיבודי בנק ישראל.

מקרב אלו שהקדימו לבוא (1989 ו-1990) רכשו דירות כ־32 אחוזים לעומת כ־10 אחוזים בלבד מקרב אלו שבאו כ־1991. מיעוט הרכישה מושפע אף הוא ממצב התעסוקה הקשה. (ראה פרק ד', התעסוקה והשכר.) לפי הממצא של 3.9 עולים בממוצע לדירה, צורכי העולים (עד השנה) נאמדים בכ־120 אלף דירות, והם יודקו לעוד 15 אלף, בהנחה שיגיעו לרמת הדיור של הוותיקים — שהיא 3.5 נפשות לדירה. התחלות הבנייה הקשיחה מ־1989 ועד סוף 1992 מסתכמות בכ־189 אלף. בהתחשב בחלק מפתרונות הדיור בקרואנים ובמגורונים, וכן בעשרות אלפי דירות פרטיות פנויות, שנכנסו, לפי אומדנים שונים, לשוק — שורר היום עודף היצע של דירות. עם זאת נראה, שחלק מהדירות בפריפריה לא ינוצל, ולפיכך אפשר שישורר עודף במקומות אחרים, ומחסור — שיביא להתייקרות — במקומות אחרים.

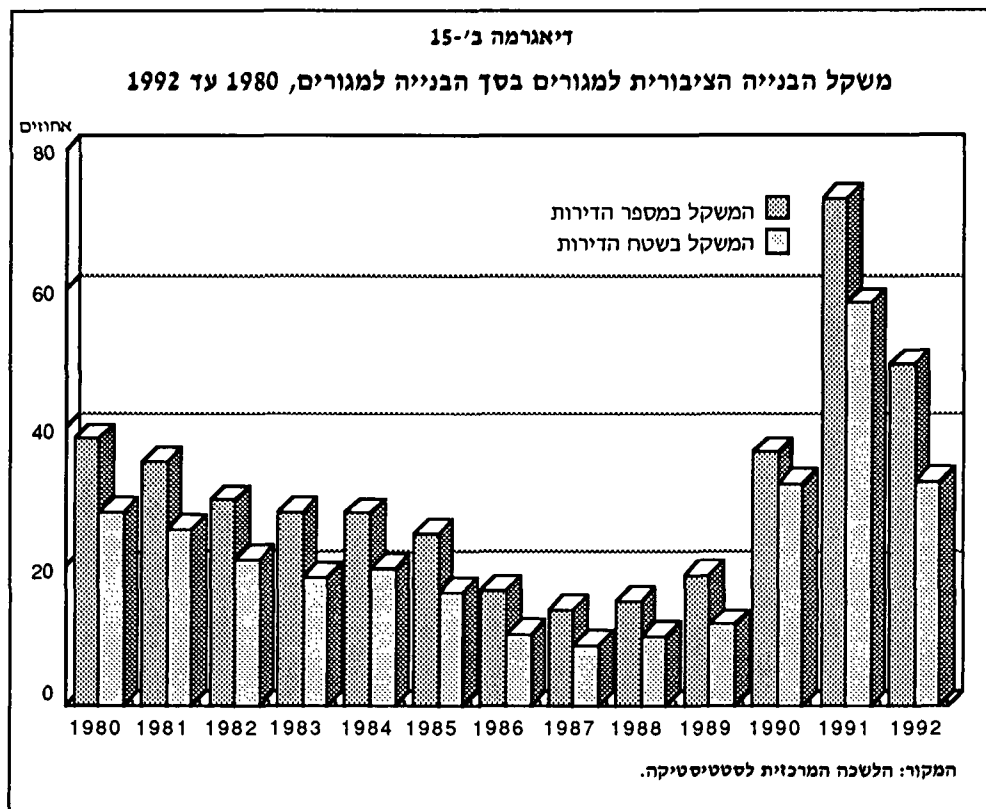
מדיניות המשכנתאות עברה שנויים ניכרים. ביולי 1991 הופעלה רפורמה במשכנתאות לזוגות צעירים, שתרמה להתרחבות הביקושים. (פירוט ראה ברוח בנק ישראל לשנת 1991.) כבר בראשית 1992 הוכנסו שוב שיפורים באמצעות חוק המשכנתאות. שיעור הסכסוד בקבוצת הסיוע המרבי הגיע עד ל־28 אחוזים, ושיעור המימון במחיר הדירה הוא עד 64 אחוזים, לעומת סיוע נמוך יותר בשנים האחרונות (לוח ב'—22). כשמוסיפים את הלוואות המקום, שיעורי המימון והסכסוד גבוהים הרבה יותר (לוחות ב'—24 וב'—25). המעבר לשיטה שבה הקרן צמודה חלקית הפך את שיעור הסכסוד למותנה בשיעור האינפלציה, ועם האטת האינפלציה יורד סכום הסכסוד.

הפעילות הממשלתית, שתוצאותיה המסיביות ניכרו השנה, התבססה, כפי שידוע היום, על הערכת יתר של מספר העולים הצפוי, ועל הערכות חסר של נכונות העולים להצטופף ושל מספר הדירות הפנויות שיוצאו להשכרה ולמכירה. בשל הערכות אלה, נקבע, שיש צורך רחוף במאות אלפי יחידות דיור חדשות, והממשלה פעלה לזירוז הקמתן, בדרכים שונות. (פירוט ראה בסעיף הבנייה בדוח בנק ישראל לשנת 1990, פסקה שנייה.) הצעדים הביאו לקיצור משמעותי של משך הבנייה הציבורית ולהגדלת היצע הדירות. התחלות הדיור הציבוריות (בנייה קשיחה וארעית) הסתכמו בשנים 1990 עד 1992 ב־128 אלפים, לעומת כ־9 אלפים בתקופה 1987 עד 1989. גם הסקטור הפרטי הגדיל את מספר יחידות הדיור שבנה לכ־66 אלף בתקופה 1990 עד 1992. בחלק מהיישובים באה הבנייה הציבורית במקום בנייה כיומה פרטית, משום שהקבלנים העדיפו חוזים בטוחים של בנייה ציבורית. באמצעות פריסתן של הדירות ניסתה הממשלה להגשים יעדים נוספים — פיזור האוכלוסייה, חיזוק יישובים בפריפריה ויישוב יו"ש. העדר אתרים זמינים לבנייה בהיקפים גדולים והתנגדות של רשויות מוניציפליות תרמו אף הם להחלטות הפיזור. פריסת הדירות באזורים מרוחקים, שבהם האבטלה היתה גבוהה, התבררה כטעות יקרה. העולים והזוגות הצעירים העדיפו להצטופף באזורים שבהם סיכויי התעסוקה נראו טובים יותר, ואילו דירות ואתרי קרוואנים מרוחקים נותרו בחלקם ריקים. מיקום העודפים בצפון וברום עשוי להפכם לעודפים לטווח ארוך.

התפנית בהתחלות הבנייה הציבורית החלה כבר ברביע האחרון של 1991, ועיקרה באמצע 1992. ההתחלות ירדו בתלילות מ־61 אלף ב־1991 ל־21 אלף השנה, והרביע האחרון משקף רמה שנתית ממוצעת של 8 אלפי דירות בלבד. הממשלה נקטה צעדים לצמצום מספר הדירות שהיא נאלצת לרכוש לפי התחייבותה; הפסקת חוזי בנייה קשיחה וארעית תוך מתן פיצוי ומבצעי מכירה בהוזלה גדולה. אף על פי כן טרם נמכרו, בסוף 1992, כ־26 אלף דירות שנבנו במסגרת הפרוגרמה (תכנית הבנייה ביזמה ציבורית). גם בבנייה ביזמה פרטית גדל שיעור הדירות הלא־מכורות, והגיע ב־1992 לכ־73 אחוזים. במסגרת התחייבויות הרכישה, הועברו לרשות הממשלה כ־5 אלפים דירות ב־1991 וכ־15 אלף דירות במשך 1992³⁰. פוטנציאל הדירות, שהקבלנים עשויים לדרוש את רכישתן עדיין גדול. כדי לצמצם את העלות של החזקת מלאי הדירות שבידיה, החלה הממשלה בנובמבר 1992 במבצעי מכירה, על ידי הורדת מחירים והעמדת הלוואות מקום מועדפות. עד סוף 1992 נמכרו במסגרת זו כאלפיים דירות, ומבצעי המכירה נמשכים. הוזלת הדירות עשויה לפגוע בערך הנכסים של הוותיקים ובערך המלאי של קבלנים. קונים פוטנציאליים נרתעים מלהשקיע ברכישת דירה, שערכה הריאלי עשוי לרדת; כך נוצר מעגל, שלוחץ על המחירים כלפי מטה.

מספר המגורונים, שבהצבתם הוחל במחצית הראשונה של השנה, היה עדיין כ־4.5 אלפים, ובמחצית השנייה ירד מספרם לכ־1.7 אלפים. בסך הכול הוקמו מאז 1990 כ־6 אלפים קרוואנים וכ־19 אלף מגורונים. איכות החיים בתוך המכנים ובאתרים גרועה, ויש מדיניות להעביר את תושביהם לדוור קבע

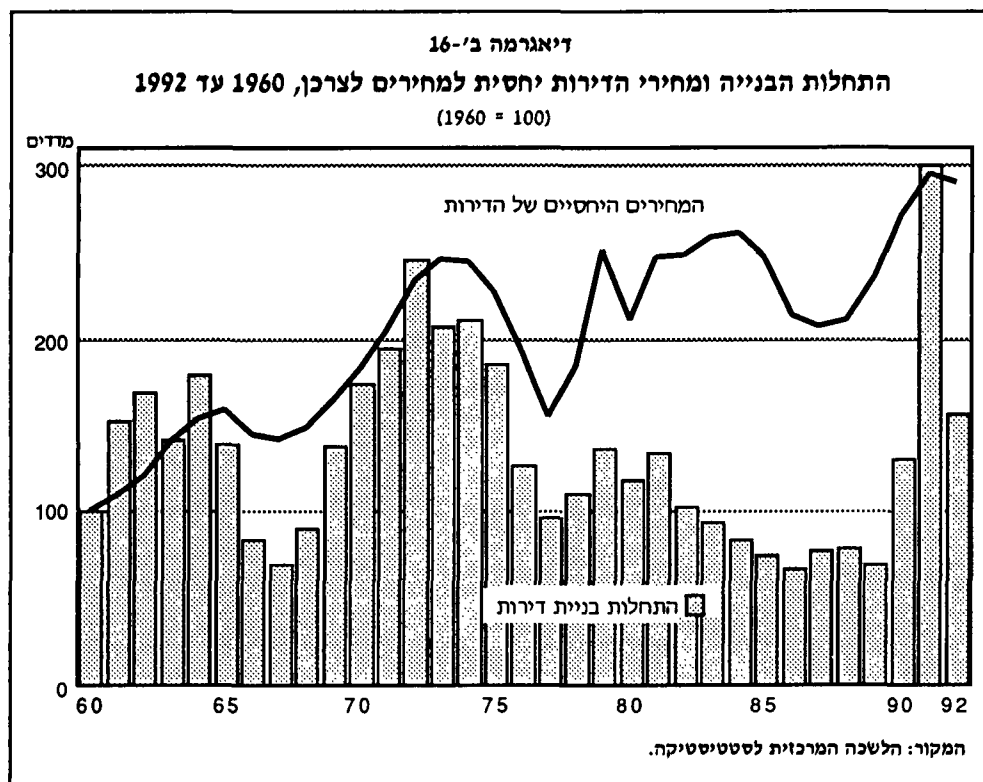

³⁰ מהן כ־10 אלפים באזורי הגליל והנגב וכ־5 אלפים במרכז הארץ, בחיפה ובירושלים.

ולגרוט אותם במהירות. איכותם הירודה של הקרוואנים בולטת לעומת הדרישות המקוריות לאיכות גבוהה, שהיתה אמורה לעשות אותם למגורים סבירים לתקופה ארוכה. בשל עורף הקרוואנים הקלו באכלוסם על ידי דיירים שהקריטריונים הבסיסיים שלהם לא הצדיקו קבלת דיור מסובסד. בעתיד צפויים קשיים בפינוי האתרים.

אף שהממשלה צמצמה את תקציבי הבנייה ביזמתה, השפעתה על הפעילות במגזר הדיור נשארה רבה, והתבטאה בשחרור קרקעות ובשינוי ייעודן, בתכנון כבישים ויישובים חדשים, בקביעת צפיפות הבנייה ובמדיניות המשכנתאות למגזרי האוכלוסייה ולאזורים השונים.

בשל גל העלייה הוכנסו בחוק שינויים, שאיפשרו קיצור הליכי בנייה (לתקופה יולי 1990 – יולי 1993). החוק מאפשר לתכנן, לשנות ייעודים ולהשביח קרקעות, תוך קיצור התקופה שבה ניתן להגיש התנגדות. לבעלי הקרקע ולרשויות המקומיות יש אינטרס כלכלי להרבות בהשכחה, והדבר עשוי לגרום מפגעים לשכנים ולסביבה; חשוב לבחון סיכונים כאלה במסגרת השיקולים להארכה או אי הארכה של תוקף החוק. הבונים הפרטיים מתרכזים בדירות גדולות, ששטחן כמעט כפול מזה של הבנייה הציבורית, ואינם בונים דירות "עממיות". שטחי ההתחלות הפרטיות למגורים, שירדו ב־1991, עלו השנה, אך נותרו נמוכים מאשר ב־1990. התנהגות הבנייה הפרטית היא משלים לגידול הרב של היצע הדירות הציבוריות ושל אחוז הדירות הלא־מכורות במגזר הפרטי והציבורי³¹. התגובה התבטאה גם בירידת מספר הבקשות להיתרי בנייה (בערים הגדולות) ברכיץ האחרון של השנה ובתחילת 1993.

³¹ מכירות מהבנייה העירונית של משרד השיכון מצביעות על ירידה ניכרת של המכירה לציבור מספטמבר 1991, ועל גידול המלאי.

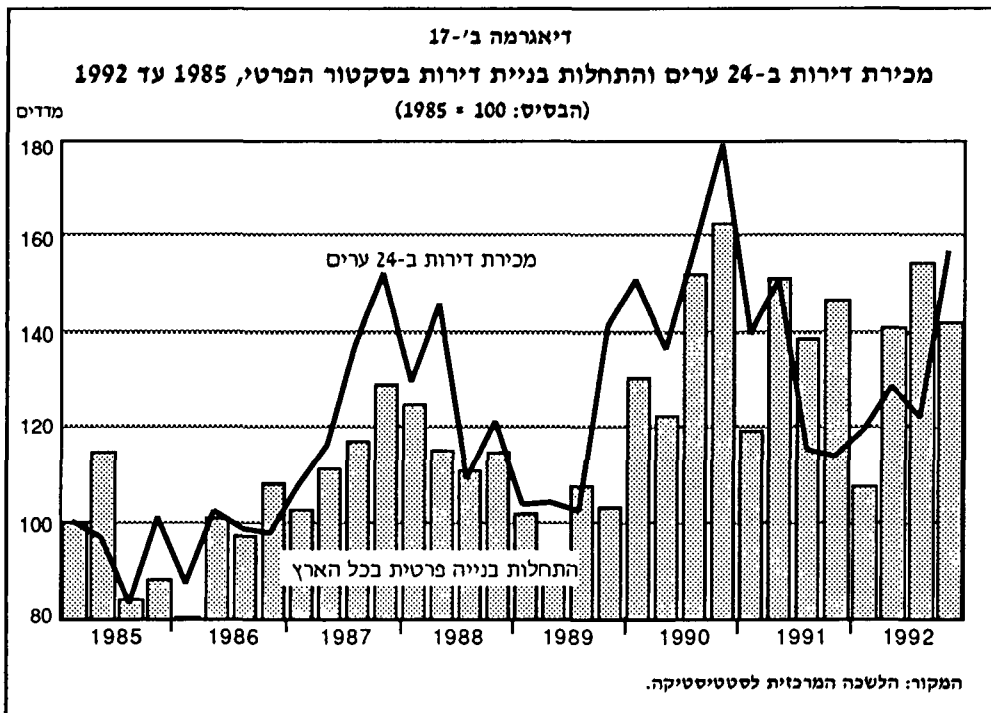
המחירים היחסיים של דירות ושיעורי הדירות הלא-מכורות, 1981 עד 1992¹

העלייה או הירידה לעומת התקופה הקודמת					
השנה	מחירי הדירות	מחירי הדירות יחסית למדר המחירים לצרכן ¹	מחירי הדירות יחסית למדר מחירי התשומה ¹	מכירת דירות ²	משקל הדירות הלא-מכורות בסך היצע הדירות שלפני גמר ²
(אחוזים)					
1981	154.5	17.6	10.7	15.5	60.9
1982	121.8	0.4	2.1	-30.8	70.4
1983	155.1	3.8	8.7	-5.3	68.0
1984	378.2	0.9	-2.1	-22.9	73.9
1985	284.0	-5.1	11.0	-12.9	75.9
1986	27.8	-13.7	-12.9	1.5	69.0
1987	16.1	-3.2	-7.6	32.9	58.0
1988	18.6	2.0	-1.2	-1.6	59.7
1989	34.7	12.1	13.6	-10.6	60.9
1990	34.4	14.7	15.5	38.1	57.9
1991	29.9	9.2	11.5	-16.7	70.7
1992	9.9	-1.8	-0.9	1.4	73.0
1990	I	7.9	4.7	7.2	53.0
	II	10.1	5.0	-9.7	54.8
	III	7.7	0.4	15.5	59.5
	IV	2.8	1.8	13.8	64.3
1991	I	5.8	3.1	-22.1	65.6
	II	16.3	10.5	8.1	66.1
	III	3.0	-4.2	-23.7	71.1
	IV	-1.6	-0.6	-0.9	79.9
1992	I	-0.1	-1.8	4.9	72.3
	II	4.7	2.2	7.6	71.8
	III	1.3	-5.2	-5.2	75.6
	IV	6.6	9.1	28.3	72.2

- (1) שיטות החישוב של מדר המחירים לצרכן ושל מדר מחירי התשומה בבנייה למגורים מבוססות על חישוב של מדדים אלו בהתאמה לתקופות הסקר, כלומר: לכל תקופת סקר חושב ממוצע מדר המחירים לאותה תקופה.
- (2) בסקטור הפרטי: עד 1982 מבוסס על 21 ערים ומ'1982 — על 24 ערים.
- ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

היצע רב של דירות וביקוש מרוסן יחסית הביאו לירידת מה במחיר היחסי של הדירות ב־1992. עם זאת, המחירים היחסיים עדיין גבוהים בכ־23 אחוזים מאשר בעשור שקדם לגל העלייה (1980 עד 1989). התחדשות עליית המחירים ברביע האחרון מפתיעה במידה מסוימת, על רקע הגידול הרב של ההיצע ועליית מספר הדירות שלא נמכרו. עליית המחירים היא, כנראה, תוצאה של העדר קשר טוב בין מיקום הביקושים למיקום ההיצע, ושל עליית שער הדולר בסוף השנה. בסוף 1992 עלה שער החליפין של הדולר עלייה תלולה, אך עקב הפיגור המקובל בדיווח על עסקאות, ואי מדידת ההצטרות על עסקאות בתהליך, השפיע רק חלק משינוי זה על מדד מחירי הדירות בסוף 1992; שאר העלייה של מחירי הדירות שיקף התעוררות מסוימת בשוק.

מדד שכר הדירה, שהמשיך ועלה השנה, ריאלית, בכ־10 אחוזים, הושפע ממיעוט יחסי של דירות להשכרה, מביקוש גובר של עולים שדחו רכישת דירה, ומגידול מספר הזכאים למענקי השתתפות בשכר דירה (במקום קבלת דירה מהבנייה הציבורית). כדי לעודד רכישת דירות, סוכם במהלך 1992, כי רכישת דירה לא תגרום להפסקת הסיוע בשכר הדירה במשך תקופת הזכאות. פחות השקל ברביע האחרון של השנה השפיע מיד על העלאת שכר הדירה, שכן מרבית העסקאות צמודות לדולר. בדרך כלל, בשלב מאוחר יותר שב שכר הדירה ומתאים את עצמו למצב השוק, שכן הסכמי השכירות מתחדשים.

סך התפוקה גדל השנה בשיעור של כ־2.6 אחוזים, מעל לרמה הגבוהה במיוחד, שאליה הגיע הענף בשנה הקודמת (לוח ב'–20). גידול התפוקה נובע מירידה של כאחוז בבנייה למגורים, ומגידול של כ־8 אחוזים בממוצע בבנייה שלא למגורים והבנייה האחרת³².

רמת הפעילות במגזר המגורים השנה היא תוצאה של התקדמות והשלמת מספר גדול של דירות (70 אלפים), בעוד שתרומתן של ההתחלות החדשות (43 אלפים) לתפוקה התמעטה בהשוואה לשנה הקודמת. במשך הבנייה הציבורית, שקוצר מאוד בשנתיים הקודמות, נצפתה התארכות מסוימת, בשל הפסקת תמריצי הממשלה ובשל האטה בהשלמת הדירות שלא נמכרו. משך הבנייה הפרטית למגורים נשאר סביב עשרים חודשים גם ב־1992.

מספרם הממוצע של המועסקים בענף המשיך לגדול, והגיע לכ־193 אלפים, וסך שעות העבודה גדל ב־22 אחוזים³³. יותר ממחצית המועסקים הם ישראלים, וכ־36 אלף מהם הצטרפו לענף לאחר 1989, וזאת נוסף על הצטרפות של כ־30 אלף עובדים מהשטחים. ב־1991 ירד חלקם של עובדי השטחים בענף, ואילו ב־1992 שב וגדל מספרם, עד לשיא שנתי של כ־85 אלפים. משקל המועסקים בענף בכלל המועסקים במשק עלה מכ־8 אחוזים לשיא של כ־11 אחוזים ב־1992, ובמחצית השנייה של השנה החלה ירידה של התעסוקה. הצמצום הצפוי של הבנייה למגורים יביא לפליטת עובדים רבים מהענף, ורק חלק מהם ייקלט בבנייה האחרת בישראל, שהתרחבה, או בבנייה הלא־יהודית בשטחים. כמו כן סביר שייפלטו עובדים מן התעשיות המספקות מוצרים לענף הבנייה ומן השירותים הנלווים.

ענף הבנייה הוא מטבעו עתיר עבודה. נוסף על כך, בשל היצע גדול של עובדי שטחים וזולים יחסית, פעל הענף במיעוט הון פסי ובטכנולוגיות פשוטות. יחס מלאי ההון לתוצר הוא נמוך מאוד בהשוואה לשאר המשק. קיצור משך הבנייה הציבורית הושג באמצעות עתירות עבודה, ולא באמצעות התייעלות ותוספת הון. ההפרעות הקשות בפעילות, והנזקים עקב הסגרים על השטחים בתחילת 1991 ובתחילת 1993 העלו את כראיות המודרניזציה של תהליכי הייצור בענף. מלאי ההון הגולמי של ציוד לבנייה עלה ב־1991 22 אחוזים, וב־1992 11 אחוזים, לאחר שנים רבות של ירידה, וחלקו מיועד לעבודות עפר, לסלילה ולתשתיות³⁴.

פריזון העבודה הנגזר ירד, כאמור, בכ־12 אחוזים, לעומת עלייה בת 22 אחוזים בשנה הקודמת. לממצא זה כמה הסברים אפשריים מצד התעסוקה ומצד התפוקה: ייחוס התפוקה לשנה מסוימת הוא אומדן, המסתמך על ההתחלות וקצב הקידום של פרויקטים; ייתכן שחלק מגידולה של התפוקה השנה נרשם כבר בשנה הקודמת. הסבר נוסף קשור לגידול חלקם של שלבי הגמר בתפוקה, שהם עתירי עבודה יחסית להתחלות. אפשר גם, שהעובדים הנוספים שגויסו לענף, מיומנותם המקצועית ופריזנם גבוהים יחסית, וכך יוצרה כמות נתונה של תפוקה בהרכב עתיר עבודה. ממוצע תלת־שנתי מצביע על עלייה בת אחוז לשנה בלבד של פריזון העבודה — שיעור נמוך בהתחשב בגידול הניכר של הבנייה, אך מתיישב עם אי גידולו של של מלאי ההון לעובד.

מחירי תפוקת הענף ומחירי הדירות עלו השנה בקצב דומה לזה של מדדי התשומות, ומכאן שרווחיות הענף לא הוסיפה לעלות השנה (לאחר עלייתה הגדולה בשנתיים הקודמות). השכר הריאלי למשרת שכיר בבנייה ירד ב־1991 בכ־13 אחוזים (לעומת ירידה של כ־3 אחוזים בלבד בשאר

³² בנייה ביטחונית ושיפוצים (לפי הערכות של בנק ישראל).

³³ הנתונים אינם כוללים עובדים זרים.

³⁴ מלאי ההון הנקי של ציוד הבנייה עלה כבר מ־1990.

שיעורי הסבסוד והמימון לזוגות צעירים, III/1989 עד 1992
(כאחוז ממחיר דירה)

ניקוד מינימלי		ניקוד מקסימלי							
מימון		סבסוד		מימון		סבסוד			
כולל הלוואות מקום רגיל		כולל הלוואות מקום רגיל		כולל הלוואות מקום רגיל		כולל הלוואות מקום רגיל			
26	26	5.1	5.1	50	50	31	31	III	1989
24	24	3.2	3.2	47	47	27	27	IV	
24	24	2.8	2.8	46	46	26	26	I	1990
21	21	2.0	2.0	41	41	22	22	II	
22	52	1.7	8.7	42	73	23	30	III	
25	56	1.9	8.0	50	81	25	31	IV	
25	56	1.9	7.9	50	81	25	31	I	1991
19	44	1.3	5.7	39	63	19	24	II	
29	52	2.1	8.5	60	83	26	33	III	
29	53	1.6	7.7	61	84	26	32	IV	
34	58	6.6	8.2	67	91	31	33	I	1992
32	55	6.4	8.0	64	87	30	31	II	
32	54	5.4	6.4	63	85	28	29	III	
31	53	4.3	4.7	62	84	26	27	IV	
23	38	2.1	5.4	45	60	24	27		1990
26	51	1.7	7.4	52	78	24	30		1991
32	55	5.7	6.8	64	87	29	30		1992

המקור: משרד השיכון ועיבודי בנק ישראל.

המשק). ירידת השכר ב־1991 קשורה, כפי הנראה, בגידול היצע העוברים, בקליטת כוח עבודה פחות מיומן, בהפסדי שכר בתקופת מלחמת המפרץ ובעליית משקלם של עובדי השטחים (ששכרם נמוך משכר הישראלים) במדד השכר, עם אכיפת חובת הרישום בלשכות והתרחבות הריווח. השנה, למרות גידול נוסף של מספר המועסקים החדשים, עלה השכר ריאלי ב־9 אחוזים. סביר שלכך חברו מספר סיבות: העבודה בשלבי הגמר היא מקצועית יותר, ולכן השכר גבוה יותר; הקבלנים השתדלו לסיים את הבנייה במהירות, כדי ליהנות מהמענקים, ולכן גדל בכ־3 אחוזים מספרן של שעות העבודה למועסק בענף — מה שמעלה את השכר למשרת שכיר.

שיעורי הסבסוד והמימון לעולים, III/1989 עד 1992
(כאחוז ממחיר דירה)

מימון		סבסוד			
רגיל	כולל הלוואות מקום	רגיל	כולל הלוואות מקום		
58	58	36	36	III	1989
54	54	31	31	IV	
53	53	30	30	I	1990
47	47	25	25	II	
45	76	24	31	III	
47	79	24	30	IV	
47	79	24	30	I	1991
37	61	18	23	II	
35	58	18	24	III	
35	59	17	23	IV	
35	71	19	21	I	1992
33	68	18	20	II	
33	66	17	18	III	
32	65	16	16	IV	
48	63	26	29		1990
38	64	19	25		1991
33	68	18	19		1992

ה מקור : משרד השיכון ועיבודי בנק ישראל.

הקרקע היא רכיב חשוב במחירי הדירות. שחרור מסיבי של קרקעות מדינה ומחירים מופחתים לקבלנים היו אמורים להשפיע על מחירי הדירות ועל מחירי הקרקע הפרטית. לפי בדיקות מחיריהן של דירות שנבנו על קרקעות מוזלות, שסיפק מינהל מקרקעי ישראל, לא היו נמוכים מאלה של הדירות שנבנו על קרקע שלא הוזלה, שכן גורם הביקוש היה הדומיננטי בקביעת המחיר והקבלנים זכו ברנטה.

הגידול המואץ של הבנייה חייב גידול רב של המימון בענף. נתוני המוסדות הבנקאיים והבנקים למשכנתאות מצביעים על העמקת המימון לקבלנים — כנראה בעקבות גידול המלאי של דירות בלתי מכורות; האשראי המצטבר גדל ריאלית בשנים 1988 עד 1991, הרבה מעבר לגידול התפוקה.

ב־1992 נמצאה ירידה בת 17 אחוזים של המימון³⁵ — אולי עקב מימוש התחייבויות רכישה ועקב ניצול הגיאות בבורסה להנפקת מניות.

ד. התחבורה והתקשורת

תוצר ענף התחבורה והתקשורת³⁶ גדל ב־1992 בכ־10 אחוזים — לעומת 6 אחוזים ב־1991 ו־4 אחוזים בממוצע בשנים 1986 עד 1990 — ופריין העבודה תרם כשליש מהגידול (לוח ב'–26). הצמיחה מבטאת בעיקר את הגידול המואץ בתקשורת ובספנות והנמלים ואת ההתאוששות בתחבורה האווירית. עליית מחירי התחבורה והתקשורת³⁷ היתה השנה איטית ב־5 אחוזים מעליית מדר המחירים לצרכן, תוך התייקרות מתונה במיוחד בתקשורת, ותרמה לכך נקיבתם של חלק מהתעריי פים בדולרים. השכר לשעת עבודה בענף עלה השנה, חרף רמתו ההתחלתית הגבוהה, בשיעור של 2 אחוזים מעבר לעלייתו במשק. המחסור החמור בכבישים החרף השנה, הצפיפות בהם הוסיפה וגדלה, וגבתה מחיר כבד; אף על פי כן גדלה ההשקעה בכבישים ב־7 אחוזים בלבד, ועד שתושלם הסלילה הרבה, המתוכננת עתה, צפוי גידול נוסף של הצפיפות, ורמת השירות תידרדר עוד יותר. כמו כן לא נעשה די הצורך לעידוד הנסיעה בתחבורה הציבורית, החיונית למניעת החמרתו של הלחץ על הכבישים, ולא ננקטו הצעדים, לרבות אמצעים תחיקתיים ומינהליים, שיאפשרו את האצת הסלילה. הפעילות בענף הוחשה, חרף האטה מסוימת של גידול הביקושים במשק, עם התמעטות השפעת העלייה והאטה גידול הבנייה; זאת מפני הגידול המרשים של התיירות לישראל, שהגדיל בעיקר את תפוקת התעופה, אך תרם גם לנסיעות היבשתיות, ומפני הגידול הנמשך של הביקוש לתקשורת, תוך שיפור היצעה.

ההשקעה בתחבורה ובתקשורת גדלה השנה ב־16 אחוזים בלבד, לאחר עלייה תלולה בשנתיים הקודמות, שהצטברה ל־91 אחוזים. ההשקעה בתקשורת נותרה גבוהה, למרות האטה גידולה, וההאטה בתחבורה היתה חריפה הרבה יותר (לוח ב'–27); לפיכך עלה משקלה של ההשקעה בתקשורת בכלל המקורות העומדים לרשות המשק, ועבר את השיעור הגבוה של ראשית שנות השבעים, בעור שמשקל ההשקעה בתחבורה נותר רחוק מאוד מזה (דיאגרמה ב'–18). חומרה מיוחדת נודעת לשיעורו המועט של גידול ההשקעה בכבישים — למרות הצורך להגדיל את הון הכבישים בדחיפות, שכן פיגור עצום בהשקעות, על רקע גידול השימוש בהם, הביא לצפיפות הקשה. הצפיפות, שהיתה חמורה מאוד אשתקד, גדלה השנה ב־2 עד 6 אחוזים נוספים, גידול הגובה את מחירו הכבד. ההוצאות לתחזוקת כבישים גדלו השנה, ובכך נכלם תהליך ממושך של הזנחה. התחרות בענף, החיונית לשיפור יעילותו, לא קודמה השנה די הצורך, חרף המלצותיהן של ועדות מקצועיות; בתחום התחבורה הציבורית לא נעשה דבר, ובתחום התקשורת נעשה מעט מדי.

³⁵ לא כולל מימון מחברות ביטוח וקופות גמל.

³⁶ גידולו של תוצר הענף נאמד על פי הגידול המשוקלל של תוצר ענפי המשנה. זה נאמד על פי הגידול הריאלי של התפוקה (כלומר הפדיון), ובהעדר נתון כזה לגבי משאיות, מוניות, קווי דלק וגז ואחר, נגזר תוצרם מהביקושים על פי מקדמי תשומה־תפוקה. גם המשקלות לשקלול תוצר ענפי המשנה נלקחו מלוחות תשומה־תפוקה. גידולה של תפוקת המשאיות בשלוש השנים האחרונות חושב על פי משקלות שגלקחו מסקר משאיות 1990, כתחליף מעורכן ללוחות תשומה־תפוקה.

³⁷ מדרי המחירים בסעיף זה הם של מחירי התפוקה.

לוּחַ ב' - 26

התפתחות התפוקה הריאלית, המזרים, התוצר וגורמי הייצור בתחבורה ובתקשורת, 1986 עד 1992
(אחוזים)

השינוי השנתי							אומדן משקל הענף		
במחירים היחסיים ^א			בתפוקה הריאלית			ב־1991			
-1986			-1986			בתוצר הלאומי ¹			
1992	1991	1990	1992	1991	1990	1990	בפדיון		
-3.4	-5.2	1.4	8.9	8.8	5.0	1.0	32.0	46.5	התחבורה היבשתית
-0.5	1.4	7.9	11.2	-0.8	-3.1	-6.7	8.1	10.9	אוטובוסים
-1.1	-0.8	4.6	9.2	4.4	4.1	2.8	3.1	4.6	מוניות ¹
-4.5	-7.1	-0.9	8.0	11.3	9.9	4.5	20.1	28.8	משאיות ^{6,1}
-15.7	-1.1	-3.0	7.0	9.4	14.6	2.3	0.7	1.3	רכבת
			7.1	7.5	7.2	4.2	0.0	1.0	קווי דלק וגז ¹
-3.5	-4.8	-8.6	10.5	7.1	11.6	6.0	21.2	15.3	ספנות ונמלים
-4.1	-5.7	-9.9	10.0	4.7	9.9	5.4	15.8	10.2	ספנות
-1.9	-1.5	-3.8	12.0	15.4	18.1	8.7	5.4	5.1	נמלים
-4.5	3.3	-5.1	9.3	-0.5	0.7	4.6	16.0	13.5	התעופה ושרות התעופה
-4.6	4.4	-5.2	7.5	0.9	0.1	4.4	14.3	10.0	חברות התעופה
-7.2	-0.5	-4.8	23.7	-13.2	6.4	6.7	1.8	3.5	שרות התעופה
-6.7	1.9	-1.5	11.8	9.8	8.3	10.3	14.8	12.2	תקשורת
			8.6	4.4	2.8	1.7	15.9	12.5	אחר ²
-4.6	-2.5	-2.6	9.7	7.2	6.2	5.0	100.0		סך כל התפוקה במחירי שוק
									סך כל התוצר הגולמי
			9.8	6.0	6.2	4.0		100.0	במחירי 1982/83
			15.8	39.9	36.3	12.6			ההשקעה הגולמית ³
			5.2	2.5	1.0	2.2			מלאי ההון בתחילת השנה
			5.9	2.1	1.3	1.8			המועסקים ⁸
			6.4	0.6	4.7	0.9			תשומת עבודה ⁸
			3.2	5.4	1.5	3.1			פדיון העבודה ⁷
			3.9	4.7	2.9	2.6			הפדיון הכולל ⁵

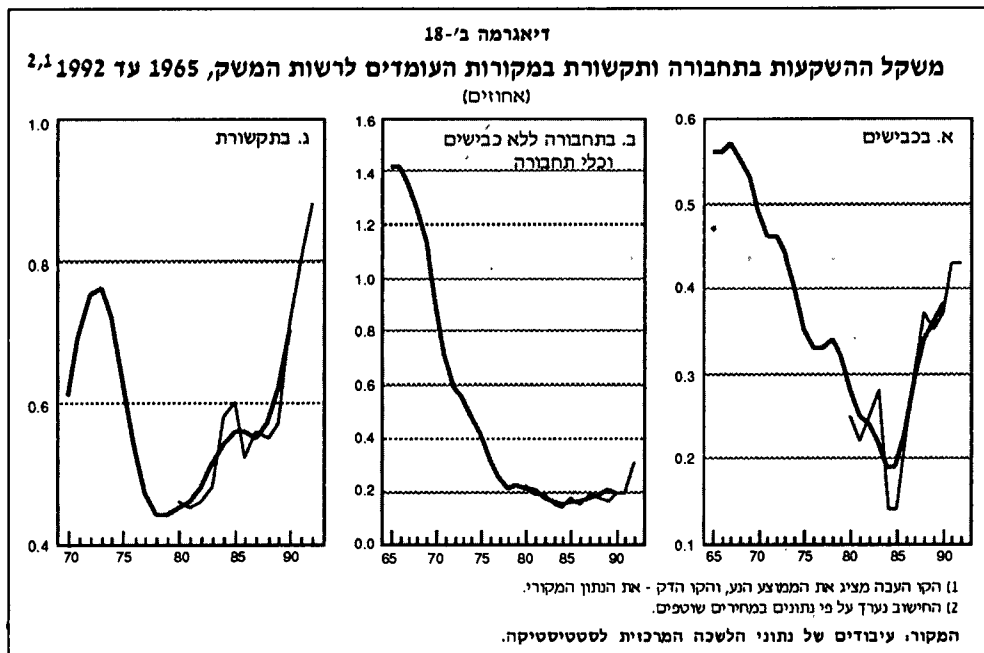
- (1) אומדן התפוקה נערך על פי לוחות תשומה-תפוקה. אומדן המחירים חושב על פי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
 - (2) כולל אחסנה וקירור, מגרשי ניידה, סוכני נסיעות, עמילי מכס, מסופים ושירותי תחבורה לנמ"א. האומדנים מבוססים על מערכת תשומה-תפוקה.
 - (3) ההשקעה בחומש זה לעומת החומש הקודם, גידול במונחים שנתיים. ההשקעה כל שנה לעומת קודמתה, בתוך החומש, גדלה בכאחוז לשנה, בממוצע.
 - (4) יחסית למדד המחירים לצרכן.
 - (5) אומדן הפריזון מוטה, מאחר שהכבישים, המהווים חלק נכבד בהון, משמשים גם לנסיעות פרטיות.
 - (6) אומדן הגידול בתפוקה ל-1990 עד 1992 — על פי סקר משאיות 1990.
 - (7) תוצר לתשומת עבודה.
 - (8) הנתונים לתקשורת מתייחסים ל"בזק" ולרשות הדאר בלבד.
- ה מ ק ו ר :** הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ב' - 27

ההשקעה בתחבורה ובתקשורת, 1986 עד 1992

השינוי השנתי הריאלי הממוצע			הרכב ההשקעה ב־1992		
1992	1991	1986- 1990 ³	השיעור בסך הכול	בכמויות	
(אחוזים)			(אחוזים)	(מיליוני ש"ח)	
7	25	26	13	1,009	(1) הכבישים
12	53	12	53	4,239	(2) סך כל כלי התחבורה
9	92	15	27	2,162	מזה: משאיות ¹
61	24	7	9	714	(3) תחבורה אחרת ²
113	186	..	4	317	מזה: רכבות
15	45	14	74	5,961	(4) א. תחבורה (1) + (2) + (3)
18	27	10	26	2,059	(5) ב. תקשורת
16	40	13	100	8,021	(6) ג. תחבורה ותקשורת (4) + (5)

- (1) לרבות מכוניות מסחריות.
 - (2) כולל רכבת, נמלים ותעופה, אחסנה, מסופים, מגרשי חניה ולנמ"א.
 - (3) חומש לעומת חומש קודם.
- ה מקור: עיבוד נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

תפוקת האוטובוסים עלתה השנה עלייה תלולה בשיעור 11 אחוזים — כתוצאה מגידול בן 5 אחוזים בקווים הקבועים ו-24 אחוזים בנסיעות המיוחדות והטיולים (לוח ב'-נ'-14). הגידול נבע כולו מעליית התפוקה לעובר, בעוד שתשומת העבודה ירדה מעט. מחירי הנסיעה עלו השנה ב-11 אחוזים; ההתייברות התמקדו בנסיעות בקווים הקבועים (16 אחוזים), עם ההפחתה ההדרגתית של הסובסידיה, והתייקרה במיוחד הנסיעה בקווים העירוניים. עם זאת יש לנסיעה בתחבורה הציבורית יתרונות לעומת הנסיעה ברכב פרטי — יתרונות מס גדולים ויתרונות לגודל, שאינם מתבטאים בסובסידיה הגלוייה.

עיקר הגידול הרב של הנסיעות בקווים הקבועים נבע אמנם מהתאוששות הנסיעות מירידתן הזמנית בראשית 1991, בזמן מלחמת המפרץ — אך ניכרת התמתנות של הירידה בהשוואה למגמת הזמן הארוך. זאת עקב השפעת העולים, הנוקדים יותר מן הוותיקים לתחבורה ציבורית, אף שנראה כי רבים מהם קנו השנה כלי רכב פרטיים. העלייה התלולה, שנרשמה השנה בנסיעות המיוחדות וטיולים, נבעה מהגידול העצום של התיירות. (ראה פרק ו').

המלצות "דוח הירש" לתיקון ליקויי היעילות בתחבורה הציבורית³⁸, באמצעות שינוי מערכת ההסדרים התפעוליים והכספיים בין הממשלה למפעילים, אגב הכנסת רכיב של תחרות, לא יושמו, ואין כל כוונה ליישמן, חרף הצפיפות הקשה בדרכים. מעבר לנזק הישיר שהדבר גורם, במנעו את הגברת היעילות בפעילות התחבורה הציבורית, יש לכך השלכות על הפעילות המשקית כולה; תחבורה ציבורית יעילה פחות מגבירה את הצפיפות של כלי רכב פרטיים בכבישים, ובכך נפגעת פעולתם של ענפי המשק וכן פעילות הפנאי. הדבר חמור במיוחד בהתחשב בצפיפות המפליגה בכבישים שלנו; בגללה חשוב להגביר את כוח המשיכה של התחבורה הציבורית, שתקל על הצפיפות באמצעות צמצום ההסטה אל הנסיעות במכוניות פרטיות.

המגמה של הסתת נסיעות לרכב פרטי, תוך גידול נמשך של המינוע, קשורה בעליית רמת החיים. השימוש במכוניות פרטיות אינו נכלל בתפוקת הענף, אך להתפתחותו יש קשרי גומלין הדוקים עם תפוקת האוטובוסים והמוניות. אספקת מכוניות לשוק המקומי גדלה השנה במהירות, ורמת המינוע הפרטי גדלה ב-6 אחוזים, והגיעה ל-177 מכוניות לאלף תושב. גידול המינוע לא חרג השנה מהצפוי על פי התפתחותו בעשרים השנים שלפני גל העלייה, ורמת המינוע אצלנו נותרה נמוכה בהרבה מהמקובל בעולם המערבי.

במהלך השנה הונפקו רק כ-50 רישיונות למונית, ובכך גדל מספר המוניות ב-0.6 אחוזים, הרכה מתחת לגידול תפוקתן (כפי שעולה מלוחות תשומת תפוקה). המחסור במוניות משתקף בפער העצום שבין האגרה לבין מחיר הרשיון למונית בשוק החופשי.

הולכת הנוסעים ברכבות גדלה השנה מעט מאוד, ב-3 אחוזים בלבד, למרות הגורש הגובר בכבישים והשיפורים בציוד הרכבת. הגידול הרב של ההשקעה ברכבות בשנתיים האחרונות, לאחר שנים רבות של הונחה, טרם הבשיל, והרכבת ממשיכה להוליך רק חלק זעיר מהנוסעים.

השנה הואט גידול תפוקת המשאיות לכ-8 אחוזים, לעומת 11 אחוזים אשתקד³⁹. ההאטה נבעה מהתמתנות של גידול הבנייה, לאחר גידולה החריג אשתקד, אך למיתון ירידתה של התפוקה פעל

³⁸ מסקנות הצוות הבינמשרדי לבחינת ענף התחבורה הציבורית בישראל, מארס 1991.

³⁹ האומדן נערך לפי משקל ההובלות השונות בפדיון המשאיות, על פי סקר משאיות 1990 של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (1991). כפול הגידול בהובלות, כפי שנאמדות על ידי הגידול בייצור וביבוא.

ההובלות האחרות, עם גידול הפעילות האחרת במשק — מוצרים כימיים, פלסטיקה, גידולים חקלאיים וכלי רכב, שיבואם גדל. ההתייקרות הממוצעת של ההובלות, כ־8 אחוזים, נפלה ב־5 אחוזים מעליית מדר המחירים לצרכן, לאחר שבשנים קודמות היתה נמוכה עוד יותר⁴⁰. ירידת המחיר היחסי של שירותי המשאיות משקפת את ירידת העלויות ואת התגברות התחרות, הקשורה גם בעודף הקיבולת. תוך כך הואט השנה במידה רבה גידול ההשקעה במשאיות ל־9 אחוזים (לוח ב'–27). הובלת המטענים ברכבות גדלה אמנם ב־16 אחוזים השנה, אך חלקה בהובלת המשאות זעום.

(3) הובלה בינלאומית

בספנות הישראלית הוחש מעט הגידול בהובלת המטענים, ל־10 אחוזים, למרות ההאטה הנמשכת בספנות העולמית, ומחירי ההובלה עלו ב־7 אחוזים — הוזלה של 2 אחוזים במונחים דולריים⁴¹; מהוזלה זו, שהתמקדה בעיקר בהובלה בצובר, סבלה גם הספנות העולמית, עם האטת הפעילות הכלכלית בעולם, והדבר התבטא בירידת הרווחיות. הצי שבבעלות ישראלית כמעט לא השתנה מבחינת המעמס, אך חלק מהספינות הוחלפו בחדשות יותר.

הגידול בהובלת מטענים נבע מגידול חד בהובלת מטענים בין נמלים זרים, בעוד שהובלת מטענים הקשורים בנמלי הארץ פחתה (לוח ב'–נ'–15). ירידת התפוקה של הובלת המטענים בספנות הישראלית בנמלי הארץ, בשיעור של 3 אחוזים (המורכב מירידה של מטעני היצוא ומגידול מתון של מטעני היבוא), סתרה את המתבקש על פי התפתחות המאזן המסחרי (גידול בן 11–12 אחוזים), או על פי שינוע המטענים בנמלים (גידול של 16 אחוזים). זאת מפני ההסטה הנמשכת של הובלת מטעני הצובר (בעיקר גרעינים) לחברות זרות. השנה ירדה תפוקתו של נמל אילת, אך חשוב שלא לתמוך בו על ידי כפיית הובלה ורכו, תוך פגיעה במנגנון השוק.

תפוקת התעופה ונמלי התעופה גדלה השנה בכ־9 אחוזים לעומת התפוקה ב־1990 וב־1991, עם הגידול העצום של התיירות לארץ, שהיה גבוה בהרבה מן הגידול בענף הנוסעים בעולם, הנתון עדיין במשבר. גידול התפוקה, המבטא גם גידול של התפוסה, נבע מעלייה ניכרת של התפוקה למועסק, אך זו פיגרה מאוד אחר גידולן של הוצאות השכר הריאליות לעובד.

תפוקת הטסת הנוסעים גדלה השנה בכ־11 אחוזים (לוח ב'–נ'–16), ובכך עברה את הרמה בשנים 1990 ו־1991, לפני מלחמת המפרץ. מקורו של גידול זה בעלייה תלולה, 57 אחוזים, של כניסות התיירים לארץ בדרך האוויר, ולעלייה בת 7 אחוזים של מספר התושבים היוצאים, תוך גידול מסוים של משקל הטסים בטיסות שכר; זאת חרף ירידה מסוימת של משקל החברות הישראליות בהטסת נוסעים לישראל וממנה, עם התעצמות התחרות בענף, השרוי במיתון. משקלן של החברות הישראליות בהטסת הנוסעים (4.5 מיליונים כסך הכול) ירד מ־52.9 אחוזים ב־1990 ל־49.9 אחוזים ב־1992, ירידה ששיעורה 6 אחוזים. התפוקה של הטסת המטענים ירדה השנה עם ירידת היצוא החקלאי; לירידה הנמדדת תרמה גם עלייה ארעית של הובלת מטענים בחברות הישראליות בראשית 1991, בתקופת מלחמת המפרץ. תפוקת נמלי התעופה עלתה השנה עלייה תלולה, 24 אחוזים, עם גידול מספר הנוסעים ב־35 אחוזים והרחבת שטחי המסחר בנמל לוד.

התחרות בתעופה בישראל עדיין מוגבלת, והמחירים בקווים הסדירים השונים נקבעים באורח דו־צדדי, בין "אלי־על" לבין המפעיל הלאומי שמולה בחו"ל. (המחיר לטיסה שמקורה בישראל אינו זהה בהכרח למחיר טיסה שמקורה בחו"ל). פגיעה נוספת ביעילות השוק נעוצה בתקנה האוסרת על סוכני

⁴⁰ אומדן ההתייקרויות נערך על פי התייקרות ההובלה השכורה בחקלאות, בבנייה ובסלילה, שמודדת הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

⁴¹ המחירים הם של פריון לטון, והם משקפים גם שינויים בקווים ובסל הסחורות המובלות.

הנסיעות בארץ להתחרות זה בזה על ידי מתן הנחות ללקוח. עם זאת עקפו חברות התעופה את התקנה, במידה מסוימת, באמצעות מתן הטבות שונות.

(4) התקשורת⁴²

תפוקת התקשורת גדלה ב־1992 ב־12 אחוזים, ובכך הוחשה לעומת הגידול בשנים הקודמות (לוח ב'–נ'–17). הגידול הוא תרומת פריז העבודה, שכן מספר המועסקים כמעט לא גדל (לוח ב'–נ'–18). התרומה הנמשכת של פריז העבודה מוסברת בנקודת המוצא של יעילות נמוכה, ובעיקר בתהליך של שכלול מהיר ביותר בציוד התקשורת: ההון אצלנו הוא מודרני יחסית — כי בתקופה שבה סיפקה המדינה את שירותי הבזק ישירות נצבר חסר עצום בהון, ומאז רבות ההשקעות החדשות. בענף, שבו ההון משתכלל במהירות כה רבה, יש לדבר משמעות מכרעת. השנה התייקרו מחירי התקשורת ב־4.6 אחוזים בלבד; שירותי הטלפון — חלק הארי של הענף — התייקרו ב־3 אחוזים בלבד, על פי דרישת הממשלה, ואילו שירותי הדואר התייקרו מאוד, ב־19 אחוזים. (כל זאת בהשוואה לעלייה ממוצעת בת 11.9 אחוזים של מדר המחירים לצרכן). ב־1992 הענף כמעט לא נפתח לתחרות בחברת "בזק". התחרות בתחום התקשורת היא שולית בלבד, ועדיין יש חשש כי התמחר לצרכן של סוגי השיחות השונים מעוות. השנה נכלמה העלייה המהירה של השכר לשכיר בתקשורת, עלייה שהיתה, במשך שנים, מעל ומעבר לשכר במשק, ומה גם שהשכר היחסי ההתחלתי היה גבוה. השכר הגבוה הוא תוצאת השילוב של המונופול בענף ואיגוד מקצועי חזק.

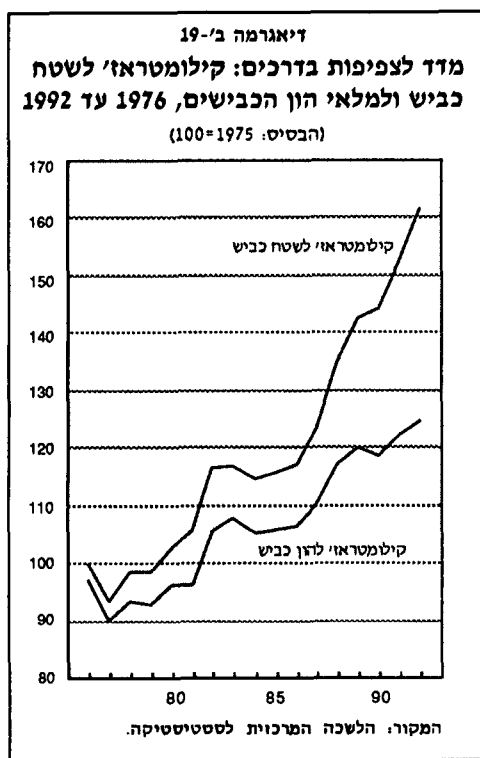
הגידול בתפוקת הענף בנוי, כמו בשנים האחרונות, מגידול איטי של שירותי הדואר והמברקה, וגידול מהיר של שירותי הטלפונים. השנה היו שיעורי הגידול היחסיים של השיחות מנוגדים למגמה: מספר השיחות הבינלאומיות גדל מעט, ב־7.5 אחוזים, בעוד שמספר השיחות בתוך הארץ גדל ב־12 אחוזים, התפתחות המתקנת את השינויים שהיו אשתקד, בעת מלחמת המפרץ. הגבלת זמן השיחות המקומיות במרכזיות הדיגיטליות והנהגת שיחה ממתונה תרמו אף הן לגידול מספר פעימות המונה, וכן גם השימוש המתרחב בפקסימיליות ובמשיבונים.

מבנה ענף התקשורת משתנה במדינות המערב, וגם אצלנו נברקת האפשרות להגביר את התחרות בענף, התפתחות המתאפשרת הודות לשינויים הטכנולוגיים. התחרות חשובה ביותר, משום יכולתה לשנות עד מאוד את הפעילות בענף התקשורת — לגוון את השירותים הניתנים בו, ולהוזיל אותם, תוך מניעת סכסוד צולב וניצול הפיתוח הטכנולוגי המהפכני בענף — עם התאמת דרכי פעילותו לתמורות בעולם. לכל אלה תשואה גבוהה, גם באמצעות ההשלכות על ענפי המשק האחרים, משום היתרונות החיצוניים הגלומים בענף תשתית זה, וביכולתו לתרום לפיתוח הפעילות במשק. בעקבות דוח "ועדת בועז"⁴³, ומתוך מגמה להגביר את התחרות בענף, שונה ביולי 1992 הרשיון הכללי של "בזק". "ועדת מעוז"⁴⁴ בחנה רשיון כללי זה, ומסקנותיה — ביניהן המסקנה שהרשיון הכללי החדש תקף, ועל פיו פתוחים חלקים מהענף לתחרות — טרם יושמו. העניין קודם משהו בחוק ההסדרים במשק מסוף 1992, שכרסם במונופול של "בזק" בהסמיכו את הממשלה לתת גם לאחרים רשיון להפעלת טלפון תאי ושיחות בינלאומיות. "ועדת מעוז" קבעה כי יש יסוד סביר להניח שהתנהגות "בזק" גורמת למיגור התחרות בענף, תוך ניצול מעמדה המונופוליסטי בתחום התשתית (שם סעיף 1.1.2) — מסקנה חמורה, שצריכה להתבטא ברישוי הענף ובפיקוח עליו.

⁴² החברות הנכללות בענף התקשורת הן "בזק" ורשות הדואר; אין כוללים בו חברות תקשורת אחרות, שפעילותן — אשר גדלה מאוד, ככל הנראה — נכללת בתפוקת השירותים.

⁴³ דין וחשבון הוועדה לבחינה ולשינוי מבנה ענף התקשורת, אפריל 1991.

⁴⁴ דין וחשבון הוועדה לבחינת הרשיון הכללי של "בזק" ומסמך המדיניות, ספטמבר 1992.

לגבי הסדרת הפעילות בתקשורת נציין, כי בניגוד להמלצות שנתקבלו — לא נקבע תשלום ריאלי עבור התדרים, למרות המחסור בהם, לא הוקמו חברות אחיות (או בנות) ל"בזק", שיאפשרו בסיס שוויוני לתחרות שלה עם חברות אחרות, וכי הלקוח חייב לקנות טלפון ראשון מ"בזק", ולשלם עבורו דמי החזקה שוטפים. כנגד זאת נפתחו תחרימים מסוימים לתחרות, אך רק באופן חלקי ומבוזר, ועתה נערכים לתחרות מוגבלת בשיחות הבין-לאומיות ובטלפון התאי; כן גדל מספר החברות שקיבלו רישוי למתן שירותי בזק מסוימים באמצעות תשתית "בזק".

ב-1993 החליטה הממשלה להמשיך בהקטנת חלקה בבעלות על "בזק" על ידי הנפקה בכורסה. הדבר אינו רצוי בשלב זה; לפני ההפרטה חשוב להסדיר את הרשיון הכללי של "בזק", את התחרות בענף, את הפיקוח על חלקיו הפועלים בתחרות מוגבלת ואת מדיניות התעריפים בהם. אם תימכר "בזק" לפני ההסדרה, לציבור או למשקיע אסטרטגי, המעוניינים בהשארת המבנה

הנוכחי של התקשורת, יתחזקו הלחצים המכבירים על ביצוע רפורמות, שמטרתן להגביר את התחרות בענף התקשורת.

(5) תשתית הכבישים

השנה הוסיף והחמיר המצב שהתרענו עליו בעבר — למשל ברוח בנק ישראל לשנת 1991; שם נדונים גם נזקיו של מיעוט ההשקעה בתשתית התחבורה היבשתית. הצפיפות הקשה בכבישים הולכת וגוברת, תוצאת מיעוט ההשקעה בכבישים כמשך שנים ארוכות, וגובה מחיר כביש; שורר מחסור בפרויקטים שעברו את הליכי התכנון והאישור, שיאפשרו את הגדלת ההשקעה; יש פיגור בחקיקת חוקים, שיקצרו הליכים של תכנון דרכים (שלא על חשבון איכות התכנון) ויסדירו את הסלילה של כביש מספר 6 ("חוצה ישראל"); תכנון מערכות התנועה היבשתית לוקה בהעדר תיאום בין הגורמים השונים.

הצפיפות הקשה בכבישים החמירה השנה מאוד, ועמה הנזקים הכבדים למשק. אין בידנו נתונים על התפתחותה של מהירות התנועה בשעות שיא התנועה, ואנו משתמשים בהתפתחות הצפיפות הממוצעת בכבישים⁴⁵ וביחס שבין הקילומטראז' לבין מלאי הון הכבישים, כמוודד שלה. הקילומטראז' של כלי הרכב גדל ב-8 אחוזים, בעוד שמלאי ההון גדל ב-5.2 אחוזים, ושטח הכבישים — בכ-1.2 אחוזים ובלכד. הצפיפות הממוצעת גדלה, על פי מודדים אלה, בכ-2 עד 6 אחוזים נוספים (דיאגרמה ב'-19 ולוח ב'-נ'-20). יצוין, כי השלכותיה של הצפיפות על התעבורה גדולה מן המשתמע לכאורה מהנתונים: ככל שגוברת הצפיפות, הולכת וגדלה תרומתה של תוספת צפיפות נתונה להחמרת מצב התעבורה ("השפעה מעריכית"), וגדלה העלות של הקלתה.

⁴⁵ על אופיו של מדד זה ומגבלותיו — ראה בנק ישראל, רוח לשנת 1991, עמ' 69.

לשם הקלת הצפיפות יש להגדיל את ההשקעה גידול חד⁴⁶. על אף הצורך הדוחק בהגדלה תלולה של ההשקעה בכבישים היא גדלה השנה כ־7 אחוזים בלבד, במונחים ריאליים, לאחר גידול של 25 אחוזים אשתקד, והסתכמה בכמיליארד ש"ח (לוח ב'–27). מכאן שהמאמץ היחסי בהשקעה בכבישים פחת עוד יותר, כפי שמתבטא במשקלה בכלל השימושים שלרשות המשק, והוא נמוך לאין שיעור מאשר בשנים 1965 עד 1975 (דיאגרמה ב'–19). בשנתיים האחרונות הוגדלה במידה רבה ההשקעה במערך הרכבות, אך השקעה זו טרם הבשילה, ואין היא מתבטאת עדיין בהולכת נוסעים.

בשל הצורך לפתח את הכבישים בדחיפות, קשה פגיעתו של העיכוב בחקיקת החוקים — חוק שיקצר את הליכי האישור של תכנון דרכים, הליכים הנמשכים שנים רבות, וחוק שיאפשר את סלילת כביש מספר 6: להערכת מע"ץ, עוכבה סלילתו של כביש זה עד כה בשנה שלמה, לעומת התכנון. השנה גדלה במידה ניכרת ההוצאה לתחזוקת הכבישים הבינעירוניים והעורקיים; אלה נשחקו מאוד במשך שנים רבות, שבהן הוקצב לתחזוקה מעט מדי, ולא נאכפה מגבלת העומס המרכי המותר בהובלת מטענים. מע"ץ הוציאה ב־1992 על תחזוקה כ־270 מיליוני שקלים, בעוד שהסכום הנדרש לשם הבאת מערכת הכבישים לסטנדרטים אירופיים הוא, להערכתם, כ־2 מיליארדי שקלים.

ה. השירותים העסקיים

ענף השירותים העסקיים, המקיף כיום כ־45 אחוזים מהתוצר העסקי, מכיל מיגוון רחב של פעילויות כלכליות: מסחר, שירותים פיננסיים, שירותי אוכל והארוחה, שירותים עסקיים ומשפטיים, שירותי חינוך ובריאות עסקיים ושירותים אישיים. החל בשירותים מקצועיים עתירי הון אנושי, כפיתוח תוכנה וייעוץ הנדסי ומשפטי, וכלה בשירותים אישיים בלתי מקצועיים כעזרה בבית — בהם שירותים עתירי הון פיסי, כשירותי בריאות, וכאלה שאינם נזקקים כלל להון כזה. מקובל כי לכולם מכנה משותף אחד: אין הם מייצרים סחורות, אלא תוצרת בלתי מוחשית. בדרך כלל נצרכים שירותים אלו בנקודת הייצור, וברוב המקרים אינם ניתנים להעברה. חלק ניכר מהפעילות בענף מתבצע ביחידות עסקיות קטנות יחסית ולא במתכונת של ייצור בהיקף גדול, על כל יתרונותיו. בולט הקושי הרב הכרוך במדידה הכמותית של פעילות זו, והמאפיינים שהוזכרו מסבירים את המהימנות הסטטיסטית הנמוכה של אומדני התפוקה והתוצר בענף. הנתונים והידע בתחום זה אינם מספיקים אפוא לניתוח מלא ומעמיק של ההתפתחויות⁴⁷. אף על פי כן מן הראוי לרכז את המידע המפורז שהועמד לרשותנו, ולהציג בעזרתו תמונה מלאה עד כמה שניתן של המבנה וההתפתחות בענף כולו ובענפי המשנה העיקריים.

הבסיס ללוחות ולניתוח רלהלן הוא מערכת מפורטת של נתונים לשנת 1988 מסקר המסחר והשירותים של הלמ"ס ומידע משלים מהסטטיסטיקה של ענפי המשק (מנתוני מס ערך מוסף)⁴⁸. כרקע לשינויים בשנים האחרונות חשוב לבדוק את מקומו של הענף בתהליך הצמיחה בטווח הארוך יחסית. חלקם של השירותים העסקיים בתוצר העסקי של המשק במחירים שוטפים גדל במשך שלושים השנים האחרונות מכ־31 לכ־45 אחוזים. לעומת זאת משקלם במחירים קבועים כמעט לא השתנה בשנים

⁴⁶ צורכי ההשקעה לשנים הקרובות נאמדים, בכ־1.8 מיליארדי ש"ח לשנה, במחירי 1992 — לקליטת העלייה ולסגירת פיגורים בהשקעה.

⁴⁷ מצב דומה שרר במדינות מפותחות רבות בעולם: ראה, למשל, S. Kuznets, Modern Economic Growth (1967). בניתוח שלנו הענף אינו כולל את השירותים שנותן הסקטור הציבורי. לעומת זאת נכללים כל השירותים הציבוריים בנתוני הענף במדינות אחרות.

⁴⁸ סדרה חדשה שפותחה בלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. נתוני עזר נוספים נלקחו מסקרי כוח אדם ומסקרי בתי הארוחה, אף הם של הלמ"ס. הנתונים על המוסדות הפיננסיים נתקבלו ממחלקת הפיקוח על הבנקים בבנק ישראל.

משקל התוצר וגורמי הייצור של השירותים בסקטור העסקי בישראל, 1960 עד 1992
(אחוזים)

1992-1990	1982-1980	1972-1970	1962-1960	בתוצר (ערך מוסף)
45	42	30	31	א. במחירים שוטפים
32	31	29	34	ב. במחירים קבועים ¹
41	35	32	32	בתשומת העבודה
11	10	9	6	בהון ²

(1) לפי התחלקות התוצר לענפים באמצע שנות השבעים על סמך נתוני החשבונאות הלאומית.

(2) מחירים קבועים. ההון כולל גם מכנים וציוד לשירותים ציבוריים שאינם עסקיים.

האחרונות, ואף נשמר קבוע, פחות או יותר, במשך פרקי זמן ארוכים (לוח ב'-28)⁴⁹. יציבות דומה של חלק הענף בהשוואה כמותית נצפתה גם בתהליך הצמיחה של מדינות רבות בעולם, אולם היא משקפת שינויים ניכרים בהרכב הפנימי של הייצור, כצפוי בענף הטרוגני זה.

מצד התשומות העיקריות בענף ההתפתחות שונה — חלקם של ההון והעבודה בסך התשומות של הסקטור העסקי עלה ברציפות. עלייה דומה של משקל העבודה בטווח הארוך נצפתה במספר גדול של מדינות. (ראה הערה 47.) עלייה זו משקפת, כנראה, גידול של משקל ענפי המשנה עתירי העבודה (יחסית להון הפיסי והאנושי), ענפים שבהם גם הפריון הכולל נמוך יחסית. דוגמה לכך היא ענף המסחר הקמעוני, המעסיק כ-20 אחוזים מכוח האדם בשירותים, ומייצר רק כ-13 אחוזים מהתוצר. חלקו של המסחר במשק גדל ברוב המדינות שלגביהן יש נתונים מתאימים, עם התפתחותו של המשק. אולם ייתכן, כי תופעה זו של ירידת הפריון היחסי בשירותים העסקיים מבטאת רק את קשיי המדידה של התוצר. השירותים העסקיים אינם עתירים בהון פיסי (לוח ב'-28), ומלאי ההון בענף מגיע בממוצע ל-9 אחוזים בלבד מההון של הסקטור העסקי, לעומת 32 אחוזים בממוצע מהתוצר ויותר משליש מתשומת העבודה. ההון מורכב, כנראה, בעיקר ממכנים, ממחשבים ומציוד רפואי — אולם תהליך המיכון בענף מהיר ביותר, ושיעורו בציוד הסקטור כולו הוכפל בשלושים השנים האחרונות.

השירותים העסקיים גם אינם עתירים יחסית בהון אנושי, וברוב ענפי המשנה מעטים בעלי מקצועות חופשיים ומדעיים, אקדמאים אחרים וטכנאים — כפי שניתן לראות בלוח ב'-29. כאן יש הבדלים גדולים בין ענפי המשנה: שירותי המוסדות הפיננסיים והשירותים העסקיים (ראיית חשבון, עריכת דין, ייעוץ כלכלי וכד') ניתנים על ידי אקדמאים בעלי השכלה גבוהה, ולעומת זאת רוב העובדים במסחר, במסעדות ובעזרה בבית הם בעלי השכלה נמוכה יחסית.

בולט גם הגידול בעשור האחרון של רמת ההשכלה בענף, בשיעור דומה לעליית רמת ההון האנושי בסקטור העסקי כולו.

⁴⁹ מתברר אפוא, כי המחיר היחסי של השירותים העסקיים גדל בטווח הארוך, כפי שאכן מעידים הסעיפים הרלבנטיים במדד המחירים לצרכן לפי ענפי המשק. יש לציין, כי ירידת משקל השירותים בתחילת שנות השבעים משקפת עלייה תלולה במיוחד בתוצר התעשייתי מאז 1968.

לוח ב' - 29

שיעור ההון האנושי¹ בשירותים העסקיים, 1980 עד 1990
(אחוזים)

1990		1980		
13 +	16 +	13 +	16 +	
20	7	14	5	מסחר, שירותי אוכל והארוחה
50	28	40	22	פיננסים ושירותים עסקיים
23	8	16	5	שירותים אישיים ואחרים
30	14	23	10	סך כל השירותים העסקיים
35	17	27	12	סך כל ענפי המשק

(1) שיעור המועסקים בעלי השכלה של 13 או 16 שנות לימוד ויותר.
ה מקור: סקרי כוח אדם של הלמים, 1980, 1990.

תפוקת המסחר והשירותים ברובה אינה סחירה: כ־60 אחוזים ממנה מיועדת במישרין ובעקיפין לצריכה פרטית, וכרבע — ליצוא (לוח ב'—30). השינוי המבני הבולט, שחל בהרכב התוצר במשך תקופה ארוכה, הוא גידול חלקו של התוצר המיועד ליצוא בענף — מכ־14 אחוזים ב־1965 ל־26 אחוזים בתחילת שנות השמונים. שירותים רבים התורמים ליצוא צמחו בקצב מהיר — השירותים הפיננסיים,

לוח ב' - 30

השינוי המבני בייצור השירותים העסקיים — משקל השימושים בתוצר הנובעי,
1970 עד 1992
(אחוזים)

–1990	–1986	–1980	–1975		
1992	1988	1982	1977	1965	
62	61	56	57	72	בצריכה הפרטית
24	25	26	18	14	ביצוא
7	7	9	13	5	בצריכה הציבורית
7	7	9	12	9	בהשקעות
					סך כל תוצר המסחר
100	100	100	100	100	והשירותים

(1) התוצר המיועד במישרין ובעקיפין לשימושים השונים.
ה מקור: לוחות תשומות הפיקה של הלמים לשנים 1965/66 ו־1982/83 ועיבודי מחלקת המחקר של בנק ישראל.

לוח ב' - 31

מאסיינים של תוצר השירותים העסקיים, 1988 ו-1992

השכר כאחוז מהתוצר ²	התוצר למועסק ¹		המשקל בתוצר	
	1992	1988	1992	1988
(אחוזים)	(אלפי ש"ח)	(אחוזים)		
70	55	50	14.6	(1) מסחר סיטוני
69	28	27	11.8	(2) מסחר קמעוני
60	15	17	2.7	(3) שירותי אוכל
..	34	30	2.7	(4) שירותי הארחה
61	29	32	20.4	(5) שירותים עסקיים ומשפטיים
(71)	(. .)	(59)	(3.0)	(מזה: שירותים לעיבוד נתונים)
71	151	110	22.6	(6) בנקים
..	92	89	9.4	(7) ביטוח ונדל"ן
74	..	27	2.0	(8) שירותי חינוך עסקיים
53	..	41	3.3	(9) שירותי בריאות עסקיים
85	19	19	4.0	(10) שירותים אישיים
	20	20	3.8	(11) שירותים בבתי
69	27	26	2.7	(12) מוסכים לכלי רכב
..	40	38	100.0	סך כל השירותים העסקיים

(1) מחירי 1988 (שנתי).

(2) שכר עבודה והוצאות עבודה נלוות, כולל שכר עבודה זקוף לעצמאיים ולאחרים שאינם שכירים.

שירותי השיווק, הביטוח, השירותים המשפטיים וכיוצא באלו. היצוא הישיר של הענף מתרכז בשירותי התיירות — בתי הארחה, מסעדות, שירותים אישיים לתיירים וסוכנויות נסיעות, מגזר המאופיין בתנודות שנתיות חריפות בפעילות. כן יש לציין את יצוא שירותי המיחשוב, במיוחד התוכנה, שהתפתח במהירות בשנים האחרונות, אולם היקפו היחסי עדיין קטן. סך הערך המוסף של שירותי עיבוד הנתונים, ליעדים מקומיים וליצוא גם יחד, מגיע לכ־2 עד 3 אחוזים מתוצר הענף כולו.

ענפי השירותים מאופיינים בשיעור גבוה יחסית של ערך מוסף, שעיקרו שכר עבודה, או תמורה לעבודה עצמית. גם בתכונות אלו רבה השונות בין השירותים: בעוד שבשירותי החינוך העסקיים מהווה הערך המוסף כ־82 אחוזים מהתפוקה, מהם כשלושה רבעים שכר, הרי בתפוקת המוסכים שיעורו רק כ־40 אחוזים, ובשירותים האישיים — כ־63 אחוזים; סעיף השירותים בבתי — עזרה בבית — כולו ערך מוסף, כלומר שכר.

ביטוי להטרונגיות של הענף ניתן לראות גם בהשוואות של התוצר למועסק (פריון העבודה) והשכר למועסק בין ענפי המשנה (לוח ב'-31).

לפי הלוח, התוצר למועסק — ולכן, כנראה גם השכר למועסק — גבוהים במיוחד במוסדות הפיננסיים (הבנקים) ובחברות הביטוח והנדל"ן. על סמך האומדנים שערכנו נראה, כי בבנקאות היתה גם העלייה המהירה ביותר של פריון העבודה (אף שכאן יש ספק סטטיסטי לגבי מהימנות החישוב, כמוסבר

בהמשך), או העלייה התלולה ביותר של ניצולת גורמי הייצור. נציין, אמנם בלי מדידה מדויקת, כי ענף הבנקאות הוא הריכוזי ביותר בין ענפי המשנה של השירותים העסקיים. ההון האנושי הגבוה בענף זה וריכוזיותו יכולים להסביר תוצר ושכר למועסק גבוהים יחסית.

מכל מקום, ענף הבנקאות הוא ענף המשנה היחיד שבו ירדו מספר המועסקים ותשומת העבודה בין 1988 ל-1992 ירידה משמעותית, וזאת תוך עלייה של התפוקה והפריזון, המוסברת רק בחלקה בתוספת מיכון. אין ספק כי יש קשר בין הירידה של תשומות העבודה וגידול הפריזון לבין ירידה של רמת האינפלציה, הן בשנים האחרונות והן בטווח הארוך יותר.

לוח ב' - 32

אינדיקטורים עיקריים לפעילות בענף המסחר והשירותים, 1988 עד 1992
(השינוי הכמותי, אחוזים)

ממוצע -1991	ממוצע -1988	1992	1991	1990	1989	
1992	1990	1992	1991	1990	1989	
6.9	3.2	10.2	3.6	4.9	1.4	התוצר
5.6	3.3	8.4	2.7	2.2	4.3	תשומת העבודה
4.6	3.6	4.3	4.9	4.1	3.2	מלאי ההון
1.3	-0.1	1.7	0.9	2.7	-2.8	פריזון העבודה
1.6	-0.2	3.0	0.3	2.2	-2.5	הפריזון הכולל ¹
4.2	2.9	5.4	2.9	2.8	2.9	מספר המועסקים
2.2	0.5	3.0	1.4	-0.3	1.2	ממוצע שעות העבודה למועסק
-3.0	-3.4	-2.4	-3.6	-1.4	-5.4	השכר הריאלי לשעת עבודה ²
0.8	2.0	-0.3	1.8	2.3	1.6	המחיר היחסי ³
6.5	4.3	17.7	-4.7	4.6	3.9	היצוא ⁴
22.8	8.0	3.8	41.8	19.6	-3.7	ההשקעות בנכסים קבועים

(1) התשומות משוקללות לפי 70 אחוזים עבודה ו-30 אחוזים הון (היחסים לפי מערכת תשומות-תפוקה 1982-1988).

(2) שכר העבודה למשרת שכיר במחירים קבועים (מנוכה במחירים לצרכן).

(3) השינוי השנתי במחיר של השירותים העסקיים לצרכן יחסית למדד המחירים לצרכן ללא סעיף הריזון.

(4) אומדן מערכת תשומות-תפוקה על בסיס לוח 1982/83.

בשנת 1992 צמחו תוצר הענף כולו ותשומת העבודה בו ב-10 ו-8 אחוזים, בהתאמה — שיעורים גבוהים פי שניים בממוצע מאלו של שלוש השנים שקדמו לה (לוחות ב'-32 וב'-33). ראוי לציין במיוחד את הגידול הבולט של תוצר שירותי התיירות, בעקבות העלייה של מספר התיירים מחו"ל ושל הוצאותיהם בישראל — גידול שהחזיר את רמת התפוקה הריאלית של בתי המלון ואת סך יצוא שירותי התיירות להיקף של שנת 1987. שיעור גידול גבוה מהממוצע הרב-שנתי מאפיין ב-1992 את כל ענפי

לוח ב' - 33

התוצר והתפתחותו, 1988 עד 1992
(השינוי הכמותי)

הענף	התוצר	אחוזים				ממוצע
		1992	1991	1990	1989	
	ב'1992 ¹					1992-1988
(1) מסחר סיטוני	4,100	-2.6	7.0	5.3	10.8	5.1
(2) מסחר קמעוני	3,343	-1.0	9.0	2.9	8.6	4.9
(3) שירותי אוכל	698	-6.9	3.7	4.9	9.4	2.8
(4) שירותי הארחה	654	-1.0	-3.7	-8.0	23.3	2.7
סך הכול	8,795	-2.2	6.6	3.3	10.7	4.6
(5) שירותים עסקיים ומשפטיים	4,697	-0.4	8.3	1.9	13.5	5.8
(6) בנקים	5,711	3.8	-0.1	5.8	7.9	4.4
(7) ביטוח ונדל"ן	2,377	6.2	6.5	6.0	6.2	6.2
סך הכול	8,088	4.5	1.8	5.9	7.4	4.9
(8) שירותי חינוך עסקיים						
(9) שירותי בריאות עסקיים						
סך הכול	1,446	1.7	6.9	0.1	11.5	5.1
(10) שירותים אישיים (בידור וכו')	1,046	1.2	10.9	-1.8	12.3	5.7
(11) שירותים בבתים	1,124	16.2	-3.2	9.7	8.8	7.9
(12) מוסכים לכלי רכב	748	2.6	1.2	-0.4	10.8	3.6
סך הכול	2,918	7.0	2.8	2.8	10.5	5.8
סך כל המסחר והשירותים	25,944	1.4	4.9	3.6	10.2	5.0

(1) תוצר גולמי במחירי שוק, מיליוני ש"ח, מחירי 1988.

המקור: 1988 — סקר מסחר ושירותים, חומר שהוכן ללוח תשומהיתפוקה.

מסחר, שירותי אוכל, שירותים עסקיים ומשפטיים, שירותי חינוך ובריאות, שירותים אישיים ומוסכים — לפי פריון ממערכת מע"מ במחירים קבועים.

שירותי הארחה — לפי פריון בתי מלון ומספר לינות של תיירים. (ראה לוח ב'-34).

בנקים — לפי מספר החיובים, עלות העבודה והנכסים הפעילים — מדר כולל לפעילות הבנקים. (ראה לוח ב'-35).

ביטוח ונדל"ן — לפי מועסקים, חלקיות משרה והתוצר העסקי.

שירותים בבתים — לפי שעות העבודה.

המשנה⁵⁰, שכן רוב הפעילות בשירותים העסקיים קשורה, כאמור, לצריכה הפרטית, ותלוי בגמישויות ההכנסה ובגידול ההכנסה הפנויה. השירותים המהווים תשומה לעסקים תלויים בסחר הבינלאומי ובצמיחה של הסקטור העסקי כולו.

⁵⁰ יוצא דופן הוא תוצר ענף הביטוח והנדל"ן, שנאמד באמצעות אינדיקטורים מקורבים, ויש מקום להניח כי השינויים השנתיים שנתקבלו לגביו אינם מהימנים. לעומת זאת נמדד השינוי בתוצר של רוב ענפי השירותים, כאמור, לפי הפריון (במחירים קבועים) שנרשם במערכת מע"מ, נתונים שעובדו בלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. (פירוט ראה בהערות ללוח ב'-33).

הגידול הריאלי הנמשך של תוצר הענף, יחד עם ירידת השכר הריאלי, מעידים על גידול אפשרי של הרווח, ואולי גם של הרווח ליחידת הון. ייתכן שאחד הגורמים לגידול ההשקעות ב־1990 ו־1991 והתייצבותם על רמה גבוהה יחסית ב־1992 נעוץ ברווחיות זו, יחד עם הרחיפה הנובעת מקליטת העלייה.

גידול בן 5 אחוזים של מספר המועסקים בענף, בדומה לגידול אשתקד, היה מלווה בעלייה בת 3 אחוזים של מספר שעות העבודה למועסק (לוח ב'–32). ניתן לראות בכך עדות לזהירות שנוקטים המעסיקים, החוששים כי גידול התפוקה הוא זמני, ונתון מטבעו לתנודות שנתיות ניכרות, כמו בבתי ההארכה (נוסף על העובדים הזמניים), בפעילות הביטוח והנדל"ן, ואפילו בחלק מהמוסדות הפיננסיים. כן יש להביא בחשבון את העובדה שתהליך התאמה של עובדים חדשים, בעיקר בתחומים מתוחכמים, נמשך זמן רב. התלות של השירותים העסקיים ושירותי המוסכים לכלי רכב בהתפתחות הכללית של המשק מובנת מאליה. ירידתו הריאלית של השכר לשעת עבודה⁵¹ — בממוצע כ־3 אחוזים לשנה, זו השנה הרביעית ברציפות — אופיינית אף היא למשק כולו, וענף זה, המשרת אותו, אינו יוצא דופן. נראה שקשר הדוק זה של הענף להתפתחות המשקית מסביר בחלקו גם אחידות מסוימת בעלויות המחירים שנמדדו בשירותים העסקיים השונים בינו לבין עצמן ובין לעלויות במשק כולו. המסחר הסיטוני, כולל יבואנים ויצואנים, מקיף כ־55 אחוזים מכלל התוצר הנובע מהמסחר, והמסחר הקמעוני — את השאר. בשניהם מהווה התוצר כ־14 אחוזים בלבד מהפריז, מזה 70 אחוזים שכר עבודה. הגידול הכמותי הניכר של המסחר ב־1992 קשור, כפי הנראה, הן להתרחבותם של היצוא והיבוא והן לגידול ההכנסות והצריכה הפרטית.

שירותי התיירות

תוצר שירותי ההארכה מגיע אמנם רק לכ־3 אחוזים מהערך המוסף של ענף המסחר והשירותים, אולם מייצג תוצר גבוה פי כמה של יצוא שירותי התיירות, הכולל גם חלק ניכר משירותי האוכל, המסעדות והתחבורה ואת הקניות של מוצרים ושירותים רבים אחרים. (דיון מפורט בתיירות ראה בפרק ו'). בשנת 1992 גדלה מאוד הפעילות של שירותי התיירות: סך כל הלינות בבתי המלון עלה בכ־27 אחוזים, פדיון מלונות התיירות, במחירים קבועים, גדל בכ־20 אחוזים, וערך יצוא שירותי התיירות — בכ־39 אחוזים (לוח ב'–34). התרחבות זו משקפת התפתחויות מנוגדות בתיירות הפנים והחוץ: גדלה התיירות מחו"ל, כ־62 אחוזים במספר המבקרים שנכנסו וכ־74 אחוזים במספר הלינות, ואילו תיירות הפנים הצטמצמה — ירידה בת כ־8 אחוזים של לינות ישראלים. בבתי המלון המומלצים לתיירים מתחלק הפדיון שווה בשווה בין תיירות החוץ לתיירות הפנים והאירועים המיוחדים (שמחות, נשפים וכד'). התרחבות הפעילות הכוללת החזירה את היקפה לרמת השיא של 1987, ומספר המבקרים היה גבוה אף יותר (כ־1.8 מיליונים, בהשוואה לפחות ממיליון וחצי ב־1987).

גידול התפוקה ב־1992 היה מלווה בעלייה של הפדיון — הן פדיון העבודה והן הפדיון הכולל — ושל ניצולת כושר הייצור, והתפוסה הממוצעת של המיטות בבתי המלון גדלה מ־49 ל־61 אחוזים. ההתפתחויות ב־1992 רק קיזזו את ירידות הפדיון בשנים הקודמות, שבהן היתה התיירות נתונה במשבר בעקבות מלחמת המפרץ, האירועים הפוליטיים-ביטחוניים באזורנו והשפל הכלכלי בארה"ב ובאירופה. תרומה ניכרת להגדלת הפדיון והניצולת הביא צמצום מספר החדרים במלונות התיירות — רובו תוצאה של שינוי ביעוד בתי המלון לשם קליטת עולים חדשים (כנראה בעיקר במלונות כושלים), ואולי גם הפיכת בתי מלון לבתי אבות.

⁵¹ כאן השכר מנקודת ראות העובד מנוכה במדר המחירים לצרכן, אך גם בעלות העבודה, שכן אין הברל ניכר בין מדרי המחירים שיש ברשותנו לענף זה לבין המדר כולו. (ראה גם המחיר היחסי בלוח ב'–32).

לוח ב' - 34

אינדיקטורים לפעילות שירותי ההארכה, 1988 עד 1992
(שיעורי השינוי הכמותי)

		אחוזים						
-1988	-1987							
1992	1992	1992	1991	1990	1989	1988	1992	
13.0	7.5	61.9	-12.8	-5.3	8.2	-14.5	1,798	כניסת מבקרים (אלפים)
9.0	3.1	74.0	-24.6	-12.0	-1.4	-20.5	7,405	לינות תיירים (אלפים)
-2.8	-0.9	-8.0	-0.4	6.0	-8.9	6.7	4,780	לינות ישראלים (אלפים)
1.9	-0.4	26.8	-12.0	-3.8	-3.5	-9.7	12,185	סך כל הלינות (אלפים)
3.4	-0.0	19.8	-4.1	-3.6	1.6	-13.8	1,981	פדיון מלונות התיירות (מיליוני ש"ח)
2.7	-0.2	23.3	-8.0	-3.7	-1.0	-11.8		מדד כולל לשירותי ההארכה
5.6	1.9	39.0	-20.1	-8.0	11.3	-12.8	3,131	יצוא שירותי התיירות (מיליוני ש"ח)
-1.7	-2.1	10.0	-10.0	-3.7	-3.1	-3.8	21	מועסקים (אלפים) ²
-3.6	-3.1	4.8	-6.9	-10.1	-2.2	-1.2	792	שעות העבודה (אלפים) ²
-4.2	-3.0	-2.3	-9.8	-4.1	-0.6	2.0	27	מספר החדרים (אלפים)
5.1	2.1	17.0	1.9	0.1	1.4	-9.7	(א):	אומדן לפריון הכולל
6.4	2.8	20.6	-0.2	4.6	0.7	-11.6	(ב):	בשירותי ההארכה ³
52.8	53.8	60.9	49.0	50.8	50.5	52.6		תפוסת המיטות, (ממוצע, אחוזים)

(1) מחירי 1990.

(2) מספר המועסקים בבתי המלון המומלצים לתיירים — לפי ירחון סטטיסטי: ממוצע שעות העבודה — לפי סקר כוח אדם.

(3) משקל העבודה 70 אחוזים, ומשקל ההון 30 אחוזים: (א) לפי מספר המועסקים, החדרים והמדד הכולל לשירותי ההארכה; (ב) לפי שעות העבודה, החדרים והמדד הכולל לשירותי ההארכה.

המוסדות הפיננסיים

קרוב לרבע מהתוצר בענף המסחר והשירותים מקורו בפעילות המוסדות הבנקאיים השונים⁵². האינדיקטורים העיקריים לתפוקה ולתשומות במערכת הבנקאות מצביעים על תהליך של התייעלות וגידול הפריון בשנים האחרונות (לוח ב'-35).

⁵² התוצר של המוסדות הבנקאיים כולל כאן את עלות העבודה וכן את רווחי הבנקים (ההפרש בין הריבית שהתקבלה לבין הריבית ששולמה), אף שבהתאם להגדרות החשבונאות הלאומית הריבית שהבנקים קיבלו נרשמת כתוצר הענפים ששילמו אותה.

לוח ב' - 35
אינדקטורים לשינוי הכמותי בפעילות הבנקים, 1988 עד 1992

ממוצע	השינוי הכמותי (אחוזים)					(מיליוני ש"ח) ¹					
	1988-1992	1992	1991	1990	1989	1992	1991	1990	1989	1988	
											חמשת הבנקים הגדולים
0.3	8.8	-0.2	-3.6	-3.8	169.3	155.6	155.9	161.8	168.1		(1) הנכסים הפעילים (מיליארדי ש"ח)
					2.88	3.03	2.93	2.75	2.70		(2) הוצאות התפעול/הנכסים הפעילים (אחוזים)
-0.4	7.6	-1.6	-3.6	-4.1	5.98	5.56	5.65	5.86	6.11		(3) הנכסים הפעילים למשרה
3.7	3.2	8.2	-9.2	12.4	3,316	3,212	2,969	3,269	2,908		(4) סך עלות העבודה ²
					19.6	9.8	12.5	13.9	7.4		(5) הרווחיות הכוללת לפני מס (אחוזים)
1.9	14.5	16.6	-22.0	-1.7	5,373	4,691	4,022	5,157	5,248		(6) סך התוצר הגולמי ³
											כל המוסדות הבנקאיים
6.7	9.8	7.6	6.2	3.3	45.7	41.6	38.7	36.4	35.3		(7) מספר החיובים בממוצע חודשי (מיליונים) ⁴
-2.1	2.1	-1.7	-2.6	-6.2	1.43	1.401	1.425	1.463	1.56		(8) תשומת העבודה (מיליונים)
-3.5	-0.9	-0.3	-4.7	-8.2	38	38	38	40	44		(9) מספר המועסקים (אלפים)
5.9	9.8	7.8	2.4	3.6	695	633	587	573	553		(10) מספר מכשירי הבנק האוטומטיים
0.1	1.2	-0.2	0.1	-0.8	1,048	1,036	1,038	1,037	1,045		(11) מספר הסניפים
4.4	7.9	5.8	-0.1	3.8							(12) מדר כולל לפעילות הבנקים ⁵
6.6	5.7	7.6	2.6	10.7							(13) פיריון העבודה ((8):(12))
4.6	4.4	5.4	1.2	7.5							(14) הפיריון הכולל ⁶
											(1) מנוכה במדר המחירים לצרכן.
											(2) שכר והוצאות נלוות.
											(3) שכר + רווח לפני מס + פחת = ערך מוסף. הרווח מותאם להפרשה הממוצעת של חובות מסופקים ל-5 שנים.
											(4) שבעת הבנקים הגדולים.
											(5) ממוצע משוקלל של (1), (4) ו-(7).
											(6) השינוי במספר החיובים בניכוי השינויים בתשומות העבודה, במספר המכשירים האוטומטיים ובמספר הסניפים (70 אחוזים לעבודה ו-30 אחוזים להון).
											ה מקור: (1) עד (7), (10) ו-(11) — בנק ישראל, הפיקוח על הבנקים — פקירה שנתי. (8) ו-(9) — סקרי בוח אדם של הלמ"ס.

פרט ב' - התוצר לענפי והבנקים

מצד גורמי הייצור ניכרת ירידת מספרם של המועסקים, של שעות העבודה ושל הסניפים (עד 1992). במקביל נרשמה עלייה שנתית בת 6 אחוזים של מספר מכשירי הבנק האוטומטיים — מיכון החוסך כוח אדם ומייעל את השירות הבנקאי.

מצד התוצר נראה, כי גידול מספר החיובים הממוצע משקף — יחד עם אינדיקטורים אחרים, בהם העלות הריאלית של העבודה — את הגידול הכמותי של תפוקת הבנקאות השנה: כ־8 אחוזים, לאחר גידול בן 6 אחוזים בשנה שקדמה לה. (ראה המרד הכולל לפעילות הבנקים — שורה 12 בלוח ב'–35). הגידול המשתמע של פריון העבודה ושל הפריון הכולל גבוה יחסית, ומעיד על ניצולת גדלה של גורמי הייצור בענף.

הרווחיות הכוללת (לפני מס) של ההון הוכפלה ב־1992, והיתה גבוהה במיוחד גם בהשוואה לשנים קודמות. עליית הרווחיות משקפת גידול רב של ההכנסות התפעוליות, בעיקר הודות לגיאות בשוק ניירות הערך, וירידת ההפרשות לחובות מסופקים (לאחר הפרשות חריגות במגזר החקלאי בגין "חוק גל" בשנת 1991)⁵³.

⁵³ הסבר מפורט ותיאור מלא של ההתפתחויות במערכת הבנקאות ניתן בסקירת מערכת הבנקאות בישראל לשנת 1992.

לוח ב'-נ'-1

התוצר הלאומי וההכנסה הלאומית, 1988 עד 1992

לעומת השנה הקודמת					הערך במחירים שוטפים					
1992	1991	1990	1989	1988	1992	1991	1990	1989	1988	
(אחוזים)					(מיליוני ש"ח)					
7.1	10.4	6.1	1.0	6.8	158,122	133,322	102,683	83,450	68,435	1. התוצר הלאומי הגולמי (במחירי שוק)
11.8	-0.0	5.0	3.9	1.4	23,229	18,765	15,953	13,098	10,438	2. הפחת
11.1	14.4	10.8	0.3	2.8	24,281	19,741	14,671	11,416	9,432	3. המסים העקיפים על הייצור המקומי
36.0	20.0	2.1	-17.7	21.0	3,702	2,459	1,741	1,470	1,479	4. התמיכות לייצור המקומי
7.6	13.6	12.1	3.6	-0.0	20,579	17,282	12,930	9,946	7,953	5. המסים העקיפים נטו (4)-(3)
-19.2	-13.7	-13.6	-33.0	-23.6	517	578	569	568	702	6. רכיב התמיכות בהלוואות הממשלה
6.0	11.8	5.1	-0.5	8.6	114,831	97,852	74,367	60,973	50,745	7. ההכנסה הלאומית
6.2	12.0	5.3	-0.0	9.2	114,314	97,274	73,798	60,405	50,043	8. ההכנסה הלאומית למעט רכיב התמיכות

(1) במונחי כוח קנייה.

ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ב' - נ' - 2

ההכנסה של המשק מכל המקורות והחיסכון הלאומי הגולמי, 1988 עד 1992
(מחושב על פי שער החליפין הרשמי)

1992	1991	1990	1989	1988	
(מיליוני ש"ח, במחירים שוטפים)					
167,351	140,270	107,440	87,002	72,729	1. התוצר הלאומי הגולמי (במחירי שוק) ¹
14,853	13,460	9,940	7,810	5,659	2. ההעברות החד-צדדיות השוטפות נטו מחו"ל ²
182,204	153,730	117,380	94,812	78,388	3. סך ההכנסה הגולמית של המשק מכל המקורות (1) + (2)
98,513	82,177	65,051	53,234	43,920	4. הצריכה הפרטית
40,480	34,707	28,146	23,092	18,789	5. הצריכה הציבורית המקומית
3,447	4,915	3,367	2,641	2,560	6. היבוא הביטחוני הישיר (כולל מקדמות בגין הזמנות יבוא)
142,440	121,799	96,564	78,967	65,269	7. סך הצריכה של המשק (4) + (5) + (6)
39,764	31,931	20,816	15,845	13,119	8. החיסכון הלאומי הגולמי (7) - (3)
36,095	32,665	22,710	18,166	13,007	9. החיסכון הפרטי הגולמי ³
3669	-734	-1894	-2321	113	10. החיסכון הציבורי הגולמי (9) - (8)
(אחוזים)					
21.8	20.8	17.7	16.7	16.7	11. שיעור החיסכון הגולמי מכלל הכנסות המשק
19.8	21.2	19.3	19.2	16.6	א. הלאומי (8)/(3) * 100
2.0	-0.5	-1.6	-2.4	0.1	ב. הפרטי (9)/(3) * 100
					ג. הציבורי (10)/(3) * 100

- (1) התוצר הלאומי הגולמי בשער החליפין הרשמי מוגדר כצריכה הפרטית + הצריכה הציבורית + ההשקעות + היצוא פחות היבוא, פחות תשלומים לגורמי ייצור בחו"ל נטו.
היצוא אינו כולל תמיכות ליצוא ואילו היבוא אינו כולל מיסים על היבוא.
(2) ההעברות לא כוללות העברות על-חשבון הון.
(3) ההפרש בין ההכנסה הפרטית הפנויה מכל המקורות ובין הצריכה הפרטית.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

לוח ב' - נ' - 3

התפתחות מלאי ההון הגולמי בשנת 1992¹
(מיליוני ש"ח, מחירי 1992)

מלאי ההון לתחילת 1993 (4) = (1) + (2) - (3)	גרס(-) במשך 1992 (3)	ההשקעה במשך 1992 (2)	מלאי ההון לתחילת 1992 (1)	
19,135	928	661	19,403	א. חקלאות
8,714	214	206	8,722	ב. מים
60,327	2,909	5,639	57,597	ג. תעשייה
2,945	256	554	2,646	ד. ציוד בנייה
20,333	474	2,059	18,748	ה. חשמל
70,385	3,557	8,021	65,922	ו. תחבורה ותקשורת
26,339	2,864	4,239	24,964	מזה: כלי תחבורה
20,345	0	1,009	19,337	כבישים
23,280	1,430	2,315	22,395	ז. שירותים פרטיים
205,120	9,769	19,455	195,433	ח. הסקטור העסקי (א) עד (ז)
70,333	1,224	3,716	67,841	ט. שירותים ציבוריים
275,452	10,992	23,171	263,274	י. ענפי המשק (ח) + (ט)
232,873	1,348	14,411	219,809	יא. בנייה למגורים
508,325	12,340	37,582	483,083	יב. סך כל ההשקעות בנכסים קבועים

(1) החישובים — לפני עיגול המספרים.

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

לוח ב' - נ' - 4

התסתחות מלאי ההון הנקי לפי ענפים, 1981 עד 1993¹
(שיעורי שנוי כמותיים², אחוזים)

	מלאי ההון של המבנים					מלאי ההון של הציוד					סך מלאי ההון					
	1993	1992	1990	1986	1981	1993	1992	1990	1986	1981	1993	1992	1990	1986	1981	
א. חקלאות	-2.4	-2.9	-3.0	-1.9	-0.0	-2.1	-4.1	-5.4	-0.8	1.3	-2.3	-3.2	-3.7	-1.6	0.3	
ב. מפעלי מים	-0.9	-1.9	-1.9	-1.4	1.0	1.6	-0.4	-0.2	-0.1	5.5	-0.6	-1.7	-1.7	-1.2	1.5	
ג. תעשייה	2.0	-0.5	-1.1	-1.5	-0.5	6.6	7.3	4.0	4.4	4.3	5.9	5.9	3.0	3.2	3.0	
ד. ציוד בנייה	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	23.7	77.9	23.1	-11.8	-3.9	23.7	77.9	23.1	-11.8	-3.9	
ה. חשמל	5.1	3.7	5.0	2.4	3.8	12.9	10.7	10.7	2.5	7.2	10.1	8.1	8.5	2.4	5.8	
ו. תחבורה ותקשורת	5.4	5.2	4.2	2.8	2.4	15.7	12.8	3.2	-0.1	0.6	9.0	7.8	3.9	1.7	1.7	
ז. שירותים פרטיים	5.4	5.2	4.2	2.8	2.4	22.5	15.2	11.5	10.6	4.2	7.5	6.4	5.0	3.5	2.5	
ח. סך הסקטור העסקי (א) עד (ז)	2.5	1.5	0.8	-0.5	2.2	5.8	7.8	4.4	4.0	9.9	4.3	4.8	2.7	1.7	5.4	
ט. שירותים ציבוריים	3.5	2.8	2.1	1.0	1.6	9.9	9.6	4.3	2.0	3.3	6.8	6.2	3.2	1.5	2.4	
י. סך ענפי המשק (ח) + (ט)	4.2	4.2	3.8	3.4	4.0	1.6	2.0	1.0	4.1	3.8	4.1	4.0	3.6	3.5	4.0	
יא. בנייה למגורים	3.9	3.5	3.0	2.2	2.7	9.3	9.1	4.0	2.2	3.3	5.8	5.4	3.3	2.2	2.9	
יב. סך כל הנכסים הקבועים	3.9	3.5	3.0	2.2	2.7	8.3	8.4	4.9	3.6	4.6	5.2	4.9	3.5	2.6	3.2	
	6.3	7.1	3.8	1.5	4.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	6.3	7.1	3.8	1.5	4.0	
	5.2	5.5	3.4	1.8	3.4	9.3	9.1	4.0	2.2	3.3	6.0	6.2	3.5	1.9	3.4	

(1) הנתונים הם לתחילת תקופה.

(2) במחירי 1990.

ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

לוח ב' - נ' - 5

החשבון השוטף של ענף החקלאות, 1987 עד 1992¹

השינוי במחיר				השינוי בכמות				הערכים השוטפים			
ממוצע -1987				ממוצע -1987							
1992	1991	1990	1990	1992	1991	1990	1990	1992	1991	1990	
				(אחוזים)				(מיליוני ש"ח) ²			
7.3	9.6	7.1	11.0	5.6	-5.1	7.4	3.2	7,664.0	6,760.7	6,497.3	1. התפוקה הכוללת במחירים ליצרן
10.3	13.0	7.9	14.5	0.6	-2.8	0.9	0.2	4,110.9	3,705.3	3,374.7	2. התשומה (קנויה + ביניים)
4.1	5.8	6.3	7.1	11.7	-7.5	15.3	6.6	3,553.1	3,055.4	3,122.6	3. התוצר החקלאי הגולמי במחירים ליצרן (1)-(2)
11.8	17.8	13.3	16.4	-6.9	-5.1	-2.6	-1.3	723.4	695.1	621.9	4. בלאי
2.3	2.8	4.7	5.0	17.2	-8.1	20.4	8.6	2,829.7	2,360.3	2,500.7	5. התוצר החקלאי הנקי במחירים ליצרן(4)-(3)
								38.2	38.0	43.7	6. החקלאים העצמאים (אלפים) ³
העלייה או הירידה בערך											
				ממוצע -1987							
				1992	1991	1990	1990				
								(מיליוני ש"ח) ²			
				19.9	-5.6	26.0	14.0	2,829.7	2,360.3	2,500.7	7. התוצר החקלאי הנקי במחירים ליצרן
				27.2	218.2	-65.8	24.9	187.0	147.0	46.2	8. הפיצויים השונים לענף
				20.3	-1.6	20.2	14.2	3,016.7	2,507.3	2,546.9	9. ההכנסה הכוללת מחקלאות (7) + (6)
				18.5	19.3	13.3	17.9	1,111.1	937.4	785.7	10. השכר לעבודה שכירה
											11. ההכנסה מהעבודה העצמית
				21.4	-10.9	23.5	12.7	1,905.6	1,569.9	1,761.2	ומההון (9)-(8)
				12.0	19.0	17.2	18.4				12. השינוי במדרד המחירים לצרכן

פרט ב' התוצר לענפי והביטויים

- (1) ראה הערה 1 בלוח ב'-4.
 (2) במחירים ממוצעים של שנת הלוח.
 (3) בממוצע שנתי בשנות לוח.

לוח ב'-נ'-6

הייצור החקלאי, 1987 עד 1992¹

שיעור השינוי לעומת השנה הקודמת											
במחיר				בכמות				"התפלגות הפדיון"			
ממוצע -1987				ממוצע -1987							
1992	1991	1990	1990	1992	1991	1990	1990	1992	1991	1990	
(אחוזים)											
3.0	16.4	0.9	12.9	13.1	-18.5	2.8	2.0	9.7	9.5	10.4	גידולי שדה
-11.5	19.2	-6.4	10.7	39.6	-61.0	1.2	-3.5	1.2	1.1	2.5	מזה: סיבי כותנה
8.7	21.2	7.0	11.3	7.7	-8.0	5.1	6.4	16.5	16.0	14.9	ירקות, תפוחי אדמה ומקשה
-2.9	9.4	10.4	5.9	23.7	-5.2	19.6	5.4	14.8	14.0	14.0	פירות, למעט פרי הדר
-4.0	3.9	-23.4	14.5	41.2	9.8	140.0	-8.3	2.3	1.9	1.7	מזה: אבוקדו
7.5	10.7	24.3	17.0	-4.7	12.9	-3.7	1.1	8.8	9.7	8.1	פרחים, שתילים, זרעים ושונות
3.7	14.7	9.2	10.9	10.5	-5.9	6.5	4.1	50.2	49.7	47.9	סך כל ענפי הצומח למעט פרי הדר
1.5	-1.5	4.4	12.8	-6.8	-25.9	36.1	2.2	7.4	8.8	12.6	פרי הדר
3.5	11.9	8.1	11.1	7.9	-10.1	11.7	3.9	57.6	58.5	60.5	סך כל ענפי הצומח
17.3	3.1	6.2	7.6	4.6	1.6	2.9	2.6	20.0	18.5	18.4	בעלי חיים לבשר
6.1	7.1	2.9	13.4	1.2	4.4	0.9	2.1	11.8	12.4	11.6	חלב
10.0	11.7	6.9	13.3	2.7	8.8	-0.9	0.7	7.4	7.4	6.4	ביצים ואפרוחים
26.5	12.9	14.8	18.0	-12.5	-9.0	-11.5	1.6	2.3	2.3	2.3	דגים
13.0	6.6	5.6	10.6	2.5	2.6	1.4	2.2	42.4	41.5	39.5	סך כל בעלי החיים
7.3	9.6	7.1	11.0	5.6	-5.1	7.4	3.1	100.0	100.0	100.0	סך כל התפוקה החקלאית

(1) ראה הערה 1 בלוח ב'-4.

(2) במחירים ממוצעים לשנת הלוח.

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ב' - נ' - 7

הייצור ליצוא בחקלאות, 1987 עד 1992¹

משקל היצוא במחירים שוטפים בתפוקת הענף בכמות היצוא ²				ההתחלקות הענפית של הפדיון מהיצוא ²				העלייה או הירידה לעומת השנה הקודמת			
ממוצע -1987				ממוצע -1987				ממוצע -1987			
1992	1991	1990	1990	1992	1991	1990	1990	1992	1991	1990	1990
(אחוזים)											
32.7	29.4	23.7	29.4	17.3	29.4	15.1	17.0	-2.1	0.6	-37.3	35.4
89.2	84.6	66.7	76.4	12.8	3.8	10.4	5.5	-3.6	-4.2	-69.3	59.9
12.0	14.9	12.3	9.2	8.7	10.1	10.9	9.0	2.8	41.7	-18.2	-13.1
17.4	17.3	21.7	20.3	11.8	15.6	12.0	17.9	0.4	60.9	16.2	16.1
76.8	83.3	82.9	77.7	7.3	8.1	7.2	10.6	-9.6	184.4	9.5	30.4
61.9	62.8	65.9	61.0	23.8	25.1	23.8	32.0	2.2	1.9	20.3	-7.1
25.4	26.7	27.5	25.4	61.7	63.2	61.7	76.0	1.6	15.8	-0.9	4.2
57.2	52.5	56.0	51.8	32.8	32.7	22.7	25.5	-3.4	28.6	-26.6	0.8
32.3	32.0	31.8	28.7	94.5	95.9	95.8	98.7	-0.1	19.8	-9.7	3.3
2.7	2.1	2.0	0.5	5.5	4.1	4.2	1.3	2.5	-35.0	4.7	-24.3
20.2	20.2	19.4	16.8	100.0	100.0	100.0	100.0	-0.1	16.0	-9.1	2.1

(1) ראה הערה 1 בלוח ב'-14. נתונים אלו שונים במידה רבה מנתוני היצוא בלוח ב'-14; משנת 1986 לא כולל יצוא ליוש"ע, שנכלל בשנים הקודמות. ההבדלים נובעים מהגדרות ושיטות שונות (כאן מופיעים הנתונים ליצרן), ממקורות שונים לנתונים והתייחסות חלק מהנתונים מ-1987 ואילך לשנה חקלאית (בעיקר הדרים, אבוקדו ופרחים).

(2) במחירים ממוצעים לשנת לוח. המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ב'-נ'-8

התמיכות בתפוקה החקלאית בשוק המקומי, 1987-1992¹

שיעור הסובסידיה במחירים ליצרן ²				בערכים שוטפים			
ממוצע -1987							/
1992	1991	1990	1990	1992	1991	1990	
(אחוזים)				(אלפי ש"ח)			
6.1	9.6	20.5	22.8	23,199	31,799	55,164	ביצים
5.7	7.0	7.9	21.0	35,691	34,173	42,719	פטימים לבשר
0.0	0.9	9.1	18.5	0	6,798	68,284	חלב
1.8	2.6	6.4	12.6	58,890	72,862	166,167	סך כל בעלי החיים ³
0.1	0.1	0.1	0.1	2,843	2,752	5,729	סך כל ענפי הצומח
0.8	1.1	2.6	5.2	61,733	75,614	171,896	סך כל הסובסידיה לתפוקה
השינוי הריאלי בסובסידיות ליצרן לעומת השנה הקודמת ⁴							
-33.8	-52.5	-6.1	-7.6				ביצים
-10.6	-28.5	-63.7	-7.3				פטימים לבשר
-100.0	-91.1	19.8	-26.2				חלב
-29.3	-62.3	-29.0	-20.8				סך כל בעלי החיים ³
-14.1	-56.3	140.4	8.4				סך כל ענפי הצומח
-28.7	-62.1	-27.3	-20.3				סך כל הסובסידיה לתפוקה

(1) לא כולל תמיכות בתשומות, באשראי ופיצויי נזקי מלחמה.

(2) שיעור הסובסידיה במחיר ליצרן מתקבל מחלוקת ערך הסובסידיה בסך תפוקת הענף (כולל הסובסידיה) כאשר הערכים מחושבים במחירים ממוצעים של השנה.

(3) כולל שאר בעלי חיים.

(4) בניכוי מדר המחירים לצרכן.

המקור: משרד החקלאות והלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ב' - נ' - 9

מספר השכירים, תשומת העבודה ועלות העבודה בתעשייה, 1980 עד 1992

המשקל	שיעור השינוי השנתי באחוזים				שיעור השינוי השנתי הממוצע באחוזים			
	1992	1992	1991	1990	1992	1989	1987	1985
א. מספר השכירים								
מזון, משקאות וטבק	15	1.5	3.5	-4.3	0.3	-2.2	9.2	2.4
טקסטיל, הלבשה ועור	16	4.0	3.1	-0.1	2.3	-9.4	5.0	-1.0
עץ, נייר ודפוס	12	7.1	4.5	2.9	4.8	-3.2	5.0	0.8
מוצרי גומי ופלסטיקה, מוצרים כימיים ונפט	11	4.4	0.3	0.4	1.7	-2.9	3.2	0.2
כרייה וחציבה, מוצרים מינרליים אלי-מתכתיים	5	9.6	15.6	-2.4	7.6	-4.1	-1.9	-1.9
מתכת בסיסית, מוצרי מתכת ומכונות	18	3.2	7.1	-0.9	3.1	-5.4	-3.4	-0.1
ציוד חשמלי ואלקטרוני, כלי הובלה ושונות	23	3.8	2.6	-0.9	1.8	-5.2	-3.5	1.8
סך הכול	100	4.1	4.1	-0.8	2.4	-5.0	1.3	0.5
ב. תשומת העבודה בשעות								
מזון, משקאות וטבק	15	4.8	3.5	-2.5	1.9	-2.2	7.6	2.5
טקסטיל, הלבשה ועור	16	6.7	2.5	0.4	3.2	-9.5	4.3	-1.2
עץ, נייר ודפוס	12	8.9	3.3	2.4	4.9	-3.1	4.2	1.4
מוצרי גומי ופלסטיקה, מוצרים כימיים ונפט	11	7.2	0.9	0.2	2.7	-3.1	3.0	-0.2
כרייה וחציבה, מוצרים מינרליים אלי-מתכתיים	5	11.9	20.3	-1.7	10.2	-3.8	-0.6	-3.1
מתכת בסיסית, מוצרי מתכת ומכונות	18	5.6	7.5	-3.2	3.3	-6.6	-2.6	0.0
ציוד חשמלי ואלקטרוני, כלי הובלה ושונות	23	6.4	3.3	-1.8	2.7	-5.6	-4.5	2.0
סך הכול	100	6.7	4.4	-1.1	3.3	-5.2	1.0	0.5
ג. עלות העבודה								
מזון, משקאות וטבק	9	16	17	14	20	46		
טקסטיל, הלבשה ועור	12	14	13	13	18	57		
עץ, נייר ודפוס	13	14	17	14	19	51		
מוצרי גומי ופלסטיקה, מוצרים כימיים ונפט	12	20	19	17	22	42		
כרייה וחציבה, מוצרים מינרליים אלי-מתכתיים	15	10	15	13	21	45		
מתכת בסיסית, מוצרי מתכת ומכונות	9	14	18	14	23	42		
ציוד חשמלי ואלקטרוני, כלי הובלה ושונות	12	18	18	16	21	44		
סך הכול	11	16	17	15	21	43		
מחירי התוצר התעשייתי	12.1	16.3	8.5	12.3	17.8	31.4		

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

לוח ב'-נ'-10

מלאי ההון הגולמי הריאלי והתוצר ליחידת הון, 1980 עד 1992¹
(אחוזים)

המשקל	שיעור השינוי השנתי			שיעור השינוי השנתי הממוצע			
	1992	1991	1990	1992	1989	1987	1985
9	2.6	1.2	1.8	1.9	3.1	2.7	3.3
8	-0.1	-0.3	-1.9	-0.8	0.1	1.0	0.0
5	8.5	3.0	0.9	4.1	3.8	1.5	1.0
25	5.1	6.6	5.8	5.8	5.7	4.6	5.5
13	1.7	-2.0	-2.1	-0.8	-0.5	-0.1	3.6
16	1.7	-0.4	-0.8	0.2	1.6	3.4	5.0
24	9.7	6.8	5.3	7.3	5.5	10.4	11.5
100	4.7	3.1	2.1	3.3	3.1	4.0	4.8
א. מלאי ההון לתחילת שנה							
מוזון, משקאות וטבק							
טקסטיל, הלבשה ועור							
עץ, נייר ודפוס							
מוצרי גומי ופלסטיקה, מוצרים כימיים ונפט							
כרייה וחציבה, מוצרים מינרליים אל-מתכתיים							
מתכת בסיסית, מוצרי מתכת ומכונות							
ציוד חשמלי ואלקטרוני, כלי הובלה ושונות							
סך הכול							
ב. תוצר ליחידת הון							
מוזון, משקאות וטבק							
טקסטיל, הלבשה ועור							
עץ, נייר ודפוס							
מוצרי גומי ופלסטיקה, מוצרים כימיים ונפט							
כרייה וחציבה, מוצרים מינרליים אל-מתכתיים							
מתכת בסיסית, מוצרי מתכת ומכונות							
ציוד חשמלי ואלקטרוני, כלי הובלה ושונות							
סך הכול							

(1) למעט כלי רכב.

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

לוח ב'-נ'-11

התוצר ליחידת עבודה והפריזן הכולל, 1980 עד 1992
(אחוזים)

שיעור שינוי שנתי			שיעור שינוי שנתי ממוצע			
1992	1991	1990	-1990 1992	-1988 1989	-1986 1987	-1980 1985
א. התוצר ליחידת עבודה						
-1.4	-1.8	3.7	0.2	0.8	5.3	0.9
3.2	3.2	7.6	4.7	2.8	2.1	2.3
0.9	0.5	3.0	1.5	2.2	5.8	0.5
6.1	5.9	7.7	6.6	3.7	3.8	4.5
0.6	1.1	10.7	4.2	0.0	11.2	5.2
-0.1	0.6	12.7	4.4	5.7	6.6	1.6
3.2	1.1	5.9	3.4	4.1	-0.8	2.0
2.0	2.2	7.5	3.9	2.9	3.3	2.1
ב. הפריזן הכולל						
-0.7	-1.0	2.2	0.2	-1.0	6.9	0.6
3.6	5.0	8.6	5.7	-1.2	3.8	0.9
1.0	-0.2	3.5	1.4	-0.4	7.5	0.8
6.3	3.0	4.6	4.6	0.5	3.0	2.0
4.5	9.7	15.2	9.8	-0.4	8.0	0.0
1.9	3.2	9.1	4.7	2.2	4.8	0.9
1.4	1.3	6.2	3.0	0.0	-3.4	-0.5
2.5	2.6	6.5	3.9	0.4	2.4	0.8

פרט ב' התוצר לענפיו והבניקושים

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

לוח ב'-נ'-12

התרומה לגידול בתוצר וביצוא, 1980 עד 1992

המשקל 1992 ¹	התרומה השנתית			התרומה השנתית הממוצעת			
	1992	1991	1990	1990 1992	1988 1989	1986 1987	1980 1985
א. התוצר							
11	0.4	0.2	0.1	0.3	-0.2	1.7	0.3
9	0.8	0.6	0.8	0.7	-0.8	0.8	0.0
10	1.0	0.3	0.6	0.6	-0.1	1.2	0.2
16	2.0	1.0	1.1	1.4	0.1	1.1	0.5
8	0.9	1.4	0.8	1.0	-0.2	0.5	0.0
17	1.2	1.5	1.0	1.2	-0.4	0.7	0.3
30	2.6	1.7	1.9	2.0	-0.9	-1.7	1.2
100	8.8	6.7	6.3	7.3	-2.4	4.3	2.6
ב. היצוא							
7	-0.3	-0.7	0.6	-0.1	0.1	0.6	0.4
11	1.3	0.5	1.3	1.0	-0.5	1.1	0.6
1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.0	0.2	0.0
23	2.4	0.8	1.6	1.6	1.4	2.4	1.9
3	-0.1	-0.1	-0.1	-0.1	-0.2	0.1	0.6
12	-0.7	-0.7	0.5	-0.3	1.1	0.3	1.2
44	8.2	1.0	2.1	3.8	4.6	2.8	4.5
100	10.9	0.8	6.2	5.9	6.5	7.5	9.2

(1) המשקל בסך הייצור והיצוא התעשייתי.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

לוח ב' - נ' - 13

אינדיקטורים לפעילות במגזרי התעשייה, 1990 עד 1992
(אחוזים)

שיעור השינוי השנתי הממוצע	שיעור השינוי השנתי			
	1992-1990	1992	1991	1990
				1. התוצר
7.3	8.8	6.7	6.3	סך הכול
24	19	32	20	נובע מבנייה
5.7	7.6	4.3	5.1	אחר
4.5	5.3	3.5	4.8	תעשיות יצוא
8.0	12.8	3.7	7.4	מעורב
5.6	7.0	6.1	3.7	תעשיות מקומיות
				2. תשומות העבודה בשעות
3.3	6.7	4.4	-1.1	סך הכול
15	18	26	2	נובע מבנייה
2.1	5.3	2.4	-1.3	אחר
-0.4	1.3	-0.4	-2.2	תעשיות יצוא
3.0	8.8	1.5	-1.3	מעורב
4.1	6.6	6.2	-0.5	תעשיות מקומיות
				3. מספר השכירים
2.4	4.1	4.1	-0.8	סך הכול
14	17	24	2	נובע מבנייה
1.3	2.6	2.3	-1.1	אחר
-1.1	-0.9	-0.6	-1.9	תעשיות יצוא
2.1	5.4	2.1	-1.3	מעורב
3.2	4.0	5.5	0.0	תעשיות מקומיות
				4. מלאי ההון
3.3	4.7	3.1	2.1	סך הכול
2	6	0	0	נובע מבנייה
3.4	4.5	3.4	2.4	אחר
				5. התוצר לתשומת העבודה
3.9	2.0	2.2	7.5	סך הכול
8	1	5	18	נובע מבנייה
3.5	2.3	1.9	6.5	אחר
5.0	3.8	3.9	7.2	תעשיות יצוא
4.9	3.7	2.2	8.8	מעורב
1.4	0.3	-0.1	4.2	תעשיות מקומיות

תעשיות היצוא, מעורבות ומקומיות הוגדרו כלהלן: אחוז הפדיון המתקבל מיצוא חושב עבור כל ענף משנה על סמך נתוני סקר 1990. נוסף על כך חושב אחוז הפדיון המתקבל ע"י "פירמות יצוא", כהגדרת הלמ"ס המייצאות יותר ממחצית מהמכירות או המייצאות יותר מרבע המכירות כשהמכירות גדולות מ-10 מ' ש"ח ע"פ נתוני 1991. לכל ענף משנה חושב מדד שהוא הממוצע של שני השיעורים. ענפי משנה שבהם המדד גדול מ-60 אחוזים הוגדרו כתעשיות יצוא. ענפי משנה שבהם המדד בין 15 ל-45 אחוזים הוגדרו כתעשיות מעורבות והיתר כתעשיות מקומיות. כמעט בכל ענפי המשנה המרכיבות את תעשיות היצוא מהווים תקבולי היצוא יותר ממחצית הפדיון.

לוח ב'-נ'-14

ענף האומדבוסים, 1986 עד 1992

השינוי הריאלי						
-1986						
1992	1991	1990	1992	1991	1986	
(אחוזים)						
11.2	-0.8	-6.7	1,566	1,263	570	סך כל הפדיון במחירים שוטפים
4.6	-4.6	-5.5	1,291	1,059	439	מזה: נסיעות בקווים קבועים
						הסובסידיה ¹
-15.6	-4.2	-4.3	796	842	273	ערכה
-13.9	-1.3	-4.0	38.1	44.3	38.4	שיעורה בתקבולי הקווים הקבועים
2.4	2.3	-0.6	5,600	5,471	5,433	מספר האוטובוסים בקואופרטיבים
2.5	2.0	-0.6	5,672	5,531	5,592	סך כל הקילומטראז' החדשי (מיליונים)
(מדדים: 100 = 1978)						
-0.7	3.2	-2.0	92.8	93.4	100.1	תשומת העבודה
12.0	-4.0	-4.8	84.4	75.4	92.7	התפוקה לעובד
						השכר הממוצע ליום עבודה בניכוי
0.4	-1.6	1.1	93.1	92.8	84.0	שכר לשכיר במשק
1.1	-4.4	5.1	121.5	120.1	102.3	מדד המחירים לצרכן
-2.8	-4.7	-1.3	94.6	97.3	104.8	מחירים יחסיים של תשומות אחרות ^{2,3}
-2.7	-0.6	1.7	103.6	106.5	102.9	המחיר היחסי של סך כל התשומות ³
-0.5	1.4	7.9	185.8	186.7	149.4	סך כל המחירים היחסיים של התפוקה ¹
4.0	2.7	9.8	248.4	238.7	187.3	מזה: נסיעות בקווים הקבועים

(1) הסובסידיה — על פי החשבונאות הלאומית.

(2) למעט עבודה.

(3) יחסית למדד המחירים לצרכן.

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ב' - נ' - 15

סדיון הובלת מטענים בססנות הישראליה, 1986 עד 1992
(אחוזים)

התפלגות הפדיון			השינוי בתפוקה הריאלית			עליית המחירים			הפדיון ב"1992	
1986	1991	1992	1986	1991	1992	1986	1991	1992		
100	100	100	5	5	10	12	12	7	2,813	הפדיון לפי סוג ההובלה
34	30	28	4	4	3	11	12	8	785	סך הכול
19	13	10	1	1	-6	12	11	8	282	מטעני יבוא
47	57	62	8	8	18	12	13	8	1,746	מטעני יצוא
										מטענים בין נמלים זרים

ההתייקרות הממוצעת בשנים 1986 עד 1990, באחוזים לשנה: שער הדולר 6.28, ה-SDR — 9.51 ומדר המחירים לצרכן 14.44.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ב'-נ'-16

התפתחות שירותי ההובלה האווירית, 1986 עד 1992
(אחוזים)

העלייה במחירים			השינוי השנתי הריאלי ¹			התפלגות הפדיון במחירים שוטפים				
1992	1991	1986-1990	1992	1991	1986-1990	1992	1991	1986	1992	
									(מיליוני ש"ח)	
7	23	17	9.3	-0.5	4.6	100	100	100	2,771	סך הכול
										מיון לפי ענף
7	24	17	7.5	0.9	4.4	87	89	89	2,421	חברות תעופה
4	18	18	23.7	-13.2	6.7	13	11	11	350	נמלי תעופה
										מיון לפי סוג השירות
4	23	18	10.6	1.3	3.5	68	67	68	1,892	נוסעים
10	28	14	-3.5	3.6	6.3	21	24	22	576	מטענים
7	24	21	28.3	-25.5	7.6	11	9	10	302	אחר
			5	-2.6	2.5	100	100	100	7,338	מספר השכירים
			6.5	-2.7	0.3	62	61	67	4,557	חברות התעופה
			2.7	-2.5	6.5	38	39	33	2,781	נמלי התעופה
										השינוי הריאלי בהוצאות שכר לעובד
11	2	6	16.7	-0.2	8.5	100	100	100	595	הוצאות העבודה
8	4	6	14.6	1.6	6.7	71	72	73	421	חברות התעופה
23	-1	7	26	-3.6	13.6	29	28	27	174	נמלי התעופה

(1) החישובים — לפני עיגול המספרים. לא כולל החכרת מטוסים לחברות ישראליות.

(2) הפדיון והוצאות השכר נוכח במדר מחירי התפוקה המתאים.

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ב'-נ'-17

אינדיקטורים לסעילות בענף התקשורת, 1984 עד 1992

השינוי השנתי הריאלי					
-1984					
1992	1991	1990	1989	1992	1991
א. פדיון (במחירים שוטפים)					
(אחוזים) (אלפי ש"ח)					
11.8	9.8	8.3	10.4	5,340	100.0
סך הכול ¹					
12.1	10.0	9.9	13.1	4,603	86.9
מזה: טלפונים					
4.2	5.3	-5.8	-18.9	577	10.1
שירותי דואר ומברקה					
ב. שירותי טלפון					
(נתונים פיזיים)					
7.5	22.0	13.1	20.5	420	391
שיחות בינ"ל (מיליוני דקות)					
11.9	-4.3	7.3	11.2	8.2	7.3
פעילות בארץ (מיליארדים) ²					
ג. שירותי טלקס					
	-14.3	-25.0	-0.7		9
שיחות בפנים הארץ					
-22.4	-27.1	-21.8	-9.2	4.2	5.4
שיחות בין לאומיות					
ד. שירותי דואר					
	0.6	5.1	-10.0		1,444
חבילות					
4.9	1.5	-3.9	-4.3	758	722
מברקים					
ה. שיחות טלפון לקו ישיר					
(מדד הבסיס 100 = 1983)					
5.6	4.0	1.2	6.2	150	142
א. פעילות מונה בארץ ²					
1.5	16.5	6.7	9.1	213	210
ב. דקות שיחה בינ"ל					
ו. מדדי מחירים יחסיים ³					
-6.7	1.9	-0.02	0.5	98	105
סך הכול					
-7.7	1.4	-0.2	-0.8	89	97
טלפונים					
2.4	5.5	4.9	15.6	271	265
דואר					
-4.4	0.6	-2.5	1.9	105	110
מברקה					

(1) כולל השירות הבולאי ושונות.

(2) הגידול הריאלי תוקן להארכת משך הפעילות בחיוב הבינעירוני והבינלאומי. המקור: "בוק".

(3) יחסית למדד המחירים לצרכן.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ב'-נ'-18

התפוקה למועסק בתקשורת והוצאות השכר, 1984 עד 1992 (מדדים 1970 = 100)

השינוי השנתי הריאלי הממוצע						
-1984						
1992	1991	1990	1989	1992	1991	
11.8	9.8	8.3	15.8	856	765	א. סך כל התפוקה ¹
2.4	2.2	3.1	0.4	111	109	ב. סך כל משרות השכיר
						ג. שכר למשרת שכיר בנכוי
0.3	0.9	5.6	7.7	241	240	מדד מחירים לצרכן
-0.5	3.9	6.5	6.0	151	152	השכר לשכיר במשק
7.5	-1.0	5.7	7.2	528	491	מדד מחירי התקשורת
-1.3	-7.8	0.6	-2.5	56	57	ד. משקל השכר בפדיון (מרד)

(1) על פי הפדיון במחירי 1978.

הנתונים מתייחסים ל"בזק" ולרשות הראר בלבר.

לוח ב'-נ'-19

התפתחות תשתית התקשורת, 1984 עד 1992
(אחוזים)

השינוי השנתי הריאלי הממוצע									
-1984									
סך הכול ³	1992	1992	1991	1990	1992	1991	1990	1984	
									טלפונים (למאה תושבים)
4.2	0.6	-0.7	4.9	40.9	40.7	41.0	30.8		קיבול מרכזות
5.9	2.2	-0.2	4.5	34.4	33.7	33.7	25.9		קווים ישירים מחוברים
21.6	2.4	-1.2	4.5	2.2	2.2	2.2	1.7		התקנות חדשות ¹
12.6	3.2	4.2	8.5	1.1	1.0	1.0	0.6		העתקות חיצוניות
12.9	8.9	-48.7	-32.4	0.3	0.3	0.5	5.7		בקשות ממתינות ²
11.5	7.6	-0.6	5.4	3.3	3.0	3.1	2.2		טלפונים ציבוריים (לא לפי תושבים)
39.2	34.3	3.8	11.8	3.3	2.5	2.4	1.2		קווים להעברת נתונים
57.0	51.5	43.8	..	6.9	4.5	3.2	..		פלאפונים
15.1	15.1	20.5	43.7	61	53	44	5		סך כל הקווים הספרתיים (אחוזים) ³
14.3	10.3	29.6	11.7	7.3	6.6	5.1	2.6		אפיקי שמע בינלאומיים (לא לפי תושבים)
									טלקס
-17.2	-20.1	-19.0	-1.3	7.0	8.7	10.8	11.7		קווים מחוברים (לא לפי תושבים)

(1) בחומש האחרון.

(2) לטלפונים חדשים ולהעתקות, גם אם הוצאה הוראת ביצוע. נתון זה אינו כולל בקשות הממתינות ביוזמת המזמין.

(3) שיעור הגידול המוחלט, ולא בעצימות האוכלוסייה (שלא כמו בשמונת הטורים האחרים).

לוח ב'-נ'-20

מדדים לצמיחות בכבישים, 1980 עד 1992
(1975 = 100)

הגידול השנתי הממוצע (אחוזים)									
1992	1991	1986	1982	1980	1992	1991	1990	1980	
1.2	1.2	2.2	0.8	3.4	141	139	136	118	(1) שטח כביש
1.8	2.3	1.0	5.5	0.8	138	135	132	104	מזה: לא-עירוני
1.0	0.7	2.7	-1.2	4.6	142	141	139	125	עירוני
7.6	5.6	5.5	10.7	5.2	276	256	242	129	(2) כלי רכב מנועיים
5.2	3.8	2.1	2.6	4.7	182	173	166	126	(3) מלאי הון כבישים ¹
8.0	6.7	2.5	9.6	3.8	237	221	206	121	(4) קילומטר ²
8.6	8.0	5.4	4.5	2.8	247	228	220	115	מזה: לא-עירוני
6.0	5.4	0.2	13.9	4.8	228	215	194	126	עירוני
8.0	6.7	2.3	7.4	3.9	227	211	197	121	(5) קילומטר ² מתוקנן ²
8.7	8.0	5.2	2.9	3.4	244	225	216	118	מזה: לא-עירוני
6.0	5.4	0.0	11.1	4.4	211	199	179	124	עירוני
4.0	4.3	3.3	9.8	1.7	192	185	177	109	(6) כלי רכב לשטח כביש (2)/(1)
									(7) הקילומטר ² המתוקנן למלאי
2.0	1.8	0.2	5.8	-0.8	125	122	118	96	הון הכביש (5)/(3)
6.0	5.4	0.3	8.7	0.5	169	159	151	102	(8) מדר הצפיפות סך הכול (4)/(1)
6.7	5.5	4.4	-1.0	2.0	179	168	167	110	מזה: לא-עירוני
5.0	4.6	-2.4	15.3	0.2	160	153	140	101	עירוני
6.0	5.4	0.2	6.5	0.5	161	152	144	103	(9) מדר הצפיפות המתוקנן (סה"כ) (5)/(1)
6.8	5.5	4.2	-2.5	2.6	178	166	164	113	מזה: לא-עירוני
4.9	4.7	-2.6	12.5	-0.2	149	142	129	99	עירוני

(1) במחירים קבועים.

(2) משוקלל במקדם ההפרעה לתנועה; משקל 2.5 למשאית, 2 לאוטובוס ו-1 למכונית פרטית או מונית.
המקור: עיבוד נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.